

MINDENNAPI ÉLET A MAGYAR KÖZIGAZGATÁS ALATT

Csalódás, ínség	157
Csendőrök	171
Levente	193
Iskola	209
Az ellentétek gyökerei	217
Dobrovoljacok	237
Bukovinai székelyek	247
Sztapár, a szomszédos település	263
Zsidók	269
A németek sorsa	309

CSALÓDÁS, ÍNSÉG

Nem azt kaptuk, amit vártuk (159) ♦ Nem úgy viselkedtek (159) ♦ Nem kaptunk mi annyit se eleget, hogy azt a gúnyát meg bírta fódozni anyám (160) ♦ Nagyon könnyen lecsetnikeztek mindenkit (160) ♦ Tatám, a maga csetnik úristenit (163) ♦ Te büdös csetnik gazember, még jelteni sem tudsz... (164) ♦ Élelem semmi nem vót, semmi (165) ♦ Mikor sütöttük a lepényt, az jó volt (166) ♦ A négy év alatt mi ott semmit nem bírtunk kapni (166)

NEM AZT KAPTUK, AMIT VÁRTUK

– Jöttek a magyarok, nagy örömmel vártuk őket, de megjegyzem, kár volt ennyi időre bejönni nekik, ez az én véleményem. Akkor mondtuk: „...korpakenyér, facipó, ez a magyar szebb jövő...”, mert facipó volt a talpa, nagy beszolgáltatás volt akkor is már. Disznóvágáskor be köllött adni zsírt is meg valamit még. Meg volt konkrétan határozva, hogyha a család disznót vág, akkor ennyit meg ennyit be kell adnia.

Meg köllött mondani, kb. hány kilósat vág, úgyhogy amennyire örültünk, nem annyira élveztük. Megvolt, hogy mennyi után osztották a földet, megvolt, hogy hány család van, és minden családra adtak földet, minden koponyára egy hold földet. Egyszer volt negyvenegyben, aztán, mikor az oroszok bejöttek, az másodszer.

Nagyon jól lettek fogadva, de nem azt kaptuk, amit vártuk. Csalódottak voltunk. Vártuk, hogy jobb legyen. Nagyon erős volt a rendőrség, akik bejöttek, akkor átvették az irányítást a faluban, és volt csendőrség meg rendőrség. A csendőrök nagyon szigorúak voltak, azok a lopást nagyon ellenőrizték, úgyhogy odacsukták a kezüket a lopónak az ajtóhoz, nem lett olyan lopás, mint most ahogy van, nem lehetett, mert szigorú volt nagyon a törvény.

– Maradtak helybeliek is, akik rendfenntartók voltak?

– Hogyne. A rendőrök, azok innen lettek a faluból, a csendőröket meg főntről küldték, Magyarországról.

Bácskossuthfalva, 43.

NEM ÚGY VISELKEDTEK

– Aztán a muter, az meg mesélte azt, hogy amikor negyvenegyben bejöttek a magyarok, akkor hát azok, nem tudom, hogy ez tetszik itt vagy nem, nem úgy viselkedtek. A muter is azt mondja, ha elővenném a lánykori fényképeit, ő egy szép lány volt, és jöttek ezek a tisztak Magyarországról, ők egy kicsit úgy viselkedtek az itteni magyarokkal. Az én édesanyám is tetszhetett annak a tisztnek, és elvezette abba a házba, nem tudom, te tudod-e, holnap megnézheted, még ma is van a házon emléktábla. Mész kifelé, a szemafort elhagyod, a buszállomást elhagyod, és ott átmész azon a kis rampán, balra azon a kis rampán,¹ és jobbra elfordulsz azon a kanyaros úton, ott a mai napig tábla van azon a házon, azok ott, hogy milyen nevet viseltek, már nem tudom, de ott szerbek laktak. Az első világháború után jött szerbek, és oda bedobtak egy gránátot ezek a magyarok, oszt aztán a mutert vitték oda, mutogatták, hogy nézd meg. Ott dirib-darabok, azt mondta, hogy csecsemő halva meg minden volt ott. Most elmeséltem ezt.

Zenta, 163.

¹ Sorompó

NEM KAPTUNK MI ANNYIT SE ELEGET, HOGY AZT A GÚNYÁT
MEG BÍRTA FÓDOZNI ANYÁM

– Hát, elég cifra időszak vót. Ugye nem nagyon vót ruhája a népnek. Kaptunk bizonyos textildarabot, nem azt, amit akartunk, hát amit... Én is emlékszek, jártam be a zárdába, az iskolába. Akkor reggel elmentem korán, oszt akkó ott, ahun most a nagy áruház van, ott vót egy bót, odaálltunk. Azt se tudtuk, lesz-e, nem lesz-e. Akkó az én apám, mikó elvégzett a jószágoknak, akkó, mikó köllött menni nyolc órára az iskolába, akkó gyütt, oszt váltott le. Ű állt sorba, oszt én meg mentem az iskolába. Oszt vót, hogy kapott egy inget vagy ilyesmit, vagy egy alsónadrágot, vagy méterárut, vagy valamennyit.

Akkó vótak utcai bizalmik. Megvót az utcában egy ember, az vót utcai bizalmi-
nak nevezve. És akkó vót, hogy kaptok izét, menni köllött a kerületbe, ott kaptak cernát meg ilyen dógokat, ilyen kisebb encsem-bencsem dógokat. És amikó több család vót vagy valami, akkó az többet kapott. Hát ugye abba is szó érte egyik a másikat, például mink is vótunk öten gyerekek, meg a szülők, oszt többet kaptunk, mint ahun egy gyerek vót vagy kettő. Oszt fájt nagyon soknak, hogy mié kapunk mi annyit. De hát nem kaptunk mi annyit se eleget, hogy azt a gúnyát meg bírta fódozni anyám.

Magyarkanizsa, 67.

NAGYON KÖNNYEN LECSETNIKEZTEK MINDENKIT

– Hát ott már mikor kitört a második világháború, ott már én is hat-hét éves lehettem. Arra emlékszek még most is, hogy rádiónk volt, ott még az Újfaluban is akkor kevés embernek volt. Nekünk akkor volt egy külön hangszórós rádiónk, és az mindig szólt. Mindig úgy emlékszek, kislány voltam, mindig mondta be, hogy: „Légiriadó Baja, Bácska, Pécs.” Erre mindig emlékszek, és húztak fölöttünk a repülőgépek, és mortyogott, fortyogott az egész. Mi ott a Gyömrei Péter házának az ereszéhez apával beálltunk, és néztük a repülőgépeket, hogy mennek fönt. Akkor utána mondta be, hogy elmúlt a veszély, a légiriadónak vége. Ennyit érzékeltem belőle. Mondjuk ide az a háború, olyan mértékben hogy érezted volna, mint bombázás vagy valami, ez nem ért ide, de azért mondták, hogy mindenhol ilyen bunkerokat köll ásni, és akkor leemeltek néhány lécet a kerítésről, és a Viktus néninél csinálták a bunkert, meg ástak és lefödtek, bár attól még nyugodtan meg lehetett halni, ha bomba esett. De hát ugye az egy léleknyugtató valami volt, és akkor, mikor kezdődött a légiriadó, akkor anyukád, a Juci, meg a szomszéd Viktus néni fogták a kis sámlit és beültek a bunkerba. Úgyhogy ilyenekre emlékszek. Aztán arra emlékszek, hogy mivel fűszerek voltak anyáék, akkor hát már ugye negyvenegy után jöttek ezek a mindenféle megszorítások, hogy nem volt elég kenyér, nem volt élelmiszer elég, mondjuk én már akkora voltam, hogy kenyeret jegyre adták ki, és akkor azt anya az üzletben mérte, hozták ki a kenyeret, és adta ki a kenyeret. Én emlékszek, hogy ilyen elszámolásokat

csinált anya, akkor azt egy szatyorba belekészítette és akkor én hoztam be a szatyrot ide a közellátási hivatalba. Én jöttem mint nagylány elszámolni. Hát lehettem olyan nyolcéves. Nagyiskolás voltam. Én úgy emlékszek, hogy ez abban az időben volt, a magyarok ideje alatt is, negyvenegy-től negyvennégyig itt magyarok voltak, akkor is voltak ilyen, most ezt lehet, hogy megkeverem már a negyvennégy utánival, mert az is nagyon nehéz volt. De itt is voltak már olyan nehéz dolgok, hogy például karácsonyra a gyerekeknek csomagot osztogattak. Mondjuk, amire még emlékszek, hogy ott volt fölállítva, ahol most a szökőkutat csinálják, a karácsonyfa, és mindenki kapott egy csomagot, és volt benne mákos kalács meg mindenféle kis édességek. Mi még akkor annyira nem éreztük, mivel hogy még megvolt az üzlet, és akkor az az üzlet egy négytagú családnak olyan szolid életet biztosított. Még amikor hazavittem azt a kalácsot, akkor nézegettük, hogy anya mennyivel jobbat süt nekünk.

– Végül is a mama, a te anyukátok örökölte vagy nem örökölte, nem, kapta a hozományba a fűszerüzletet.

– Igen, mikor anya férjhez ment, mivel ő azt már csinálta, ő neki nem volt meg a szakképesítése, de viszont apa meg kereskedő volt. Ő zsidónál tanult kereskedőnek, valamelyik fűszeres kereskedő zsidónál volt, mert tudom, hogy amikor ők a berendezést kapták el meg magát a iparendélyt, biztos csak azt átírták anyáék nevére, de árút nem kaptak vele. Azt mindig mesélték anyáék, hogy ők például nagyon jól megvoltak a zsidókkal. Azok nagyon rendes emberek voltak.

– Tehát a tata kereskedett a zsidókkal?

– Igen. Amikor apa otthagya a zsidót, amikor önálló lett, akkor azt mondta neki a főnöke, Pista, sót, cukrot, lisztet annyit vigyél amennyit akarsz. Kapott mindent, meg amit akart. Fölírjuk, és amikor bírod, úgy fizeted. Úgyhogy nagyon rendes emberek voltak. Nem volt övelük semmi baj, csak jött ez a piszkos politika aztán. Ez ment is egészen negyvennégyig, akkor aztán már, amikor a zsidókat vitték, akkor már nagyon sok minden ilyen árucikk egy vegyes kereskedésben, ami szükséges, az már kifogyóban volt, és ezeknél a zsidóknál olyan spejzek voltak, hogy rengeteg befőtt, cukor, liszt lekészítve, méz, minden, gazdag emberek voltak, amikor elvitték, akkor ezekből raktak ki mindenfelét árulni.

– Kik árulták ezt?

– Ezek a kiskereskedések. De anya megmondta apának, hogy Pista, te ide semmi ilyet nem hozol. Például tudom, ismertem az embert, aki ezen gazdagodott meg. Biztos nem ez volt az egyedüli.

Aztán ezeket, mert itten voltak régi bútorok meg gyönyörű szőnyegek, meg festmények, hát tulajdonképpen, úgy emlékszek, hogy a Szloboda János könyvében² őt is említi, hogy ez a zsidó templomban, valamikor itt az egészségház helyén volt egy nagy zsidó templom, és oda voltak ezek az áruk behordva, és mondjuk negyvennégy után, amikor lettek ezek a nagy kommunista vezetők, akkor azok közül is nagyon sokan onnan bútorokat, szőnyegeket, szóval mindenki dézsmálta, aki érte. A Szloboda János hivatkozik is itt nevekre, akiről ő is megtudta, hogy így gazdagodott meg.

² Szloboda János: *Zentán történet '44-ben*. Pomáz, 2005, Kráter Műhely.

Még volt valami nem jó jelenség akkor, bár amit én magam úgy érzem, akkor is történtek olyanok, hogy Magyarországról eljöttek, Felső-Magyarországról meg mindenhol, ide raktak magyarországi hivatalnokokat, akik nem tudták ennek a népnek a mentalitását, azt, hogy itt már tulajdonképpen a török óta ez vegyes volt. Itt többségben magyarság volt, de éltek köztünk szerbek is. Itt voltak nagyon nagy szerb gazdák. Itt ha csak végigmész ezen az Adai utcán, ott még most is megvannak ezek a nagy, régen épült házak, azok, többé-kevésbé nagyon sok van közülük szerb nagygazdák házai. Voltak a Galiócok, már nem emlékszek a nevükre, a Milére legjobban emlékszek, meg van itt is ennek a sarki burekosnak³ által az a sárga téglával az a Pecarski, akkor azok is nagyon gazdagok voltak. Még most is él, nyolcvanvalahány éves az utolsó nő, nem tudom, a férfitestvére él-e még, de avval a Danicával én szoktam sokszor beszélgetni. Ezek mind együtt éltek a magyarokkal, és tulajdonképpen nem is volt semmi, talán negyvenegyben ott az egy nagy baj volt, hogy elkezdték azt, hogy ezeknek mindnek magyar nevet köllött, még a lányoknak is, beíratni. Még volt a kolléganőm, akit a Mico néni mesélte, hogy őneki is írtak be az anyakönyvbe, akkor még magyar nevet is, hogy Ibolyának írták be, vagy már pontosan nem emlékszek, nem akarok valami hülyeséget állítani, csak mondjuk, ezt egy kicsit megkavarták itten. Meg ha valami nem tetszett, akkor nagyon könnyen lecsetnikeztek mindenkit. Sajnos ez még most is húzódik. Szegeden még most is megtörténik, hogy olyanra, aki innen ment át, csetniket mondanak magyarra.

– Magyarra, szerbre mondták ezt egyaránt?

– Most már a magyarokra használják jobban, ha valaki átmege.

– És a magyarok ideje alatt?

– A magyarok ideje alatt meg az volt, hogy ezek itt basáskodtak, hivatalokba kerültek, kulcspozíciókba. Ezek is tulajdonképpen nagyon megmérgezték az egymás közötti viszonyt. Talán sose került volna ennyi, meg ezek, akkoriban kezdődött a kommunista párt is, és a kommunista párt, a kommunistákat is üldözték, és itt úgy meg is keveredett, azok már a végén, én ahogy a magam eszével látom, hogy itt ez a végén már itt a szerb lakosságot is sokszor bántották, akkor a kommunistákat is, akkor voltak itten a kommunisták között szerbek, magyarok, zsidók, ez már itt keveredett. Tulajdonképpen, hogy itt ilyen csúnya dolgok történtek negyvenegyben is, ezek a vérengzések, meg a negyvennégyes is, hogy itt ebbe valószínű, hogy ez is bekavart, hogy itt egymás közötti viszonyt elmérgesítették. Mert itten tudok én olyanokat is, akikkel én együtt dolgoztam, hogy hát úgy beszélt magyarul mint én, magyar felesége volt, hogy nem tudom, hát sose volt probléma egymás között. Később, látod, ez még mindig mérgesedett. Lehet, hogy nincs igazam, de én úgy érzem, hogy ez benne van, ott is megkeverték azok a magyarok, akik idejöttek, mert nem értették meg, itt a török után ide kerültek, azok már egy egységet alkottak, akármilyen nemzetiségű volt. Mint

³ Balkáni tésztaétel, ami a hetvenes években vált elfogadottá mint az utazók eledele: vasútállomások, buszpályaudvarok és piacok mellett általánosan fellelhető és vásárolható olcsó, laktató, többféle töltelékkel készített „népeledel”. A burekot a burekos készíti.

ahogy élnek Pesten is, Budán valami negyed, ahol még nagyon sok szerb van. Hogy itten egész Európát a török már a középkortól összevissza keverte.

– A magyarok idejéből emlékszel atrocitásra?

– Hát nem, mert akkor én még olyan kislány voltam. Akkor végeztem el az első három elemet. Akkor még annyira a családban éltünk.

– A családban meséltek-e valamit?

– Nem.

Zenta, 162.

TATÁM, A MAGA CSETNIK ÚRISTENIT

– Te, a magyarok bejöveteléről rossz emlékeim vannak. Amiatt, hogy azok bugris parasztok voltak. Aki feltűzte a tollat, kakastollat, akkor mink, szegény embereket, a szegény magyar embert csetniknek nevezték. „Tatám, a maga csetnik úristenit”, így. Az embernek kinyílt a bicska a zsebibe... Az ott valami, valahunnét, nem tudom, mert én kisgyerek voltam, hunnét szalajtott valami proletársarjak vótak ők. De mikor főtűzte a tollat, akkor úgy oktatták ki őket, hogy magyar királyi csendőr az nem hazudik. Az csak igazat mond, az igazságos. Szóval mindent a legjobbakat. És amikor jöttek be a magyar [...] No, az én apámnak a háza ennél a saroknál van. [...] Anyám megtanított engemet, tudod azt a: „Magyar vagyok, magyarnak születtem...” Ismered, ugye? Magyar nótát dalolt a dajka fölöttem... hogy is? No!

*Magyarul tanított imádkozni anyám,
És téged szeretlek, gyönyörű szép hazám.
Berajzoltad képed a szívem közepébe,
Beírta nevedet lelkem legmélyébe.
Áldja meg az isten a keze vonását,
Áldja meg, áldja meg a magyarok hazáját.*

Tudod végig?

*„Magyarnak születtem, magyar is maradok,
a hazámért élek, és ha kell, meg is halok.
Rिंगó bölcsőm fáját magyar föld termette,
koporsóm fáját is magyar föld növelje.”*

Az épület első ablakánál ott mentek el a katonák meg kocsik meg lovak meg minden. És mink annyira néztünk, hogy megvakultunk a látástú. És egyszer csak apámnak a segédje, egy bizonyos Taufer Ádám, szabósegéd volt, odaugrott és félrelökött bennünket az ablaktól. Egy cigány típus [kivonuló] szerb katona letérdelt, célba vett bennünket. Az, hogy agyonlő vagy csak ijesztett, nem tudom. No és akkor így úgy mondtuk, hogy ő mentette meg az életünket. De azt az embert még most is

megismerném száz közül. Igen. Letérdelt szabályosan. A ház előtt van egy olyan, a ház előtt van egy olyan tér. És akkor kiment a sorból, senkinek semmit nem szólt, nekitérdelt és célozott. Így. Ez volt az, amikor a szerbek mentek el, menekültek.

Doroszló, 106.

TE BÜDÖS CSETNIK GAZEMBER, MÉG JELENTENI SEM TUDSZ...

– Mikor az apámat elvitték, akkor én nagyon óvatos lettem. Mer ő a régi jugoszlávok alatt úgy volt, hogy kicsit-kicsit, oszt bevitték.

– De azért, mert vörös katona volt?

– Így van. Kommunista.

– De ő tényleg kommunista volt?

– Nem volt, utána nem volt, nem volt. De szívvel-lélekkel az volt. Ez más kérdés, de ő azt sose mondta senkinek, és nem is ment pártba. És elég az hozzá, a helyzet az volt, hogy mikor az apámat elvitték, akkor nagyon óvatos lettem, de én rendszeren jártam iskolába, csináltam mindent, mintha nem történt volna seholy semmi. És hogy még rosszabb legyen a dolog, vitéz Borsvai Géza lett az osztályfőnök. Hát, ha nem Bauer a cserkészparancsnok, akkor én biztos máma nem élnék.

Hát ő, hát úgy kezdődött az egész dolog, hogy az első héten engem beosztottak hetesnek. És az egyik nap az udvaron, de ketten voltunk hetesek, egyik nap az udvaron, másik nap az osztályba, az osztályba a hetes türüli a táblát, meg hozza rendbe, meg szellőztet stb. Emez meg a szombaton végig kivezeti meg sorakoztat meg vezeti vissza. Na, én az a, most harmadik-negyedik, nem tudom, nem érdekes. Lényeg az volt, hogy bent voltam az osztályba mint ügyeletes, és rendbe hoztam a táblát, kiszellőztettem mindent. És történelemórára jött be a tanárnőnk, második órára. És bejött a tanárnő, én vagyok a hetes, nekem köll jelenteni. Mondom, tanárnő, hiányzik a Balog meg a mit tom én. Hárman hiányoztak, mondtam a nevüket. Hajolj csak le, kisfiam, gyere ide, odamentem, hajolj csak le, lehajoltam, durr, lekenyt egy pofont. Te бүдös csetnik gazember, még jelenteni sem tudsz! Mondom, tanárnő egy tantárgyból sem tanultuk. Erre még egy pofont lekenyt. Még pofázol? Jelentkezz az osztályfőnöknél, most meg mars ki! Hát kimentem, oszt kint vótam. A negyedik óráam volt az osztályfőnökünkkel. Bejött, levágta az asztalhoz a naplót. Sándor, gyere ide! Odamentem, pofon ütött. Hát többet gurultam, mint az ajtótól az ablakig. Irtó. Föltápaszkodtam. Ugye, fiam, ki az apád? Mondom neki, becsületes cipésmester. Így. Ortopédista. Egyedül Szabadkán. Az anyám meg tizenhétbe végzett tanítónő. De a szerbek alatt nem taníthatott, mert nem tudott eléggé szerbül. Rám néz így, és te, fiam pofázol itt a tanárnővel? Tanár úr, én nem pofáztam senkivel. Hát ő hazudik? Így. Bocsánat, nem tudom, én azt tettem, amit tudok. Azt mondta, hogy nem tudsz jelenteni, nekem is azt mondta. Biztosan nem tudok, mondom. Hát hogy jelentetted. Mondtam, hogy tanárnő, hiányzik a Balog meg ezek. Na, látod, hogy nem tudsz. Ő tanárúrnő, megértetted? Így. Meg. Mars a helyedre. És ezzel, hogy becsületes cipész-

mester az apám meg tanítónő az anyám, mars a helyedre. Így maradtam az iskolába. Még kisebb dolgoké is kidobták, akármié. Lesték, hogy valaki csináljon valamit a délvidékiek közül, hogy kirúgják. Az osztálynak több mint fele nem délvidéki volt.

– Azok ide jöttek tanulni?

– Lejöttek. Akik ott gyöngye tanulók voltak, bukdácsolók, azok eljöttek ide, ilyenek. Na, ezek, akik itt laktak a bajai vasút melletti tanyavilágban, azok jöttek be vasúton, azok a pesti vasúton, amazok a szegedi vasúton. Így jöttek be, hát. Akkor.

– Ez a polgári iskolában volt ugye, negyvenegyben?

– Polgáriban, igen. És az volt a helyzet, és most utána, semmi, na, aztán ahogy a Bauer megszervezte a cserkészkedést, és hallott rólam, biztos tudott valamit, meg biztos mondták azt is, hogy anyám tanítónő volt, az apám meg cipézmester volt, ortopéd, és a Bauer már egész rendszeren fogadott, meg hallotta meg látta, hogy mit tudok.

Még annyit, hogy feleljek, a helyzet az volt, hogy az apámnak a mestere a Krnajski Pajo volt. Az üzlete volt, és annál dolgozott az apám, mert az apám sokat betegeskedett, és így nem is akart üzletet. Meg neki az olyasmi nem tetszett. Ő most adminisztratív ezt-azt csinál. És így meg dolgozott éjjel-nappal, ha köllött, nem volt neki problémája, és a helyzet az volt, hogy a Pajo meghallotta, ez a Krnjanski, hogy megint a vörösöket szedik. És ő meg fogta magát, és ezek a magyar tisztek meg összevissza nagy hűhók, jöttek hozzá cipőt csinálni. Ortopéd dolgokat is. Így a turáni vadászok parancsnokának. Turáni vadászok, tudja-e azok, hogy azok tulajdonképpen magyar csetnikek voltak. Azoknak a parancsnokának csinálta a cipőt. És azt mondja, tudja-e, hogy ki csinálta ezt a cipőt. Hát nem. Azt mondja, de ugye tud cipőt csinálni? Hát azt mondja, ezt tud egyedül csinálni igazán, cipőt. Azt mondja, és ezt a szerencsétlen embert piszkálják. Nincs semmi köze, azt mondja, őneki a vörösökhöz.

– De ezt a Krnajski mondta?

– A Krnajski mondta. Rám néz, na, azt mondja, és akkor én most mit tegyek, azt mondja, tán csak valamit tehet. Tudja mit? Adok neki egyenruhát. Turáni egyenruhát meg igazolványt. És ha keresik, itt van. És úgy is volt. Hogy nem múlt el másfél nap, kettő, már jöttek. Hát hogy van ez? Hát azért, mert magukat félrevezették. Valaki érdekből tud hazudni. Az anyjuk úristenét, és elmentek. És nem bántották az apámat. Hát.

Szabadka, 9.

ÉLELEM SEMMI NEM VÓT, SEMMI

– Szegíny sorsba vótunk nagyon abba az üdőbe, nem vót mit ennünk, nem vót gúnyánk. Kukoricakenyeret ettünk, divat vót az eperfa, azt ettük cukor hellel, eccörően semmit kapni nem lehetett. Amikó akadt egy kis munka, elmentünk, akkó egy kicsit bírtunk keresni.

Élelem semmi nem vót, semmi. Se cukor, se só. Tudod, mi hogy bírtunk édességet enni? Egy, megfőztünk egy nagy kotla cukorrépát, hogy meg vót mosva meg pucóva, eldarabótuk, de ugye má aztán rágyüttünk, hogy le kő reszeni, akkó hamarabb

megfől. Kifől belüle az édesség. Akkó azt megszűrtük, oszt a levit addig főztük, míg mög nem sűrűsödött. Mikó megsűrűsödött, akkó birtunk vele kalácsot sütni. Az olyan vót, mint a méz. Nem lehetett semmit se kapni. Semmit. Esetleg feketén, de még ruhát se. Semmit se.

Zentagunaras, 54.

MIKOR SÜTÖTTÜK A LEPÉNYT, AZ JÓ VOLT

– Kukoricakenyér volt, meg az, jaj, az nem jó volt, cukorrépából főztük ki, nagymama süttött mákos kalácsot melasszal, de az nem jó volt. Később mondja a menyem, már mostanába, pár éve: „Én hallottam, hogy kölesből lehet levest főzni.” Mondom, lehet ám, a mindenségit, az se volt jó.

– Hús került-e az asztra?

– Hát az kerülhetett, mert mi szálláson laktunk, meg neveltünk, igen, de olyan, hogy rizs meg ilyenek, na, hát a nélkül meg lehet élni.

Cukrot nem lehetett, hát sót, azt nem tudom, azt mintha... nem tudom, de a lepény jó volt a kukoricakenyérből. Mikor süttöttük a lepényt, az jó volt. Kenyér, hát az is, hát meg lehetett enni.

Ja, meg a fatalpú cipőt. Hát volt az, hogy *Délibáb* hetilap vagy mi, és akkor ott reklámozták, hogy neves színésznő milyen szép fatalpú cipőbe van. Úgy kopogtunk, ja és még az, hogy melyik lány tudja szebben megstoppolni a harisnyáját. Most azt se tudják, mi stoppolás, mert nem is olyan harisnyák ezek. Igen, ez volt. Viszont Erdélyből hoztak szőrmét, azt hiszem, hogy sok volt, úgyszólván voltak, nekem nem volt bundám, de volt, akinek volt bundája. Olcsóbb volt, mint egy közönséges téli kabát, ezt nem értem. De mindegy, így volt.

Topolya, 51.

A NÉGY ÉV ALATT MI OTT SEMMIT NEM BÍRTUNK KAPNI

– Nálunk a németek voltak Bánátban, Bácskában a magyarok voltak, és akkor nem lehetett átjárni. Csak azoknak lehetett átjárni, akiknek földjük volt Martonos felől, vagy martonosinak volt Bánát felől földjük. Akkor azoknak volt igazolványa, és átengedték. A német katonák ott lent voltak. Meg határőrök is voltak. Igen, határőrök voltak a kompnál. Azok németek voltak. Azután, mikor már az oroszok bejöttek, akkor lehetett ugye átjárni, akkor jártunk Martonosra, a templomba. Ha volt valami ünnep, úrnepkor, húsvétkor, pünkösdkor, karácsonykor nem mentünk, akkor már rossz idő volt, de így tavasszal, mikor szép idő volt, jártunk többször, nem minden vasárnap, hanem ilyen nagyobb ünnepekkor.

– Amikor negyvenegyben a magyarok Bácskába bevonultak, arra hogy emlékeznek?

– Hát én emlékszek rá nagyon jól. Tudom, volt egy hintám, és ez húsvét böjtje volt vagy húsvét, soha nem láttam repülőt, és akkor möntek Beogradot bombázni.

- Ott a Tisza vonalán mentek keresztül a repülők?
- Igen, köröszkül a falun, ott, mert Szeged, én nem tudom, hány kilométerre van. Most hogy hol szálltak föl azok a repülők, de ott Keresztúr⁴ fölött egész csoportosan mentek a repülők. Tehát akkor bombázták Beogradot.

[A jelenlévő feleség kiegészíti: Én arra emlékszek, hogy az egyik szomszéd-asszonyunk festette a tojást és kivitte, mert elég alacsonyan repültek a gépek, nem repültek olyan magasan, kivitte a tojást a tányérral és mutogatta, itt van, várjuk a húsvétot. Gyerekfejjel ilyesmire emlékszünk. És akkor először bejöttek a honvédok, a magyarok jöttek be azon a töltésen. Az a töltés megy Gyálán és akkor egészen Magyarorszáig, de nem a Tisza szélén ment, hanem beljebb, és ott jöttek végig a katonák. Arra nagyon jól emlékszek rá, mi a falu szélén laktunk, hogy a másik utcába, ott, ahogy a töltés volt, oda a töltésre csináltak egy diadalkaput, s várták a magyarokat. És jöttek a magyarok. Nekem is volt egy bátyám, akkor volt neki barátjai, öten-hatan voltak egykorúak, azok mind elmentek a magyarok elébe Gyála felé, mert Gyála csak három km-re van, és ott van mindjárt a határ, és akkor jöttek velük, és akkor adtak nekik rozskenyeret. Akkor ettünk életünkben először rozskenyeret, addig nem is tudtuk, mi a rozskenyér. Akkor nekünk is a bátyám adott, hogy kóstoljátok meg, milyen finom. És jöttek együtt a magyarokkal, örültek is. Akkor azok átvonultak, és utána jöttek a németek. Azok ott se maradtak, mentek Kneževacra, és hogy hova mentek tovább, azt nem tudom, de utána mihozzánk a németek jöttek. Négy évig a németek voltak. A négy év alatt mi ott semmit nem bírtunk kapni. Semmit. Se ruhaneműt, se cipőt, meg cernát, meg varrótűt se, semmit az égvilágon nem bírtunk kapni.]

- A boltban nem volt?
- Nem volt semmi se. Nem volt. Hát jártak át Szegedre a szülők, és vitték a lisztet. Gondolhassa, mikor tizennyolc kilométerre kellett, hogy vigye a hátán a lisztet a zsákban, kétfelé megcsavarta és akkor vállára, és csak leültek és pihentek, meg akkor vittek baromfit, tojást, és akkor ott árulták a piacon, akkor ott bírtak venni valamit.
- De helyben nem volt semmi?
- Nem volt. Arra emlékszek, hogy egyszer az én anyám is volt, és elfogták őket a németek, és bekísérték a községházára, mert községháza volt, nem városháza, mert az csak egy község volt, ott, ahol haladtak el egy ismerőse volt éppen az, akit kivégeztek, a Börcsök Máriát, azokkal jóba voltak nagyon, és a kertjükbe bedobta a cernát meg ilyen apróságot, amit vett, és akkor másnap elment érte. Úgyhogy nem lehetett semmit se kapni egyáltalán. Még vönni se.
- A községházán kik dolgoztak? A németek jöttek, és hozták a saját hivatalnokait?

⁴ Szerbkeresztúr

– Nem. Volt egy magyar, nem is magyar volt hanem szerb, az Pesten tanult. Újságíró. Gyurkának hívták, úgyhogy perfekt tudott magyarul, szerbül is, és akkor az figyelmeztette ezeket a szerbeket, akik jöttek össze, hogy partizánoskodtak, gondolom, hogy mint kommunisták, akkor így lányhoz mentek, mintha szórakoznának, csak az az egy lány volt ottan, a többi mind férfi volt, és ő figyelmeztette a szülőket. Összehívta, hogy figyeljék őket, ne engedjék, mert nem fognak jól járni, hogy ő tudja, hogy a németek mire készülnek. Elfogják őket, hogy baj lesz belőle. És nem hallgattak rá, csak tovább így összejártak, és összeszedték őket, és nyolcat kivégeztek. Elvitték őket Oroszlámosra. Azt tudja, hogy Oroszlámos hol van? Akkor ott kivégezték őket, és akkor, hát én nem tudom, azt hiszem, hogy tél volt vagy hogy volt, vagy késő ősz felé volt, csak fölakasztották őket a villanykarókra. Mindegyik villanykaróra, és három napig úgy álltak, és akkor szedték őket le. Leszedették az odaválóiakkal, és akkor ásattak velük gödröt, és akkor a gödörbe, így mesélték, meszet öntöttek rájuk, és letakarták.

– És ez a pravoszláv templom kertjében volt?

– Nem tudom én, hogy hol volt, Oroszlámoson nem ott volt. Azután emléket állítottak itt Keresztúron, a templom előtt egy emléktábla van, és a nevük rajta van, akiket kivégeztek. Ott lettek kivégezve, ott is maradtak azok, nem lettek azok hazahozva egy valami.

– Ott is lettek eltemetve Oroszlámoson?

– Ott, Oroszlámoson. Ott lettek eltemetve.

– Fiatal gyerekek voltak?

– Hát fiatalok voltak, persze. Nem voltak azok partizánok, ugyan már! Nem voltak azok, hogy mentek volna harcolni az erdőbe vagy nem tudom hova, hanem csak így összegyülekeztek, hogy majd jönnek a partizánok, akkor majd ők is közéjük állnak. És ezek, valamelyik megszökött, meg melléjük álltak, az a fő, aki volt, a Cúca, az megszökött onnat, azt nem fogták el, de emezeket, a kisebbeket fogták el, és azokat végezték ki. Egy lányt végeztek ki a németek, de a szerbek is egy lányt végeztek ki, mikor bejöttek a partizánok.

Szabadka, 154., 155.

Bácskai munkaszolgálatosok Kiskőrösön (SZTL, F-176-63-493)

Bácskai munkaszolgálatosok Kiskőrösön (SZTL, F-176-63-492)

■

■

CSENDŐRÖK

Attól a pillanattól kezdve jogrendszer volt (173) ♦ Elakadt a kocsija, és ustorral verte a lovat (173) ♦ Vágjon maga nekünk ebből az álla aljából egy darabot kettőnknek! (174) ♦ A csendőrök között is volt ilyen is meg olyan is (175) ♦ Szent Antal napján elmöntünk a templomba, a csendőrök mög már kerestek engöm (175) ♦ Gyertek be, me gyünnek a csendőrök (178) ♦ Rosszabb volt, mintha megverték volna (178) ♦ Akinek jobbra kellett menni, az is balra szaladt (179) ♦ Nem lehetett ellentmondani (180) ♦ A

csendőrök többnyire kerékpáron jártak (181) ♦ Akkó hát vót ilyen községi őrség (182) ♦ Nagyon nagy szigorúság vót (183) ♦ Hát meg voltam réműlve, hát mi az istent akarnak ezek a csendőrök (183) ♦ Szigorúk voltak, de nagyon rendbe is volt (185) ♦ Csendőröktű nagyon fétem... (186) ♦ Emberevők nem vótak (187) ♦ Csendérekke nem lehetett játszani (189) ♦ Akkor olyan világ volt (190) ♦ Ne menjél te, lányom, a bálba, mert a katonák nagyon szemtelenek (190)

ATTÓL A PILLANATTÓL KEZDVE JOGRENDSZER VOLT

– Abban az időben elharapódzott a terror, úgyhogy eléggé olyan lumperproletárok⁵ lettek a nemzetőrök és erőszakoskodtak a szerbekkel, mi tagadás, ott hatot-hetet agyon is lőttek, de például hat-hét nap múlva megjöttek a csendőrök, akkor a csendőrök leállítottak mindent, attól a pillanattól kezdve jogrendszer volt. Durvák voltak, nem kímélték a magyarokat sem, de az országban rend lett. Sőt, a cigányokkal sem volt semmi probléma. Azok is elkezdtek dolgozni, mert ahol a csendőrök megjelentek, ott mindjárt rend lett. Abban az időben még az a primitívebb szokás volt, hogy a legények bálak után összeverekedtek és veszekedtek, a csendőrök megjelentek, abban a pillanatban elhallgatott mindenki.

– Egy érdekes eset, ez személyesen engem illet. Legények voltunk, és átmentünk Péterrévére, ott egyik udvarolt egy lánynak, nekem volt egy unokatestvérem, de hatan-heten átmentünk. Leültünk egy asztalhoz, és odajöttek a lányok is, egyszer csak odahajítottak egy üveget az asztalra. Egy literes üveget, szétfröcskölt. Abban a pillanatban bejöttek a csendőrök, és egy csendőrt Moholról helyeztek át oda, és azt ismerték, én nem ismertem. Hát mi van, fiúk, mondjuk, hogy melyik volt, hát az, gyere csak ki, irtó lefofozták, mindjárt csend lett, mi meg elszellettünk haza egykettőre. És ami a legérdekesebb, mert ez közvetlenül akkor volt, mikor október nyolcadikán rukkoltattak a magyarok, ez az előtte napokban volt, akkor rukkoltam én is. Becsén át kellett szállni, ültünk a váróteremben lekonyult fejjel, odajön melém egy, mondja, ne haragudj, ő volt, aki odahajította az üveget hozzánk, mondom, miért haragudjak, te kaptad a pofonokat.

[Úgyhogy most se ártana énszerintem, ha lenne csendőr, vagyis legalább, ha tekintélyük volna a rendőröknek. Különösen Magyarországon hogy mi van, köpödik le őket a cigányok, nem félnek tőle.]

Mohol, 89.

ELAKADT A KOCSIJA, ÉS USTORRAL VERTE A LOVAT

– Arra emlékszek gyerekfejjel, hogy elég vasfegyelem volt a magyar főnnhatóság alatt, a csendőrök rendet tartottak, ott tekintélyük volt. Láttam egyszer egy jeletet, mert akkor a gyerekek legtöbbit az utcán tartózkodtak, és ott játszottunk, egy paraszt bácsi ment, ugye sáros utcák voltak, elakadt a kocsija, és ustorral verte a lovat, hogy húzza, a csendőr meg meglátta, olyan pofont kapott az öreg, hogy leszállt a kocsirul. Arra nagyon emlékszem. Itt, Adán történt. Még azt sem volt

⁵ Az adatközlő a helyi nemzetőrök társadalmi helyzetére utal, és a lumpenproletár jelzöt használja rájuk.

szabad verni, a lovat. A kakastollasok ahol megjelentek, ott tehát fegyelem volt, arra nagyon emlékszem.

Aztán meg történt velünk ilyen eset, ugye az utcán fociztunk, és légiriadó lett, mikor vonultak már akkor, nem tudom arról hallott-e, ezek a bombázógépek százával mentek valamerre, és akkor mindig légiriadó volt, mert nem tudták, hogy hol pottyantanak le, de az már a vége felé volt, negyvenháromban, negyvennégyben, akkor mindenkinek el kellett takarodni az utcáról. Mi meg tovább fociztunk. Jöttek, de azok is csendőrök voltak, az anyátok erre-arra, akkor az első kollegához beszaladtunk a házba, bejöttek utánunk, és kaptunk egy-egy pofont. Utolérték.

Ada, 63.

VÁGJON MAGA NEKÜNK EBBŐL AZ ÁLLA ALJÁBÓL
EGY DARABOT KETTŐNKNEK!

– Kellott beszolgáltatni hat kiló zsiradékot meg hat kiló húst, be kellett jelenteni az ellátásba, ott adtak egy papírt, és azzal be kellett vinni, de mi nem vittünk sose be. Mikor akkor vágunk disznót, amikor akartunk a szálláson. Nem egyszer megfogtak a csendőrök bennünket. Mert a fiatalabb öcsém az egy kicsit lusta volt, kiküldte apám, hogy üljön föl az útra, a szállásra hat dülön köllött jönni a Topolyai útról, fölültette apám, és ő addig eszegette a meggyet, egyszer csak arra lett figyelmes, úgy száz méterre az úttól fordultak be a csendőrök, és megzavarták a lovat, hogy siessenek. Leugrott ő, de mire ő beért a kerten keresztül, emezek már bent voltak az istálló előtt. Mi pedig ott pucoltuk a disznót. „Jó napot kívánunk, adjék az Isten! – ment ki apám. – Részük legyen a munkában!” Az egyik nagyon kutya csendőr volt. „Mit gondol maga, ilyenkor disznót vágni?” „Nézze, mi hatan vagyunk – mondja –, nem elég az egy, amit levágtunk, és abból még elvittek.” A följebbvaló volt a másik: „Hallgass, látod, az ember nem titkolja, nappal vágta. Tudja mit, vágjon maga nekünk ebből az álla aljából egy darabot kettőnknek! Mind a kettőnek egy-egyét.” Akkor már szét volt dobva a disznó, és a nyakán van az a vastag hús, apám levett még egy nagy darabot mind a kettőnek. Mindjárt beküldte a Margittól, Madarász Jenőnek a felesége volt, az én húgom, anyám is sütte nekünk a reggelit, ez már volt úgy tíz óra felé, jött ki a húgom és szólt, hogy menjenek be a csendőr urak, mondják apámnak, menjen be ő is, megreggeliztek, kijöttek, kellett volna csak a húsokat pucolni, a sonkák is le voltak vágva csak még nem voltak lepucolva. Azt mondja ez, aki lekapta a kollégáját: „Bácsi, erről szedje le a hulladékokat, szép sonkát csináljon belőle!” Beletették a nyeregtáskájukba, azt mondja, mi nem láttuk, hogy maga mit csinált. Az a szalonna is meg a hús is valamekkora volt, mert mi vágunk csak olyan hetven-nyolcvan kilósakat. Mondja apám: „Ezt most megúsztuk, egy hónap múlva majd megint vágunk.”

Mohol, 92.

A CSENDŐRÖK KÖZÖTT IS VOLT ILYEN IS MEG OLYAN IS

– Csendőrök jártak oda, mert a borbélyműhelyben nekem százötven-hatvanat be kellett pamacsolni, a bátyám húzta le, de a csendőrök is jártak oda. A csendőrök között is volt ilyen is meg olyan is. A falu legszélső során a szerencsétlen embernek kiherélték a lovát, ott volt egy fél dűlőre neki a földje, kiment és hozott egy kéve herét, oszt megverték, mert Szent István napján nem dolgozunk. A csendőrök verték meg.

Mohol, 96.

SZENT ANTAL NAPJÁN ELMÖNTÜNK A TEMPLOMBA,
A CSENDŐRÖK MÖG MÁR KERESTEK ENGÖM

– Egyszer gyün a tiszthelyettes, hogy majd viszi másik, én mék máshova. Fogjam a kocsit, ülnek föl, mönnek a csendőrlaktanyáig. Fölül a kocsira két csendőr mög két katona, odamönnek a kocsitáblához, a kocsitáblán volt a nevem, megfordították a kocsitáblát, hogy ne lássák, hogy ki vagyok. Mönyünk arra lefelé. Nem tudok én semmit se, ők susimusi.⁶ Mönyünk, akkor bemöntek egy házhoz, ott beszéltek, akkor azoknak mondta, kit keresnek, akkor az utasította őket, hogy hol van a Csantavéri úton. Mönyünk erre-arra, egyszer megállunk. Ahol mondták, ottan én megállok, az udvaron állt egy embör, leugráltak a kocsiról, fogták a fegyvert, hogy gyüjjön le, a koma gyütt. Hallottam, hogy adták ki a parancsot a katonáknak, hogyha ők mönnek be a tanyára, csak az ablakokra, ha kapnak lövést, a csendőrök mönnek be, de ők hátulról, csak mondták, hogy ők hova lőjenek. Le is gyütt az embör lassan, beszélnek valamit, erre szödték ott a kukoricát, zsinagolnak,⁷ erre leálltak az embörök, mönnek oda. Ezek ordítottak ottan, olyan csönd lett. Mindjárt mondják, mit keresnek, egy fiatalembör kivált, de már mög van bilincselve, nem mönnek oda, mert ott aludtak a tanyán, hanem emide. Hajtik be. Mönnek a katonák. Én kint állok az úton. Sokan vannak ott, szomjas is vagyok, a lovak is, bent mindent kutatnak, a komát ottan őrzik, de mindent néznek. Nem volt itthon az apja. Egyszer mögérközött az apja is, a fiatalembör hallgatott, tanult gyerök volt, meg van kötve a fia. Nem volt mindegy. Könyörgött nekik. Mondták, hogy önekik muszaj elhozni. El is hozták. A koma mondta, hogy engedjék meg a kezit, azt mondták, majd a tiszthelyettes mondja mög. Hát mi lött, az egy partizánfészek volt, jó helyre gyüttek ők, ide elhozták. A koma mögmaradt, mert egyszer láttam én. A Ruski Slavkónak volt tanyája, ott voltak ők, ezek árendások voltak. Ez a Ruski Slavko mönt be, mög volt a Vujković Vranić Pajo, három ügyvéd volt, mert neköm volt ügyvédöm, még az Irén nénivel pörösködtünk. Ez a Vujković Vranić Pajo volt a bíró, akit összeszödték.

⁶ Sugdolóznak

⁷ Kötözik

Volt nagyon sok olyan, akkor azt mondta ezöknek, akik vitték, ne vigyék elébe, nem is vitték, eltették láb alól. Ugye a fejesek mind összeszedték. Volt egy igazi gazda, azt is elvitték. Elmönt oda két partizán, azt mondták, fogja be a kocsiba a két legjobb lovat. Befogta, kértek egy marhakötelet, hogy hova kötötték, a derekára vagy a nyakára, nem tudom, de mint egy jószágot, a kocsi után kötötték, fölültek, húzatták, nem bírta, elesett, mire beértek, meghalt. Ilyenek voltak.

Lent kaszáltam a rét szélén az aljat, ott volt kisút, gyün a csendőr biciklivel, mögáll, magyar, beszélgetünk, azt mondja neköm, hogy lögyek én önekik, hogy mit hallok, besúgó. Nem, mondom neki, hogy nem. Miért, ők éjszaka gyünnek ki. Nem. Majd még bosszút csinálnak, fölgújtanak, nem merök belemönni. Akik a csendőrökkel trafikáltak,⁸ azokat mind elvitték...

[Egy napon az istállóban morzsolok, bújik be egy csendőr.⁹ Azt mondja, kelj föl, húzz a lábadra valamit, mert faklumpában voltam, gyüsz velünk. A másik mög elmönt arra ki. Beadták, hogy én vágtam a nádat, harminc vagy negyven kéve nádat vágtam. Amit én kivágtam, azt a tűzrevalót, odaadtam apámnak, a csendőrfőnök mög az apámnál lakott. Mert az úton mondja az egyik, hol vágtad a nádat. Én nem vágtam. Ők énrajtam nádat követelnek. Azt mondják, ott van a csösz is, te ennyi meg ennyi nádat kivágtál. Nem vágtam a nádat. Mondja a Joco, befűtöttétek, mert nem találtak. Nem fűtöttük mi. De így, de úgy. Hát volt az a Simo, elkezdett vacakolni. Fogta a táskát, hogy megvasal, vasalj. Kérdi a Bognár, mert ő látott engöm ott, de én nem akartam könyörögni, veressél mög. Nem vágtam. Elmén a Joco ahhoz az egyhez, aki volt a banda közt, elverték azt, azt mondja vágtad-e, én mondom, nem vágtam. Karácsony böjtjén volt. Kigyünnek, hányom a havat az udvarban egész nap, se frustok, semmi, ott, amit kaptam, már besötétedett, a csendőrség elmöntek, csak a Bognár maradt. Behívatott. Bemék, azt mondja neköm, én tégedet nem bocsáthatlak el, neköm muszáj megírni a látlevelet. Mondom neki, én nem vágtam, én nem loptam. De neköm muszáj, addig nem engedhetlek el, míg alá nem írsz. Mondom neki, aláírok, de nem vágtam, nem loptam, mindig azt hajtottam. Mondja neköm, nem is, olyan hány dinárért vágják a kévét, akkor azt mondta, ennyi meg ennyi pénzzel tartozol a Jocónak, a pénzt a Jocónak ne add, hozd ide neköm. Hazagyüvök, mondom, hol voltam. Márton bácsi káromkodik, azt mondja, mikor öneki ott volt összerakva az ő nádja a Jocónál, a csösznél, a szárkúpot betüzelte. Nem viszel egy dinárt se, mondom. Hát az asszony hordta a tejhasznot a csendőröknek, valahogy megtudták ők. A Simo mondja az asszonynak, hogy hát a pénzt vigye. Az asszony mondta neki, hogy a Pista nem vágta a nádat, hanem ezt és ezt vágta. Akkor elgyütt a Varga Menyhárt bácsi, elküldték, hogy való-e. Elgyütt, Pista, mi van itten, ez a fölfordulás? Szidtam a Jocót. Ő akar mögveretni, hát veressen mög, mondom, ezt és ezt csináltam. Azt

⁸ Összeszövetkeztek

⁹ A szövegrész a két világháború közötti időszakra vonatkozik.

mondja, hát ez a tietek. Akkor elmönt vissza, az orrolta a csendőröket, akkor a csendőrök is orrolták emezeket. Nem merete mondani, hogy én mögcsaltalak, majd mindjárt mögfoglak. Elszökött, mikor ezek begyüttek, akkor gyütt ide a Sityár Jánoshoz. Ha én úton találkoztam volna vele, embör voltam ám akkor, de elláttam volna a baját. Nem sikerült találkoznom vele.

Ott fönt gyüttünk a bálból hárman, az egyik nagyon büszke legény volt, mondja, üsd agyon. Ne bántsátok, mert a ludasiak agyonütöttek egy radanovacit, keverték engem is bele. Mondtam, ne csináljátok már, mindig gyünnek a csendőrök értem. Én elszaladtam, megütötték, össze lött verve véresre. Szent Antal napján elmöntünk a templomba, a csendőrök mög már kerestek engöm mög, aki megütötte. Ismertek nagyon jól. Akkor küldtek egyet be a Janihoz, hogy én mög a Szűcs mönjünk oda. Odamöntünk, akkor mondják nekünk, nektök el köll gyünni velünk a laktanyára, mönjetek a templomba. Begyüttek a templomba, akkor mi gyüttünk ide. Akkor mondták, mi mönjünk előre, ők nem hajtanak bennünket, csak mönjünk előre. Nem mertünk előre mönni, mert tudtuk, hogy aki otthon van, az nem tud magyarul, egy nagyon vacak volt, egy Momčilo, nagyon verte a magyarokat. Leültünk. Na, gyerünk, hát mikor odaérünk az udvarba, a csendőrörmester kísérte ki, aki a városban volt, gyalog. Nem szól semmit, bemöntünk, na, möggyüttek. Na, mit csináltatok? De nagyon haragudtak rá, vallattak engöm is, ez a magyar csendőr, a Pistát az örmester. Egyszer azt mondja, örmester úr, ezek hazudnak. Pistához odaállt, akkor engöm kiküldtek. Azt mondja neköm, te itt maradsz, mert hazudtál, ti horditok a vizet. Akkor amazok tapasztottak, mög volt egy embör, aki a kulukot¹⁰ töltötte le, mert lehetött letölteni. Az örmester úr azt mondta, ha azt betapasztom, akkor mehetök haza. De azt mondja, ha még egyszer idekerülök, jaj lösz neköm. Ő elmönt a kocsmába, ez az embör azt mondja neköm, mönjetek ti haza, majd én betapasztom. Hogy mönjünk az ablak alatt, möglátnak majd a csendőrök, nem mer egyik se elmönni, na, én elmék. Elszaladtam, leguggoltam, hajts, elgyüttem. Na, ez, aki bent maradt, azt behívták, jól elustorolták. Akit bevíttek a veszekedésre, megkötozték bottal. Tudod, hogy kötöznek bottal? Bottal mögkötozik az embört. A csendőröktől nagyon félték. Én mindig azt mondtam, én nem bántom, de ne kezdjen velem. Volt egy, aki nagyon haragudott rám, egy bál alkalmával möntünk arra lefelé, egyszer odaálltak hárman elébünk, ti tovább nem möntök. Én letörtem egy kerítést, volt egy másik barátom, aki uszította őket. Azt mondta, miért csináltam, én mondom, nézd, én nem akartam, ha egy megütött volna, én megszurkáltam volna. Én is kaptam pár pofont, de büntetni nem büntettem őket, mert ki kezdte. Egyszer bálban voltunk, ülünk hárman, azt mondja nekünk, de a két bátyjával nagyon jóba voltam, mönjek ki vele. Ha téneked bajod van énelem, én nem vétettem neked, én

¹⁰ Robot, kényszermunka, közmunka

erre mék, tudod, merre mék, merre gyüvök haza, gyere elébem. Nem szeretöm az ilyeneket. Volt neköm itthon, mikor legény voltam. Sokszor mondtam a gyereköknek is mög az unokámnak is, amennyi szemetet én kaptam, az nagyobb rakás lenne, mint ez a házunk.]

Ludas, 8.

GYERTEK BE, ME GYÜNNEK A CSENDŐRÖK

– Az elsőbe jártam akkó, emlékszek rá, hogy voltak csendőrök, azok járkáltak, azok, azok, azok nagyon járkáltak, ki a szállásokra is, mer akkó kint laktunk szálláson, Zenta, a Gyömrei úton, arra emlékszek, hogy mikó aratás vót, meg hordták a, hordták ugye a búzát, mer akkó kévibe kötötték, markot vertünk... Markot vertek az édesanyámék, markot, apám kaszált, anyám ugye markót, de sokan vótak. Nagyon sok búza vót ott, a nagytatám sokat tartott ott, vót tizenegy kaszás is, ottan néha én terigettem anyámnak. Má akkó első, első osztályos vótam. Arra emlékszek, hogy nem vót szabad menni a kazalokhó, me mindig mondta nagymamám, hogy a kazalokhó, kislány, ne, gyünnek be, hosszú bejárata vót a szállásnak, má megláttuk, hogy gyünnek a csendőrök, akkó má nagymamám szót, hogy kislányok, gyertek be, me gyünnek a csendőrök. Nem szeretik, nem engedtek a kazalokhó bennünket. Nem engedtek a kazalokhó.

Zentagunaras, 55.

ROSSZABB VOLT, MINTHA MEGVERTEK VOLNA

– A téglagyár nem használta el a terepet, ott volt egy gyümölcsös, barackos. Aje. Hát a Csantavéri [úti] gyerekek voltak vagy húszan. Hogy elmegyünk barackot lopni. Én voltam a legkisebb köztük. Rengeteg klottgatyába jártak, meg fehér izébe, majicába,¹¹ oszt bemásztunk a kerítésen, drótkerítésen, megraktuk az izét, az inget barackkal, ezek a nagyobbak elszaladtak, én meg felakadtam a izén, a dróton, és gyüttek, a csendőr, az anyja hétszentségit, engem elfogtak. Bevittek az izére, a csendőrlaktanyára, és nem vertek meg akkó, de csizmákat köllött pucolnom egész éccaka. Nem engedtek lefeküdni. Az anyja hétszentségit, ez rosszabb volt, mintha megvertek volna. Úgyhogy, ki vót a többi, mondom, az összes, aki a csantavéri úton gyerek van, aztán mikor, hogy híjják, megláttuk ezeket a csendőröket, úgy oszt akkó, úgy elmentünk, érted, hogy két öreg úristen nem fogott meg volna bennünket, hanem le nem lüttek volna bennünket. Úgy elmentünk. Fantasztikus volt az a csendördolog, baszd meg! Érted, izé, hogy hívják, itt a Szentháromságnál, a valamikori Szentháromságnál, hát ott volt az emberpiac ugye, ott mentek a kapálás, aratás, cséplés. Ott toborozták az embereket ugye, és hogyhívják, ha valakinek nem tetszett a izé, hozzáállása, hát maga? Az anyja hétszentségit, mit csinál? Érted, és akkor izé, a puskatussal rábaszott a lábára

¹¹ Alsóing, trikó

úgy, hogy lement a köröm róla. Ez júúú! De nem volt az egy olyan izé, hogy hívják, öö, demokratikus megoldása. Például, ha a kocsiszt megtalálták a izé előtt, a kocsmá előtt, a kocsis bent vót, oszt ivott, oszt irtózatosan megverték.

Meg mentek éjjel határba is, érted, és a paraszt kiszántotta az izét, a dűlöt, érted, akkó megkérdezték tőle, hogy gyűjön mán ide, bácsikám! Meddig a magáé? Hát, aszongya, itt takar. Hát akkó ezt mé szántotta meg? És akkor aztán a puskatussal a lábára basztak, oszt tovább nem szántott, mer nem bírt menni. De nem volt kiszántva a dűlő, mint ahogy most, a traktorral. Kiszántsa, izé, a betont is, akkor nem volt ilyen dolog.

Az olyan, meg érted, mikó negyvennégy tavaszán ott lelőtték azt az egy amerikai bombázót. Azt még elmesélem. Megint csendőrdolog lett belőle. Hogy a gyerekek összefogtunk este tíz óraker, látszott, érted, hogy egy ilyen fehér, vörös csík megy az égen, és lezuhant ott a valamikori Fekete csárdánál, a zentai úton. De béjjebb, a hogyhíjjákba, fődekre, hogy hát kimentünk mink, gyerekek ugye dinamót elhozzuk, ezt meg ezt, meg azt, meg amaszt, érted, egy tragaccsal mentünk. Vót benne két dinamó, hát abbú csinálunk mi villanytelepet, meg már izé, hogy híjják, a Csantavéri úton nem vót villany. Haza is hoztuk, másnap gyűrttek a csendőrök, minket is elvittek, meg a dinamót is.

– Megint be a laktanyára vitték?

– Persze! Persze! Hun vót, hun szereztük, nem-e láttuk a izéket, a hogy híjják, a pilótákat, ö, hogy híjják, oszt ketten, hogy híjják, megmenekültek, a többi az meghalt, elégett ezze a géppel, oszt azt el is fogták, akkó a, ahó a Harai doktorhó vitték őket ellenőrizésre, és itt vigyáztak rájuk, de azt aztán át köllött adni a németeknek. Úgyhogy ezek voltak ilyen stiklik.

Tudod, így a fűlit az embernek meghúzták az egyik kézzel, a másikkal meg itt alulrú főpofozott, érted. Így e... Az anyja istenit neki! Úgy pofozni, mint az, azok tudtak, az nem, az nem, nem emberi.

Topolya, 50.

AKINEK JOBBRA KELLETT MENNI, AZ IS BALRA SZALADT

– Akkor mi leventék voltunk, lehet, hogy nem jól viselkedtünk, akkor a csendőrök lekísértek bennünket, ott takarítottunk. Ez volt a büntetés. Mikor az volt, hogy most már sorakozó, végeztünk, oszolj, akkor mi kimentünk, a kapun kívül elkezdtünk tanakodni, hogy merre menjünk, kijött a csendőr, viszakozz, szemtelenek, megint újból vizet hordani be, megint takarítottunk, aztán mikor be lett fejezve, no sorakozó, oszolj, akkor, mikor kijöttünk a kapun, akinek jobbra kellett menni, az is balra szaladt, szétszaladtunk, hogy nehogy még egyszer visszahívjanak bennünket.

Itten mint a turányi vadászok¹² voltak, hogy mondjam, csak egy csoport volt, de semmi politikai jellege nem volt. Na, azok összeszedték őket, bezárták ott a Ju-

¹² Teljes névvel: Turáni Vadászok Országos Egyesülete. Előzménye a Budapesten 1910-ben megalakított Turáni Társaság volt.

hász kocsmánál, és azután kiengedték őket. Volt itt egy Zsáki József nevezetű, no, az védte meg Moravicát. Nem tudok én arról sokat. Ő volt itt a legnagyobb, nagy pártember volt, régi kommunista volt.

Bácskossuthfalva, 44.

NEM LEHETETT ELLENTMONDANI

– Most a magyarokkal, hát a magyarokkal jó volt, az volt az egy, ami nekünk szokatlan, hogy a fegyelem náluk nagyobb volt, mint nálunk, Jugoszláviában, de olyan törvények jöttek, amiket szigorúan be kellett tartani. Mondjuk, mi hárman voltunk inasok, meg volt két segéd, akik dolgoztunk ebbe az üzletbe. Az inasok és a mesternek volt egy fiákerünk, azzal jártunk az üzletbe. Mert a lakásunk nem ott volt, ahol az üzletünk volt, és akkor bejött, akkor Magyarországon nem jobbra köll, jobb oldalon kellett hajtani a kocsit meg a kerékpárt vagy valamit, hanem a bal felén. Mi jobbról voltunk szokva. Egyszer figyelmeztettek, másodszor megbüntettek. Volt egy ilyen. Bejött az az óra előrehajtás, és az volt, hogy az üzletet akkor nyolckor le kellett zárni. És ha öt perccel késtek a lezárással, azért is megbüntettek. Voltak ilyenek, amikhez mi nem voltunk hozzászokva. És hát, mi ezt egy kicsit úgy nehezteltük, hogy miért van ez így, mert mi nem szerettük, hogy ez így van. De hát ez volt a törvény. Volt nagyon sok, hogy mondjam ilyen... megszigorítás. Mondjuk, én egy este jöttem haza kerékpárral, és nem volt villany. Nem volt. Egyáltalán nem is volt fölszerelve a kerékpárra villany. És megállított a csendőr, méghozzá egy ismerősöm, mert itt volt a csendőrség, itt volt a szomszédságban. És kérdezte tőlem, hogy miért nincs világításom. Hát mondom neki, Sanyikám, így mondom neki, hát nem voltunk jó barátok, de ismertük egymást. Hát igen. Azt mondja, én magától azt kérdeztem, hogy miért nincs világítása. Hát nincs, nincs. Azt mondja, akkor reggel hat órakor jelentkeztek az őrsön. Az az őrs, az itt volt, ahol most is van a rendőrség. És, rendbe van, nem lehetett ellentmondani. Azt mondták, hogy ez így izé, akkor ennek így kellett lennie. Bementem reggel az őrsre, és annak a, ezeknek a parancsnoka az én apámmal nagyon jó barátok voltak, együtt jártak kártyázni, a feleségnek a testvére meg jó barátom volt, Az Erdélyből jött ide, Gondog [feltehetően Gondos] Miska bácsi, biztos hallottál róla. Na, és akkor én bementem ehhez a valakihez, és nekem meg kellett mondani, hogy miért jöttem. Nem vallattak. Én bementem, jelentkeztem és azt mondtam, hogy az este kerékpárral jöttem haza, és nem volt világításom. És nekem máma itt köllött jelentkezni. Jól van, fiam, így mondta, hat pengő a büntetés. Kifizettem, aztán mentem tovább.

– A csendőrök azok helyi lakosok voltak?

– Nem, nem voltak helyi lakosok. A magyar hadsereg után jöttek. Előbb jött a hadsereg, utána meg jöttek a közigazgatás, meg az ilyesfélék. Tehát ilyen sok volt, ilyen, amit mi nem szoktunk meg, ők meg kérték.

Beszolgáltatás, mint a háború után Jugoszláviában, nem volt. Így akkor, én nem nagyon emlékeztem arra, hogy jegyre adtak volna valamit, mert én már egy olyan

helyen dolgoztam, ahol nem volt rá szükségünk. Nekünk volt húsunk, nekünk volt ez, minden, minden. Tehát nem volt szükségünk.

Negyvenkétben a mesterem nem akart tovább dolgozni, pontosan a szigorítások végezt, akkor én hazajöttem. És akkor egy ideig itthon dolgoztam, mert akkor a hidat lerobbantották, a régi jugoszláv hadsereg, és akkor mi elmentünk, nemcsak én, hanem az én korosztályom. Meg fiatalabbak is meg idősebbek is elmentünk itthonról dolgozni. Ott dolgoztunk egy ideig. Később, most nem tudom pontosan, mennyit dolgoztam ott. Később én fölmentem Pestre. Fölmentem dolgozni, és ott dolgoztam, nem tudom pontosan már azt sem, hogy mennyi ideig. De mikor, már akkor az oroszokkal háborúztak ugye, és ahogy közeledtek az oroszok, én úgy láttam legjobbnak, ha én hazajövök, legjobb itthon, itthon leszek, mert Pestet elkezdték bombázn.

Gombos, 115.

A CSENDŐRÖK TÖBBNYIRE KERÉKPÁRON JÁRTAK

– A csendőrök többnyire kerékpáron jártak. Hát így. No most akkor a [...] Azóta is a Horthy Miklós kormányzó úr meg a tollas csendőrjei, azok utálatot váltanak ki most is a gyomromban. Annyira brutálisak voltak, annyira. Meg akkor ment a parasztember. Hát az itteni szegény emberek, nagyon sok szegény ember volt. És akkor példának mondom, hogy a kerékpárján nem volt elől lámpa. És a csendőr megállította, és olyan pofont behúzott neki, hogy az ember majd elájult. Magyar csendőr a magyar embernek. Brutálisak, kimondottan brutálisak voltak, félelmetesek. A magyar csendőrök. No, azt nagyon szerették, ha valakit elcsíptek lopáson. Valaki kint hagyta a határban a fogását vagy az eszközét, és más valaki meg felszedte, hazavitte, eldugta padlásra. Hát azokat nagyon megverték, megkínózták.

– És hol volt a csendőrlaktanya?

– Nem volt csendőrlaktanya, hanem a községházán volt a rendőrszoba. Mert a településnek volt öt rendőrje. Itteni becsületes emberek voltak. Csak hát az itteni becsületes emberek nem akartak ujjat húzni félvilági alakokkal. A csendőrök itt vannak, aztán elmennek, aztán megölik őket, ugye? Ilyen dolgok voltak. Azok a saját házukba laktak, a rendőrök a saját házukban laktak, bejártak a rendőrszobára. Meg ők inkább tűzvédelmieket voltak, éjszaka járták a határt. Nem a határt, hanem az utcákat. A rendőrökkel nem volt tudomásom szerint baj. Meg volt nekik szép uniformisuk, meg komoly emberek voltak. Magyar emberek voltak. Családos emberek, igen. De voltak itten rablók, fosztogatók, gyújtogatók, akik bosszúból főgyújtották a bíró szalmáját.

– Azok is helyiek voltak?

– Igen, Sőt! És akkor napközben mondta: „No, várjál, majd te is sorra kerülsz!” Az áldozatnak mondták. És akkor nem mindig volt, hogy valaki vallomást mert tenni a csendőröknek. És akkor így elment.

– És mi lett negyvennégy után azokkal az emberekkel, akik rendőrök voltak?

– Nem, nem tudom, hogy valamelyik is valamilyen bosszúnak az áldozata lett volna. Ki volt ott? Az Engelhart, a Polák, hát öten voltak, a rendőrzetű... Várjál, most hol van nekem az a fényképem? Nem tudom, megtalálom-e. Impozánsan le vannak ülve egymás mellett, kardjukat így. Vagy kardot, vagy puskát vittek. Mostanában volt beszéd a faluházán, hogy vissza kéne állítani ezeket a helyi csendőröket. Ezeket vissza kőne állítani, hogy őrizzék az embereknek az ingóságait.

– Polgárőrséget?

– Igen, igen, de uniformisban jártak. Te is emléksző még a rendőrökre, nem? [A feleségéhez] A Polákra meg... [Feleség: Hogyne, meg a Vezető János bácsi, vagy ű más vót?] Nem. Kovács János vót a neve, de az vót a rendőrzetű. Azé lett Vezető János.

– És a csendőrök mikor mentek el?

– A csendőrök, mint a farkametszett kutya, úgy mentek.

– De még mielőtt ideért volna a front?

– Persze! Micsoda! Nem voltak azok olyan nagy legények! Volt egy bizonyos, Király Pali bácsi. Nagyon tisztességes, becsületes parasztember volt, annyira, hogy megbíztak benne annyira, hogy ő lett a pusztabíró. A magyar világba. Tudod, ki az a pusztabíró? A pusztabíró... vadász is volt, meg minden, és olyan megfontolt ember volt. Nem kapkodott, nem mondta: a bűdös kurva úristenit... Nyugodt, megfontolt ember volt. És akkor szépen intézte a falu dolgait. Meg nekem mint kisgyerekeknek undorító volt az, hogy a nejem öregapja az első világháború alatt kitűnt a harctéren. És igazolást köllött neki vinni, hogy a másik rendszer alatt magyarként viselkedett. Meg ilyen, ilyen megalázó dolgokat. És akkor ez a Pali bácsi adta ki ezeket a nyomtatványokat. Nohát, amikor ő maradt, a partizánvilág kezdetéig. Volt egy család, Kotrónak csűfolták őket, mert Doroszlón a kéményseprők azok kotrók. És akkor Kotró Pista bácsi bement a községházára, azt mondta: „Pali, most ütött s végórád! Most gyűttek a partizánok, neked leáldozóban van.” De nem lett neki semmi baja, hát becsületes ember mindenkinek kő. Mert ezeket a Kotrókat a csendőrök kegyetlenül elverték. Ellopták az ekét a határba, a kétvasút, hazavitték. Szóval rajtacsűpték a...

– És akkor, amikor megjöttek a partizánok, mi történt a Király Pali bácsival?

– Semmi. Megvárta őket a községházán. Neki nem volt féltenivalója. Tudod te, hogy a pusztabíró meg a vadőr, ezek nagy valakik vótak. Valakit elkaptak a határba, hogy rapsickodott.¹³ Tudod, mi az a rapsickodás? Vadat fogott jogtalanul, akkor azt megbűntették nagyon.

Doroszló, 106.

AKKÓ HÁT VÓT ILYEN KÖZSÉGI ŐRSÉG

– Aztán, na vót ottand is a csendőrök. Azok rettentő szigorúak vótak, igen. Na akkó, mikó ez megtörtént, akkó hát vót ilyen községi őrség. Na, akkó éjjel nyolc órátű tizenkettőig ment kettő minden utcába. Akkó éjfélű négy óráig, öt óráig másik kettő. Úgyhogy... na, akkó a partizánok ezt észrevették, és akkó a partizánok ezt... a

¹³ Orvhalászat és madarászat során használt háló helyi neve rapsick.

községházánál ott vót az iroda, vagy nem tom én. Na, akkó ekaptak két ilyen járórt, és akkó előttük. És bevezették őket oda. Az ablakot betörték. És fegyverbe, hogy mindenki kezét fő, adja meg magát. Ami akkó ott vót, mindent elszedtek.

Partizánok. Aszondták, hogy csönd, holnap gyüvünk megint. És elmentek. Tán egy vagy két fegyver, ilyen öreg fegyver vót. Na aztán, mikó azok elmentek, akkó rá, nem tom én, nemsokára, igen, akkó má gyüttek az oroszok is.

Mikó az oroszok begyüttek, akkó azok... Má idáig is nagyon leszegényedtünk az végett, mert a háború vót. Minden a frontra ment, vót akkó, vót, jegyre adták a kenyeret. Az vót a becenév, hogy:

*Korpakenyér, facipő, ezt hozta a szebb jövő.
Még Péter vót az atyánk, odáig gyolcsbó vót a gatyánk
Horthy lett az atyánk, műrostolt lett a gatyánk.
Hitler lesz a gatyánk, kilátszik a picsánk.*

Doroszló, 107.

NAGYON NAGY SZIGORÚSÁG VÓT

– Vótak tollasok.

– Nagy rendet tartottak azok?

– Nagyon. Nagyon.

– Mindig olyan szigorúak vótak?

– Szigorúak. Úgyhogy tudod, nem vót szabad cigarettázni a kocsin. Hordták össze a búzát. Rágyújtott, a kocsin cigarettázott. Oszt meglátta, oszt leröndözte rögtön unnan. Nagyon nagy szigorúság vót. Mingyá nem vót... Azelőtt, Pista, minden vót a bótba. Amennyi pezünk vót, úgy vettük a cukrot. Süvegucukor vót, meg minden.

És mikó begyüttek a magyarok negyvenegyben, tavaszko, már nyáron meg őszko már minden jegyre ment. Semmi nem vót. Tíz deka cukrot adtak egy személyre. Bónt adtak, megcsináták, oszt nem lehetett ám, hogy veszek, amennyit akarok...

– Akkor a királyi Jugoszláviában jobb volt az ellátás, mint a magyarok alatt?

– Jobb. Akkó vót minden, mindegyiknek vót izéje [pénze]. De mikó a magyarok, az a három év alatt rengeteg facipő vót, se ruha nem vót, semmi nem vót. Nagyon rossz vót. Mindent kivittek vagy mit csináltak, én nem tudom. Hova vitték, vagy bezárták, vagy mit csináltak, de nem vót.

Bácskertes, 20.

HÁT MEG VOLTAM RÉMÜLVE, HÁT MI AZ ISTENT AKARNAK EZEK A CSENDŐRÖK

– Például mi történt egy alkalommal. Ez még mindig a... még a partizánok messze vannak. Doroszlón nem volt csendőrség, csak rendőrség. Sztapáron volt a csendőrség, csendőrállomás, meg Szontán meg Gomboson volt csendőrállomás. Ez személyes

dolog, nem illő volna nevet említeni egyáltalán, ezt nem is köll beleírni, vagy majd kivenni. Megmondom, hogy mi történt. Én mint gyerek örültem annak, a Kovács János bácsi, arra emlékszel, még itt lakott lent, a Kovács Janinak az apja. Az volt a mozigépész, és a harmincas években építették a mozit, és azóta létezett mozi, illetve előtte is volt, de az nem volt mozi, hanem a Kultúrkörben volt a mozi.

Ezerkilencszáznegyvennégyben a püskösdi búcsún voltam Gomboson. Az apámnak az édestestvére meg anyámnak az édestestvére, lánytestvére, meg apámnak is a lánytestvére is oda ment férjhez Gombosra. Mentem búcsúra a nyári úton, az erdő mellett, a pusztán körösztü. Úgy mentem a gombosi búcsúra. Hát ott a búcsúban megvendégeltek. Mikor elmúlt a búcsú, szépen körülnéztem, az onokatestvéreimet meglátogattam. Hazafelé jövet, most nem tudom, jártál-e valamikor Pusztán, az erdő mellett, ahogy menni le, mondjuk, ilyen irányba, ahogy mész lefelé az erdő mellett. Itt az erdő, erre papföldek. Akkor végigmész a Csikászton, illetve az új csatornán, te láttad azt az árkot valamikor? No, mindegy, levezették a vizet az árkon a szilágyi halastóról. Mikor a gombosi országút meg a szontai országút meg a doroszlai találkoznak, itt kilukadt a bicikligumim, de én már estefelé indultam. Úgyhogy estefelé már alkonyodott. Illetve sötétedett már. Mire beértem a Zámon-gyárhoz, odaérek, és gyalog jövök. Kormánykeréken a cekker, benne kalács az egyik nénénktől meg a másik nénémtől is. Hát a gyerekeknek, testvéreimnek. Odaérek, egyszer csak rám kiált valaki, hogy: „Állj!” Mikor odaérek pontosan az erdő sarkára, ahogy az erdő van, itt meg a Csóknak a tanyája. „Állj! Ki az?” Én meg megriadtam, és nem jutott eszembe, hogy mit köllött volna mondanom. Azt mondja, a nevét küldje előre, azután jöjjön maga. Én azt mondtam, hogy én. Akkor eszembe jutott, hogy mit köllött volna mondani. Akkor, hogy levante Kistamás Mihály. Levante Kistamás Mihály előre, többiek állj! Hát meg voltam rémülve, hát mi az istent akarnak ezek a csendőrök. Lóháton volt mind a kettő, csendőrök voltak. Tollas csendőrök. Mikor leszáll az egyik a lóru, odaadja, valószínű, hogy a parancsnok maradt a lovon, ez meg a segédje lehetett neki, vagyis az alattvalója. Odajön. Hát mit botorkálsz? Nem tudod, hogy statárium van? Ez már akkor volt, hogy éjjel nem volt szabad kimenni a határba se, meg volt határozva, hogy melyik időben. Hát mondom, Gomboson voltam búcsúra. Hát mit vizöl a cekkerbe? Hát mondom, kalácsot. Hát hun vetted a kalácsot? Mondom, hogy a nénéimtű kaptam Gomboson, búcsún voltam. Azt mondja, nem véletlenül a partizánoknak vitted a kalácsot? Megint dilemma előtt álltam. Hirtelen kiböktem: azt se tudom, mi a partizán. Hát mikor én ezt kimondtam, akkora pofont kaptam, hogy úgy fölborultam, meg a kalács szétszóródott, bele a porba, abban az időben poros volt az utak, mert nem gumikerekű kocsik voltak. Azt mondja, az előbb azt mondta, hogy levante, hallod? Visszaszól a parancsnokja, hallod, hogy levante, mondta az előbb! Fölálllok, hogy föltápászkodok, akar még egyet. A parancsnokja rászól, hagyj, jól van, elég. Biztos átlátott, hogy nem köllött vóna. Az orromon, a számon, a fülemen egybű megindult a vér. Amikor hazaértem, nem tudták, hogy mit csináljanak a szüleim, tiszta vér vagyok. Éppen akkoriban töltöttem, vagy még nem is töltöttem be a tizenhatodik életévemet. Fejlett, nagyobb

gyerek voltam, az iskolába a legerősebbek, legnagyobbak közé tartoztam. Hát ilyen dolgok történtek.

Októberban a Szalai Feri barátommal kinn üldögeltünk a padon, őelőttük. De úgy este kilenc vagy tíz óra tájban, amikor már kijárási tilalom volt. És ő kihozott egy kardot, az apjának a trófeakardját, amit az első világháborúban szerzett, vagy vette, vagy mit tudom én. És nézegessük azt a kardot, de sötét vót. Egyszer csak halljuk, hogy lépkednek a csendőrök. Jönnek innen a mozi felől. Ő hamar el akarta dugni a kardot, ezek meg észrevették. Mit üdegetek ti itt? Azt mondja, mi itt lakunk. Akkor hamar befelé. De mielőtt bementünk, a kardot is be kellett volna vinni. Meglátták a kezünkben a kardot, nini, mi van néktek, hagy lássam, micsoda! Akkor a Feri mindjárt mondja, hogy ez édesapámnak a kardja, a háborús trófea, hát... Háborús zsákmány, azt mondta? Lényegtelen. És a csendőrök el is vették tőlünk a kardot, behozták a községházára. Mondjátok meg apátoknak, gondolván hogy testvérek vagyunk, merthogy itt lakunk mi a Ferivel, meg én is bementem őhozzájuk... Mondd meg apádnak, hogy gyűjjön be érte, hónap reggel nyolc órára legyen a községházán. Másnap bement az édesapja, és visszakapta a kardot. Tulajdonképpen ez háborús, hogy elvette-e az ellenségtől, a fene tudja.

Doroszló, 113.

SZIGORÚK VOLTAK, DE NAGYON RENDBE IS VOLT

– Volt csendőrlaktanya a faluban?

– Nem volt. Apatinban volt. Onnan jártak ki, mint a szigorú gyerekek. Mindent megcsináltak, vertek is, meg kínozták, de rend volt, nem úgy, mint máma.

Mert most kellenének azok a magyar csendőrök, akkor majd nem ilyen rend volna, mint ami most van. Szóval ránéztek az emberre, és azt mondja, maga úristenit. Mi volt, azt is megmondta, hogy szíta az anyja tejit. Tudod, mi honnan tudjuk? Az ő apjának a testvére csendőr volt, és Kassán végezte az iskolát. És mikor hazagyütt, akkor mindent elmesélt, hogy mi volt meg hogy volt. Szigorúk voltak, de nagyon rendbe is volt.

Még hozzá jártak a határt is, és akkor hát ugye a parasztember a lovakat megetette reggel, vagy mit tudom én, mielőtt ment munkára, és akkor ő fölült a kocsira, evett. Ezek meg rámentek. Azt mondja, uram, maga mit csinál. Hát azt mondja, frustukolok,¹⁴ mert még nem ettem. És a lovak? Azt mondja, azokat én megettettem már. Levitték, jól kikenyték,¹⁵ többet elő ne forduljon. Meg azt is megnézték, hogy hányra van vetve az istráng. Egyre vagy kettőre vagy háromra. Csak egyre volt szabad, csülköket¹⁶ köllött rakni. Hát azért, mert véletlen valami baj történik, akkor nem bírta olyan gyorsan levenni azt az istrángot. Persze, ha valami szerencsétlenség vagy előadódott minden, és arra is nagyon vigyáztak.

¹⁴ Reggelizek

¹⁵ Kikenni, megverni

¹⁶ Az istráng a hátszj és húzószj találkozása.

Vagy ebbe a szezonba, hogy aratáskor hordták a búzát, mentek, és fönt cigaretázott az ember. Papa, azt mondja, maga mit csinál. Hát azt mondja, rágyújtottam. Gyűjön csak le! Rálépett így a kisujjára, így a csizmán forgott. Meddig fogja ezt csinálni? Hát, uram, miért? Többet meg ne lássuk, mert akkor letapossuk a körmét. Csuda emberek voltak. De rend volt, ez biztos, ott nem volt... Se el nem veszett semmi, hogy a határba kint hagyni valamit, honnen.

Szilágyi, 129.

CSENDŐRÖKTŰ NAGYON FÉTEM...

– A kakastollas rendőrök?

– Tudom, én legalább tudom, mer én onnan kültelekrű gyüttem, oszt a tollas rendőrök, tudod, ketten mindég mentek szuronyos puskáva... és én mentem mán iskolába, tudod? Onnét kültelekrű gyüttem, onnét, ahun most ez Varga pék van, itt vót a Török... Török Jóska bácsi. Csendőröktű nagyon fétem, és lementem amarra, tudod. Mentek a járdán, tudod, mindég pontosan lépésse mentek...

– Mindig egymás mellett mentek?

– Igen. Egymás mellett. Egymás pontos lépés... oly szépen mentek, katonásan fölfelé. Az úgy mentek. És én lementem árokba, me nagyon fétem tüllük, és tudod, nem mondtam, nem köszöntem nekik. Ej, azt mondja, fiam, há mé nem köszönté? Há akkó... nem merem szaladni, me úgyis utóérnek... én iskolába mentem, olyan kicsike... [voltam] oszt na, mondja, most háromszó el fogsz menni mellettünk, oszt mindég fogod mondani, hogy: Dicsértessék a Jézus! Eccé mondtam, akkó seggbe rúgtak, akkó nem nagyot adtak, akkó olyan kis seggberúgást, minden köszönésnél... mikó a harmadikat mondtam, harmadszó úgy megrúgott egy, hogy én berepítem a árokba. Mikó mondtam a dicsértesséket...

De mindent megtudtak, tudod, hogy kik verekedtek... olyan nem vót, hogy azt nem lehetett megtudni. Mikó mán a gyerekek is valamikó verekedtek, tudod? Kocsmába. Most még inkább nem is verekednek. Alsóiak, fölsőiek... nem lehetett titkóni semmit. Az egész gyerekeket behíták másnap a községházáhon, oszt muszáj vót másnap megmondani, mer egymást addig verték... szembe kellett áni, tudod... és pofozkodni kellett miné nagyobb, egyik a másikának. És gondóták, mé én verekedjek az miatt, mer az nem akarja megmondani, hogy ű vót az.

Tudod, mit csinátak? Há mentek a főutcán, és olyan féméter távolságba kihúztak drótot... A gyerekek. Gyerekek. Gorombák vótak, oszt a gyerekek meg, majd adunk nekik. És akkó, tudod, mentek a lépésre, mikó odaértek a dróthó, tudod, így vót a drót... ilyen távolságba, s hasra estek.

– A csendőrök?

– Há. Hasra estek, oszt ugye a rendőrök nem hagyták abba, az egész gyerekeket be a községházára. A büntelenek ütették egymást, de a bünes is megfogódott. Nagyon elverték. Elverték, soha többet nem csinált olyan csínyt. Megtruccótak¹⁷

¹⁷ Megcsúfolták, megtréfálták

ezek a rendőrök evve a gyerekeket. Valamikó divat vót, tudod, a alsói meg a fölsői... Rengeteg. Nem bírták a fölseiek, nem bírták a alsaiakat...

– Akkó ilyen táncmulatság...

– Tánc, persze. Gyerünk ki, me te alsai vagy, mé meghívtad ezt a lány táncóni? Me nem mehatté, me ott is vótak... Tamasiná vót tán, tudod, Szelencsén... vót tánc. És most a, a ha véletlenül innen ment valaki, fölsejrű ment valaki táncóni, azt elverték alaposan. [Feleség: Ez nem a te idédbe vót.] De mikor én gyerek vótam, az én testvérem odajárt táncra, és akkó tudom, hogy mindég verekedtek...

Bácskertes, 16.

EMBEREVŐK NEM VÓTAK

– Azok a csendőrök, nézd csak! A csendőrökre mindent rá lehet fogni. De a csendőrök nem vótak emberevők. Az biztos. Emberevők nem vótak. De csendőrök vótak.

– Szóval, hogyha űk pofozkodtak, akkor nem nézték, hogy most magyarok kapják a pofont?

– Nem ám! Akkor, akkor azok nem nézték, hogy, hogy ki az, aki kapja. Többek között a Misa bácsi, a Márkus, így mondom megen, ugye, levente vót. Leventesapka nekű nem lehetett menni, oszt, aki tudja, volt, leventesapkának köllött, hogy legyen. Oszt hozták a szénát, gyűttek a kocsin. Leventesapka, és így két újjal letisztelgett a csendőrnek. Azok meg mikor elmentek, akkor bekiabáltak, hogy álljanak meg, bácsikám, hátú elkötődött a kötél. Nehogy szétszóródjanak. Hóhá! Megátak ugye, és a apja a Misa bácsinak, hát akkor jó negyvenegy-két éves vót, akart lemenni a kocsirú. És ezek odakiabáltak, hogy nem szégyelli magát az a fiatalember? Ez a öreg fog lemászni a kocsirú? Ugye? A Misa bácsi mikor lemászott a kocsirú, odament, hogy fogja a kötelet megkötni, há mondja a csendőrnek, hogy nincs is elkötödve. Hogy nincs ám, édes fiam, de kapott két olyan pofont ott, hogy valami, mondja, hogy máskor majd nem két újjal tisztelepsz. Ezek vótak a csendőrök.

Meg mikó a kocsin cigarettáztak. Meg, ha a kocsin valaki cigarettázott, bizony aztat... Azt kiporóták. Vagy aki, vagy aki, mondjuk, most így mondjuk mink, hogy aratás és cséplés ideje alatt nem szabad tüzet rakni, vagy mit nem szabad, ez köll, hogy legyen a traktoron. Aki akkor a határba rágyújtott, az kiporóták, biztos. Ha űk megfogták. A határba nem vót szabad aratás ideje alatt, nem vót szabad még se cigarettázni. És ezt szigorúan be is tartották. Betartatták. Na most, én azt mondom, hogy ez rossz, ez nem vót rossz. Mér vót ez rossz? Ne piszkáljon engemet, hanem legyen rendőr. Mert én hiszem, hogy most is a rendőr az tunna rendet tartani, a csendőrt nem fogta senki felelősségre. Azt nem foghatták felelősségre, ha agyonverte az embert, akkor se. Annak igaza vót. Olyan eset nem vót, hogy nálunk valakit a csendőrök agyonverték, az, az, nem vót, tudod. Nálunk a agyonverés a partizán megszállása kezdődött.

– Monostoron, Bácsmonostoron vót olyan valami, hogy valami vásár vót, vagy...

– Búcsúkor. Búcsú. Ezt tudom én... Nem szúrta. Hivatalosan nem szúrták. Nem, hogy mondjam, a csendőrt, a csendőr az önvédelembű szúrt, vagy, illetve úgy mondták, hogy rászaladt a szuronyra. Mer búcsú vót, és a sokacok,¹⁸ azok minden Péter-Páلكor rettenetes összeverekedtek. És a csendőrök mindennap odamentek, hogy hopp, uraim, ezt nem lehet. Ugye? És az egyik az, hogy mi a, ugye, neki a csendőrnek. Az meg lehajtotta a fegyvert, rászaladt a szuronyra. Most, hogy szúrt a csendőr, nem szúrt a csendőrt, azt senki soha nem kérdezte, de a hivatalosan rászaladt a szuronyra. Na, ez a hivatalos, hogy rászaladt a szuronyra. Nem szúrt a csendőr. De a csendőrt különben ezé nem büntették meg, biztos, hogy feleni köllött érte, de nem.

Nagyon finomak vótak így a csendőrök. Én itt, nálunk vótak mindennap. A határú mikó gyűttek be. A csendőrök. Itt vót a könyv nálunk. Ablakba vót a könyv, és akkor beértek, akkor megnézte, hogy hány óra, ekkor meg ezen a napon, ekkor meg ekkor, ennyi órakkor itt vótunk, enné a házná. És azt mindennap, amikor erre gyűttek, beírták oda. Akkó leűtek a gang szélire...

– A határba is járöröztek?

– Persze. Gyalog mentek a határba. Mikor begyűttek, akkó itt leűtek a gang szélire, kiglancóták¹⁹ a bakancsot szépen, a gombokat mindig sűróták ki, így, pedig olyan fényes vót, hogy valami. De még akkó is letürűte. A kalapot kikeféték, mer mindég náluk vót a kefe, ez olyan vót nekik. A tollat szépen kifényesítették, föltették, azt érdemes vót megnézni, mikor azok... Nem vótak mind magas emberek. Nem igaz. Nem is vót talán olyan nagyon magas ember köztük. Azok az százhetven, százhetvenöt, esetleg száznyolcvan, nem vótak olyan, nem vótak, nem igaz, a magyarok nagyon vigyáztak erre, hogy únekik az olyan legyen, mint amilyenek köll lenni.

– De így lelkileg, így mind olyan bátor...

– Hát milyen bátor vót, lelkileg bátor vót, még az ember, még a, hogy mondjam. Még az ember úgy érzi, hogy erős. Addig bátor. És mikor úgy érzi, hogy most már elvesztem, akkor nem bátor. Nincs ez az ember, aki bátor legyen akkor, mikor...

– Hogy azé tízen körűfoták.

– Nem. Akkor már, akkor már nincs bátorság. Ez úgyhogy a csendőrök is így vótak-e, csak nagyon képzetek vótak ilyen dolgokra, ugye? Ez rettenetes képzetek vótak...

– Hát úk tanútak verekedni?

– Persze. Hát úk iskolába jártak, én nem, mint most is, ahogy járnak a rendőrök, a csendőrök is ugyanúgy végeztek iskolát. Úgyhogy nem vótak azok emberevők. Na most, ment a utcán végig, mindenki rettegett, mer jaj, gyün a csendőr. De a csendőr nem bántott. Az elment. Itt kártyáztak a utcába az emberek, gyünnek a csendőrök, jaj, letették a kártyát. Azok odaértek, és akkor odaszóltak, hogy emberek, folytassák. Nem vagyunk mink emberevők. És avva meg...

– Ja, ezt az ű szájukból hangzott el?

¹⁸ A Duna mentén élő etnikai csoport.

¹⁹ Kifényesítették

– Igen. És emberek folytassák, még azt is megkérdezték ugye, mer akkor hatan kártyáztak, vagy nyócan, és mindég, aki szógát, annak lent vót a kalapja. És a csendőr megkérdezte, hogy hát azoknak mé nincs a fejükön kalap? Ugye? Hát hogy azok szógának, ugye. Na jó, csak akkó játsszák, és mentek tovább. Nem igaz. Büntelen ember is kapott tülük akkor, ha köllött. Biztos, hogy kapott büntelen ember is.

– És milyen vót a viszonyuk a nőkhöz, asszonyokhoz ezeknek a csendőröknek?

– Nem bántották azok a nőket. Én, az én tudtommal nem.

Bácskertes, 19.

CSENDÉREKKE NEM LEHETETT JÁTSZANI

– Hát vót minden... há örütünk magyarok ideje alatt, me akkó magyarok vótunk. Nem vót szabadott hajtani Zomborba, a városba a járdán. Tilos vót, oszt Szurop Jóska bácsi, a Péternek a apja, ez bent, behajtott a bicikli, rendőr megállította, nem tudja maga, hogy nem szabad a járdán hajtani! Nem szabad? Á, nem tudtam, biztos úr! Hova valósi? Bácskertes. Szerencséje, hogy nem sztapári!

– Ezek a csendőrök vótak, ugye?

– Há ez a csendérség is vót, innen jártak Monostorrú ide. Há, csendérek mindig biciklikén gyüttek, oszt mink, gyerekek itt játszottunk, akkoriba divat vót bodzábú puskát... lövödöztünk egymásra kukoricaszemet, babot... bodzábú ki vót fúrva, oszt olyan pisztolynyelet csinátunk, minden gyerekné vót, itt játszottunk a utcán, oszt gyünnek a csendőrök, mindég gyüttek biciklive Monostorrú tollas kalappal... Itt megálltak, a Csordás őrmester az nagyon híres vót. Hát, oszt megátak itten, előttük vótunk négy-öt gyerek mindig a, oszt mutassad csak, szabad megnézni, hát persze, tessék, oszt odaadtuk, meg vótunk ijedve, egyet lép, ügyesek vagytok, igyések, odaadta, de nem bántottak, ha avva játszott, mindig gyüttek Monostorrú, ott vót a laktanyájuk...

– De az igaz, hogy megpofozták embereket, akik helytelenkedtek?

– Azt hiszem! Ha tizenennyolc éven aluliaknak nem vót szabadott menni kocsmába... sokat mesélt a boldogult Karlovac Pali, hogy így idősebb volt, magyar, Fischer Janika, az a kis nyövetű, ilyen kis nyövetű... Fischer Jani, olyan alacsony vót, olyan deréki, oszt a is ment ám, a csendőrök bementek puskára, gyere csak ide... de ez csak, mindig megpofozták, nem hitték e, hogy van ő tizennyócs éves. Ű megmonta, de nem hitték, mer ilyen picike vót...

– Az asszonyokhoz milyen vót a viszonyuk azoknak a csendőröknek?

– Nem vót... Nem bántottak azok senkit, senkit nem bántottak, csak aki rászógát. Monostoron egyet agyonszúrtak búcsúgó a csendérek... szuronnyal. Így meséték akkoriba, mi gyerekek vótunk. Össze-összeverekedtek a monostori búcsún ugye, oszt csendőr ment oda szétszedni ugye, oszt az meg nekiugrott a csendérnek, az meg fogta, levette a puskát, szuronnyal átszúrta, rögtén, rögtén letakarták pokróca, oszt meghalt, rögtén... Csendérekke nem lehetett játszani azé. Így meséték, mi gyerekek vótunk akkó, nem emlékszünk... Nem vót, aki nem vót vétkes, azt nem bántották.

Eccé egy cigány lopta a szalonnát arra a kis utcán, ahol ti laktok, megfogták a csendérek, oszt meg vót a keze láncóva, oszt kísérték, mutassa meg, hogy hol lop, melyik házná. Bevezették ide, itt is lopott, még egybe ement, de ahogy gyűtt ki, a kalapja mindig máshogy állt. Valahogy. Mi ugye gyerekek, mi néztük... oszt ahonnan gyűn ki, má a kalapja így áll, biztos, keze meg vót láncóva, nem bírta...

– Magyarok vótak a csendörök, ugye?

– Magyarok. Hát rendőrök is vótak a faluba akkoriba, Radić rendér, Ivo rendér, meg akkó...

– Radić?

– Radić, doroszlai...

– De magyar volt?

– Magyar, magyar. Akkó később má ugye, ez má ebbe az időbe vót, vót a Matyuk Marci, Hózsa meg a Balla rendérek, de má ebbe a federációba.

Bácskertes, 23.

AKKOR OLYAN VILÁG VOLT

– Emlékszek a csendörökre, láttam őket a faluban, mint gyerek emlékszek a kakastollra is, meg hallottam, hogy azok szigorúak voltak. Itt egy idős bácsi mesélte, aki még él, hogy föl voltak a községházára hívatva, ők is valami rosszat tettek, és bent voltak a cigányok, egyszer hallják, hogy zuhog, mert ők kint voltak, hát mikor kijött, már mezítláb voltak a cigányok, ilyen idősebb cigány volt, olyan vajdaféle, és persze loptak, úgyhogy a puskát leengedte a lábára, persze az ugrált, erre mondja, még van kedve ugrálni, és olyat lekevert, hogy bekerült az asztal alá. Azok szigorúak voltak. Akkor olyan világ volt. Nem tudok én többet a csendörökről.

– Abban az időben a közbiztonság jobb volt?

– Ajaj! Persze. egész más volt, mint most. Én nem mondom, most mi a közbiztonság, de avval akkor tényleg kemény volt. Hát mondom, ezek legények voltak, ahogy mesélte, volt tán valami veszekedés, és be lettek hívva, és ott nem úgy bántak velük, hogy jól van, kisfiam, hanem megverték őket.

Bácsgyulafalva, 100.

NE MENJÉL TE, LÁNYOM, A BÁLBA, MERT A KATONÁK NAGYON SZEMTELENEK

– Majd mondok valamit. Hát mentem a templomba, hát úgy tizennégy-öt éves voltam, mikor bejöttek a magyarok, rögtön nem jöttek a csendörök. Volt már két-három hónap is, mire azok jöttek, addig nem voltak nálunk. Mentem a misére, a piactérnél majd megyek körösztil, mert abban a feliben volt a templom, egyszer egy öregasszony, mert olyan jó görbe volt szegénykém, mikor meglátta, hogy hozták a csendöröket kocsival az állomásról, elkezdte: „Isten hozta magukat, magyar urak!” Menjen maga, mondta ám, hogy hova, neki és szidta. Majd megmondom. Mert volt

ám, hogy férfi fölöltözött nőnek, oszt a nagykendő alatt meg a bomba. Azért nem hitt az senkinek. Az öregasszony csak megállt és nézte. Már én is mikor elmentem a templomba, akkor ezek bementek a községházára. Mikor elmentem haza, mondom apámnak, mert mesélte, hogy kakastolluk lesz a csendőröknek, mondom, apám ezek a csendőrök vadállatok. Miért, lányom? Mert az öregasszonyt úgy lekapták, pedig csak azt mondta Isten hozta magukat, csendőr urak. A csendőr meg mondta, menjen maga innen, távozzon a kocsitól. Nem is engedték, hogy a kocsihoz menjen. Hát mondom, micsoda vadállatok ezek a csendőrök.

Egy csendőr az elvette a Bankó Mariskának, a mi menyünknek a nagybátyjának a lányát. Annak csendőr volt az ura. Meg még egy lányt. Tán két csendőr vett el feleségül. Tizennyolc évet betöltöttem, mikor ki lettünk hajtvva, de én bálban nem voltam. Akkor még divat volt a gardimama,²⁰ az nem jött velem, nem akart, magam meg hogy megyek. Nem mentek. Mindig mondta apám, ne menjél te, lányom, a bálba, mert a katonák nagyon szemtelenek. Nem köll menni a bálba. Moziba, oda jártam. Azt szerettem. Magyarul volt, oda jártam, de bálba egyszer becsaltak a lányok egy vasárnap délutáni táncre. Bementünk, állunk a lányokkal ott mindjárt az ajtónál, egyszer csak látom, jön egy katona felém, néz rám, hű, én meg ki az utcára, megszöktem. Mit tudom én, apám azt mondta, szemtelenek a katonák, én szófogadtam. Utána mondták a barátnők, hát miért jöttél ki. Mondtam, nem láttad, úgy nézett rám, engem kért volna föl.

– Milyen emberek voltak a csendőrök?

– Egy csomó emberek ezek, ki voltak képezve, máma vele kártyázott, de ha szolgálatban volt, nem ismerte, a legjobb barátját nem ismerte, ha szolgálatban volt. Nem volt a szíj a válla alatt, akkor nem volt szolgálatban, kártyázott meg beszélt, de ha szolgálatban volt, akkor az apját nem ismerte. Olyanok voltak azok. Többször mondtuk már, túl szigorúak.

– Jobb volt a közbiztonság?

– Azok komolyak voltak, ki voltak képezve, és azok ilyenek voltak. Az mind arra főntről való volt.

Bácsgyulafalva, 101.

²⁰ A bálba igyekvő hajadonok kísérője, idősebb nőrokon vagy ismerős.

■

■

LEVENTE

Hát még a templomba is mentünk csoportosan, a leventelányok (195) ♦ „Szép moholi lányok...” (195) ♦ Ugyan, hagyjátok azt a mosogatót, majd beszélgetünk... (196) ♦ Jártunk leventére utána (197) ♦ A színe-javát a tanítóknak, az ilyen valamiket, azt úgy onnan hozták...

(198) ♦ Akkó a leventébe jártunk, és minden szerdán, akkor fociztunk (200) ♦ Tizenkét éves voltam, már én is mentem leventébe (201) ♦ Az oktatáson megjelenni kötelező volt (202) ♦ Hát szombaton vót a magyaroknak meg a szerbeknek... (205)

HÁT MÉG A TEMPLOMBA IS MENTÜNK CSOPORTOSAN,
A LEVENTELÁNYOK

– Hát akkor is, meg volt leventeegyesület is. És akkor még abba is bevontak bennünket. Még minket, lányokat is. Még fénykép is van.

– Mivel foglalkoztak a leventeegyesületben a lányok?

– Hát vótak tanítók. Nagyon jó tanítóink vótak. Jöttek honnan? Többnyire onnan, Magyarországról. Egy volt a Zsuzsa, az zombori volt, de mind magyarok. És mind foglalkoztak az ifjúsággal. Nagyon foglalkoztak velünk. Mindenre tanítottak. Meg voltak ilyen heti összejövetelek, és akkor ottan mindig valamit tanítottak velünk.

Hát még a templomba is mentünk csoportosan, a leventelányok. Mink csak úgy, nem tudom, minden héten egyszer, vagy mikor úgy összejöttünk. És ott foglalkoztak velünk így. Tanítottak bennünket, meg beszélgettek. Nagyon sokat foglalkoztak velünk. Igen, a misére is csoportosan mentek a fiúk is. A fiúk is, igen. Mink is. Hát mi akkor még parasztosan jártunk, falusiasan, népviseletben. De azért azt a pártát, ami van a magyaroknál. A magyaroknak. A pártát, aztat csináltattunk. Kiszabták, odaadták, és akkor mink magunk rávarrtuk. Olyan párta, abban mentünk a templomba, az a fejünkön volt.

– Nem köllött semmi uniformis? Egyenruhájuk nem volt?

– Uniformis nem, csak így többször összejöttünk, biztos minden héten egyszer, már most nem emlékszek. Csak hogy nagyon szerettük őket, mert nagyon foglalkoztak velünk. Volt egy tanító néni, Erzsike. Jaj, az dunaharaszti születésű volt. Nagyon szerettük, lányok. A fiúkkal meg a Bakacsy, azt hiszem, József volt a fiúkkal. Azokkal is nagyon szépen. Nagyon szépen neveltek bennünket.

Doroszló, 105.

„SZÉP MOHOLI LÁNYOK...”

– Mi akkor leventelányok voltunk, és odajártunk danolni, már akkor nem volt öldöklés. A Hármas iskolába jártunk danolni, mert mi is úgy masíroztunk, mint a gyerekek. A gyerekeknek a nyolcórás misé volt, nekünk a fél kilencesi. A gyerekek meg a lányokat heccelték, mert úgy mentünk mi is, mint a katonák, egyforma ruhában, sötétkék szoknya fehér blúz, cipő olyan gombos, vertük ám mi is a dízlépést fönt a kövesúton. Mikor nekünk a misénk volt, akkor a gyerekek kint voltak, akkor masíroztak és danoltak. Danolták, hogy: „Szép moholi lányok, csupa bab a szátok [fütyültek], és majd lenyalja a babátok.” Elkezdtünk a templomban nevetni. Akkor a Varga plébános volt. Egy másik azt mondta, hagyjátok, majd ha kimentek, akkor danoljatok ti is. Jöttünk a templomból ki, a gyerekek akkor még masíroztak, én

meg a szomszéd lány mentünk haza, és ez a Raffai Józsi, nincs már meg régen, az vezette a századot. Volt neki századja. Mi mentünk haza, azt mondta, ha ideér az a két lány, a zene szóljon, az meg a Vilmos volt, akkor, még nem is ösmerem a férjemet, vágassátok velük a díszlépést a két lánynak. Mikor odaértünk, gondolhatja, elkezdte: „Század, vigyázz!” Akkor vigyáztak, díszlépés, egy, kettő, három és vágták előttünk, alig tudtunk lépni, a zene is szólt, minékünk verték a díszlépést. Nem voltak gorombák a gyerekek. Mentek a szerbek is. Tanították be őket a katonasághoz. Mentek a lányok, én mindenhol belekotnyeleskedtem. Azt mondja az én apám, Julis, mennek a lányok is katonának, képzeld el. Ej de jó, én is elmegyek, mondom. Mondja, köllötök ti oda, nem köllötök ti. Mihást bementem, rögtön beírták a nevemet, hát mikor nézem, már a Jutkái is be van írva. Ő is volt. Azt mondta, hát ha az anyám volt, én is megyek. Úgyhogy mindnyájan voltunk mi. Volt a Vilmos, Joci, még Adán megvan, Pityu, én, apám is volt, de az csak olyan rövid időre volt, muszaj volt, hogy legyen főnntartónk.

Mohol, 87.

UGYAN, HAGYJÁTOK AZT A MOSOGATÓT, MAJD BESZÉLGETÜNK...

– Muszaj volt elmenni, most a nem tudom, az utolsó évbe, mielőtt fölszabadultunk volna, akkor ezeket a fiatalokat mind behívták, és a fiú elemi iskolába helyezték el őket, és ott is aludtak.

És nekünk meg, lányoknak, akik elvégezték a, már a negyedik polgárit, nekünk meg kellett menni a konyhára dolgozni. Úgyhogy, ha nagyon nézzük, hát én is fasiszta voltam. A leventéknek pucoltam, volt egy vénasszony, az főzött, és ő csak kiadta a munkát. Borsót pucoltunk, zöldbabot, krumplit, és odajött és leordított bennünket, hogy ezt meg ezt nem jól csinálod, szóval egy szörnyű vénasszony volt, és ebbe élvezte ki magát, hogy üvöltözött, de úgy néz ki, férje nem volt neki, hogy otthon kiordibálja magát, de jól főzött.

Megjöttek úgy négy óra körül, jöttek a leventék. És hát ezek mind topolyai fiúk voltak, mind ismertük őket, hát ezek mind gimnazisták voltak, meg a polgárit elvégezték. Voltak, akik gimnáziumba jártak ide, Szabadkán. Meg mit tudom én, hát akit még nem vittek katonának, olyan tizenhat-húsz évig, azokat vitték, és mindig kint gyakorlatoztak valahol, én nem tudom, mit. Volt egy őrmester, nagyon kegyetlen volt, és volt egy hadapród, én, nagyon csinos fiatalember, nagyon helyes volt. Úgyhogy mindannyian szerelmesek voltunk bele, és akkor hazajött, az volt neki az első, hogy odajött a lányok közé, mi ott pucoltuk a borsót meg mindent, meg mosogattunk, meg türülgettünk. Leült oda és mondta, hogy ugyan, hagyjátok azt a mosogatót, majd beszélgetünk. És beszélgettünk, az öregasszony meg majd szétfakadt, de nem mert szólni. és mi ezt élveztük, hogy rágja a száját, hogy nehogy megszólaljon. És akkor ez így elmúlt.

Szabadka, 13.

JÁRTUNK LEVENTÉRE UTÁNA

– A szisztém²¹ az volt a gimnáziumban is, minden héten egyszer egy délután leventeoktatáson voltál, részt kellett venni, mindenki tizenkét éves kora után, míg be nem vonult. Ez a parasztifjúságra meg mindenkire vonatkozott.

– A leventeotthon Palicson volt?

– Ott is volt, a Kanizsai úton, itt meg a Jadran moziban, a Sokol dom később leventeotthon lett. És a zsidó gyerekeket külön vitték, azok nem kaptak ilyen ki-képzést, hanem lapáttal közmunkát végeztek. Mi volt benne a pláne, a fene tudja, de ilyen volt a szisztém. Mink nem szerettünk leventére járni, mert többek között a csendőrséggel összeütközésbe kerültünk kétszer is, mert a palicsi gyerekek elhatároztuk, hogy mi nem járunk leventére, mármint a barátaink, tizenöt-húszan, Polyák Sanci, Kmec Jenci, a két Benkő és így tovább, és megyünk haza az iskolából, fél háromig volt a tanítás, s a kapuban áll két civil Palicson, úgy sétálnak, á, megjöttek maguk, maguk a Ladóckiek, tegyék le a táskájukat, vigyék be, jó, hát nem tudtuk, mit akarnak, hát irány a csendőrlaktanya, ott volt, ahol az ambulanta²² Palicson, ott a parkban, ott a fürdőigazgatóság volt valamikor, ott csendőrlaktanyák voltak. A hotel meg a Kisvendéglő között van egy épület, ott volt a csendőrlaktanya. Bemegyünk, ott voltunk valami huszan ilyen suhanc kölkök, mint mink, leültettek bennünket, egyszer bejön egy följebbvaló, ja, maguk azok, nézzük, hogy mi az, hogy azok, azt mondja, maguk, akik nem járnak leventére. Hát maga mért nem jár, maga mért nem jár, na, jól van, azt mondja, álljonak csak föl, sorba állított bennünket, én a Simekkel voltam, az volt az én párom, és sorba mindenki. No, azt mondja, mivel nem járnak leventére, adjak neki egy pofont, a legjobb barátomnak. Hát adtam neki egy kis pofont, azt mondja, ne ilyen, na, akkor adtam nagyobb, ne ilyen, no, akkor adtam egy pofont, rendeset, hát adtam neki, akkor azt mondja, adja vissza, megpofoztattak bennünket egymással. Azt mondja, ez eldurvulhat még jobban, ha nem járnak továbbra is leventére. Jártunk leventére utána. Ez volt a pedagógiai nevelés a csendőrökkel.

A másik eset, mivel ugye már rézgálichány volt, kékkőhiány volt. A Priboj Elemér, az Szegeden járt a vegyészeti technikai iskolába akkor, az egy évvel idősebb volt, mint mi, az huszonhétbeli volt, együtt pólóztunk, és ezáltal a Kmec Jecinek, a Simeknek az ötlete az volt, hogy rezet köll szereznünk, és majd ő csinál rézgálicot ott a vegyészeten. Hát a réz a villamosülés csavarjai voltak, a pótkocsi, rézcsavarokkal voltak lelécelve a lécek, és megindult az offenzíva, a két Benkő, a két Sefter, az apjuk rendőrpárancsnok volt Palicson, két irtó rossz gyerek volt, rosszabbak voltak, mint mi. Hát csavarhúzó van, megmutatta az iskolában, vissza, meg általában, a sarkon volt a Kisvendéglő, és volt ott bolt, általában a kalauz vagy a villamosvezető leszállt egy spriccerre²³ ott lent, körülment a strandon a villamos, nem volt kalauz vagy vezető,

²¹ Rendszer

²² Orvosi rendelő

²³ Fröccsre

nem volt, a kalauz vezette, hát bevették a spriccert közben ott. No, ott fölszálltunk, tudtuk, hogy hol a kalauz, és addig, míg körülment, mi szedtük ki a csavarokat. Igen ám, ez föltűnt bent a szervízben, leültél a padra, jött föl a lécz, alumíniumcsavarral pótolták ezt ott bent, na végül már túlzásba vittük ugyebár ezt az egész dolgot, csak hát a rendőrség civilben elkapták a Seftert, az egyik Seftert kapták el, mikor ezt csinálta, de a Sefter bevallotta, hogy kik vannak, az egész drusztvo²⁴ benne, hát jól van, kaptunk akkor is egy pár pofont, de nem jelentettek föl bennünket a gimnáziumban. Ezt ilyen csínynek vették, ma ezt huliganizmusnak nevezik.

Másik eset, mikor összeütközésbe, én nem, a két Sefterék meg a két Benkőék, pénteken meg hétfőn, de pénteken volt a hetipiac itt Szabadkán, és jöttek a kofák Palicsról reggel a villamoson, libákat, mindent vittek be, meg árukat és utána délután fél háromkor mentek visszafelé haza, amikor mi jöttünk haza az iskolából is. A két Sefter kigondolta azt, hogy mert két pótkocsit húzott a villamos, hogy a Radonovac²⁵ meg a Gólyafészek²⁶ között, ott nagyon gyorsan megy a villamos, és ők lekapcsolták hátul a pótkocsit, a másodikat, egyik kikapcsolta egy kampóval, kivette a szöveget, amaz meg lefékezte és az bement a villamos, egy pótkocsit le hagyott, azt nem vette észre, mert lejt, a nyílt pályán megállt, és észrevették ott Palicson, hogy egy pótkocsi nincs, ott volt egy kitérő, az meg ott állt a nyílt vágányon a pótkocsi, kint állt a nyílt vágányon, kérem szépen, és kikapcsolódott, de megtörtént többször, hát elkapták a Sefteréket, a rendőrfőnök fiait. Ez csínytevés volt ugyebár, nem lett következménye ennek se az iskolában. Lefékezte az egyik pótkocsit hátul, az meg elment, a mozdony meg az a másik pótkocsi, emez meg megállt a nyílt pályán. Képzeld el, ülnek az emberek bent és áll a pótkocsi.

Szóval voltak ilyen stószok.²⁷ Este nem volt kivilágítva, akkor az egyik fiú erre a fára, a másik a másik fára, akkor kihúztuk a spárgát, én mentem kalapban, kalapban jártak az emberek, pont olyan magasan, hogy levigye a kalapját neki. Nem látott semmit, mert te a fán voltál. Hát rossz gyerekek voltunk, csíntalanok voltunk. A fater ezért, ilyenért nem vert meg bennünket. Csínytevésnek vette ő is. Kaptunk azért, nem mondom, hogy nem kaptunk. Nem mindenért. Ha volt oka, megpofozott bennünket, vagy volt nádpálcája neki, az iskolában is, hát volt neki száz diákja néha. Volt neki ilyen mogyoróbotja, odavágott nekik, ilyen osztatlan tagozat. Első, második, harmadik, negyedik, ott Szalatornyán²⁸ száz gyerek volt. A fater különben jó ember volt nagyon. Tolerált bennünket. Szigorú ember volt emígy, de voltak olyanok is, ez a Kalmár Gizi, aki itt lakott, hogy mesélte, hogy nagyon szegények voltak a háború után, nem tudom, hány éves volt, és a testvérjei jártak iskolába, voltak többen testvérek, és ő is elment a testvérjeivel, és a nagyapa adott nekik

²⁴ Társaság

²⁵ Szabadka és Palics között félúton fekvő település.

²⁶ Helyi toponímia, amiről akkoriban villamosmegállót is elneveztek.

²⁷ Cselek, trükkök, csínytevések

²⁸ Település Szabadkától keletre.

kockacukrot, és őneki is adott, mert ő a kicsi, a fater akkor a ONCSA-n²⁹ tanított, mikor a Bogiç Popoviç ONCSA-ra nevezte ki, és kaptak uzsonnát, az iskolába cukrot kaptak a gyerekek, hogy fejlődjenek, kaptak két vagy három kockacukrot minden szünetben. Hát elment vele, adott a fater, ott volt másik is, a Technikában³⁰ ahogy dolgoztunk, az is járt oda a nővérel ONCSA-n, ő is kapott ott uzsonnát meg tejet, a fater nem csinált ebből problémát. Nagyon humánus ember volt apám.

Szabadka, 12.

A SZÍNE-JAVÁT A TANÍTÓKNAK, AZ ILYEN
VALAMIKET, AZT ÚGY ONNAN HOZTÁK...

– Helyben volt leventeoktatás?

– Volt, volt, itt egy magyarországi tanító volt, igazgatóként is dolgozott, tanító volt, Béla Miklósnak nevezték, meg volt egy Szegfű Imre, az meg szegedi tanító volt, felesége is tanítónő volt. Ott laktak, ahol most az iskola van, a Cséza Miska bácsi házában laktak. Ezek magyarországi, ezek Magyarországról jöttek. A Béla Miklósnak a felesége nem tanított, csak ő, a tanító, emitt meg a Szekfű meg a felesége, meg volt egy Molnár Gábor tanítónő, Molnár Gábornak a lánya, a Molnár Ilonka néni, úgy neveztük, meg volt egy Papp Pál Dénes, feleségestől, Ercsei Magda tanítónő. Az egész, hogy mondjam, a színe-javát a magyar vezetőség, a magyaroknak a színe-javát a tanítóknak, az ilyen valamiket, azt úgy onnan hozták. A jegyzőt, aki volt a jegyző, a miacsodában, a faluban, mert akkor minden a faluban volt, a jegyző.

– Volt-e valami külön magyaros ruha, amit kellett hordani?

– Nem kellett hordani, mert tizennyolc éves vagy tizenhét, azt most nem tudom, fiúgyerekek leventék voltak. Nekünk minden héten két nap volt katonai gyakorlunk, de nem volt más öltözékünk, csak sapka. És akkor mi minden héten kétszer levonultunk az úgynevezett laposra, és gyakorlatoznunk kellett. Én abba az időben futballoztam, és nem sokat gyakorlatoztam, mert akik futballoztak, azok, mi külön voltunk, és mi azt gyakorlatoztuk, a futballozást, ugye. Sokszor, énekszóval vonultunk le, énekszóval jöttünk vissza. Bevonultunk a tüzoltóotthonba, és az volt a központunk, és az éjjel ott voltunk, és megvolt a gyakorlat. Rendeztünk, voltak ünnepek, ünnepeltük a március 15-ét meg augusztus 20-át, meg volt még egy ünnepség, állami ünnep volt, nem tom a harmadikat, elfelejtettem már.

Gombos, 115.

²⁹ Országos Nép- és Családvédelmi Alap

³⁰ Ma Műszaki Szakfőiskola.

AKKÓ A LEVENTÉBE JÁRTUNK, ÉS MINDEN SZERDÁN,
AKKOR FOTBALLOZTUNK

– Akkó a leventébe jártunk, és minden szerdán, akkor fotballoztunk. Vótak egyesületek, vót ilyen dalárda, abba is jártunk, van fényképünk is a dalárdábú. Dalárdába vótunk fiúk is, lányok is, KALOT Egyesület³¹ vót, de még most is tudom a KALOT-indulót. Danoljam-e?

*Mozdul a föld, ébred a magyar.
Szebb jövőn dolgozik minden férfikar.
Ébredjetek, munka vár rejánk!
Így lehet újra nagy drága szép hazám.
Új, új idők, új közelharc,
Bősz vihar zúg mindenütt,
Változások, új világom, új erők órája jó,
Új harcra fel, hős ifjúság,
Most minden álom testet ölt,
Isten segíts, munkára fel!
Béke, ország és honföld!
[Sír az adatközlő]*

Ez volt a KALOT-induló, csakhogy gyütt akkó hamarosan a háború. Akkó osztán hát, az nehéz sorsok vártak ránk.

Ja, igen, mondom, hogy fotballoztunk, és megnyertük a leventebajnokságot, és vót ilyen, jelvényeket kaptunk, hogy a hódsági leventebajnokságot megnyertük fotball... és mikor az a Szekfű tanító elvitte őket, kapott tizenöt darabot, ilyen jelvény, kitette, nem tudom, há olyan, hogy be vót húzva arannya vagy... fényes vót, vót-e valami értéke, és azt nem osztotta ki, hogy lett vóna egy emlékünk, hogy fotballoztunk. Mindenkit megvertünk arra a környékre fotballba. Hódság vót a legerősebb ellenfelünk, oszt nálunk 6 : 1-re megvertük őket. Mikor meg utojjára ott játszottunk, akkó nekünk elég vót a döntetlen. Döntetlent játszottunk ki, így megnyertük a leventét...

– Volt a a focicsapatnak neve?

– Dunatáj, az, de a magyarok ideje alatt nem vót neve, csak leventecsapat vót, és mondom, hogy lett vóna egy emlék, hogy az a tanító kitette a jelvényt, hogy mi fotballoztunk [nevet], ő... nagyon szerettem fotballozni. Oszt mindég, mama, sokszó, hogy hát nagylány vót, oszt montam neki, hogy inkább behagyom, nem mondtam, hogy ötet, inkább behagyom a fotbalt, mint a lányokat [nevet].

Gombos, 121.

³¹ Katolikus Agrárifjúsági Legényegyesületek Országos Testülete, teljes nevén KALOT Katolikus Népfőiskolai Mozgalom Közhasznú Egyesület.

TIZENKÉT ÉVES VÓTAM, MÁR ÉN IS MENTEM LEVENTÉBE

– Akkó, mikó bejöttek, akkó tizenkét éves gyerekeket be... Ez ilyen sportegyesület, de leventének mondták, tudod. Na most annyi vót az egész, hogy taktikával éltek ezek má ottan. Me nem vót szabad nekük katonaságot tartani. De sport, oszt akkó ottan kiképezték. Jobbra, balra, balra át, hátraarc meg nemtom én... Ez má mind... És akkó rögtön minket. Tizenkét éves vótam, már én is mentem leventébe, hogyne... Meg akkó minden héten vót gyakorlat, vót céllövészet ugye, mint a... A nagyobbak mentek katonának, a fiatalabbakat meg szedték be. A nagylányoknak, azoknak meg vót az a izéjük, a párta, igen. És mindegyik, mindnyájunknak köllött menni misére. Me megvót a mise, minden ünnep. Március 15-ét megünnepeltük.

Akkó az öreg harcosok, akik vótak, még akik életbe maradtak, akkó mindenki a kitüntetés. Mink, gyerekek, én ott vótam mindig, me ministrátam abba az évbe. Oszt akkó én mindent láttam. Ez a leventékbe, aztán ez ment negyvennégyig. Meg mindegyiknek, mindenki kapott igazolványt. Vót igazolvány. Vót polgári lapja meg hát nem tom én, minden. Meg rönd vót az egész utcákba, az árkok ki vótak pucolva. Akkó is hajtotta a kanász meg a csordás, minden. De rönd vót, minden. Erre tudok visszaemlékezni. Leventéknél az vót, fegyelem, az nagyon nagy vót, a fegyelem vót. Na most akkó vót ilyen legjobban sport, fotball, céllövészet, meg jobbra át, balra át, fegyverfogás, akkó nem tom, vótak színdarabok. Akkó nem vót prob... Mondom, meg a magyar nóták ott, meg nem tom. Hát akkó nem vót ilyen micsoda zene, hanem mind csak ez vót. Vót tánc is, táncmulatság... de megvót, hogy meddig. És ott akkó vége vót. Nem vót szabad...

A leventeotthonunk, az meg itt vót a izé, most ott van valamilyen mezőgazdasági bót. Az vót a leventeotthonunk. Ottand, ahun megy be, a templomnak ott a sarka. Nagyon jó előadóink vótak, ugye. Ment ez negyven, izé, negyvenötig tán, negyvennégyig, negyvenötig. Még az oroszok be nem jöttek. Hogy mikó már... ezek a mi magyarjaink ugye elmentek. De mink itt maradtunk.

– A leventeoktatók magyarországiak voltak?

– Magyarországiak vótak.

– És a tanítók?

– Azok is magyarországiak vótak mind. Mind. Hát magyarú ment minden, minden magyarú ment. Már az iskolába is, ottand is megvót ez a leventefősorakozás, és nemtom én. Meg köllött menni templomba is. Vót, hogy énnekem még nem vót leventeruhám, de vót ezeknek a, akik hát katonakötelesek vótak vagy... meg a leventelányoknak vót az a parketli vagy minek hívták, nemtom én. Főkötte. Úgy-hogy mentünk misére, és leventék meg... vasárnap vót díszőrség az országászlónál.

AZ OKTATÁSON MEGJELENNI KÖTELEZŐ VOLT

– És hamarosan, már abban a nyári, májusi hónapban megalakult a leventeszervezet vagy leventeegyesület. A leventeoktatás elkezdődött. A leventeotthon az itt volt, illetve a Nagy Józsi bácsinak a házában, a mostani mezőgazdasági patika ahun van. Az volt a leventeotthon, különben kocsma is volt, de leventeotthon volt. Ott volt minden, mindig a sorakozó.

Hetente kétszer mentünk ki a falu végére gyakorlatra, foglalkozásra, ami annyit jelent, hogy jobbra át, balra át, le a fegyvert. Voltak fafegyverek, voltak rendes puskák is. De nekünk, fiataloknak csak fapuska volt. A nagyoknak, az idősebbeknek. Be volt a levente egész serege osztva, három vagy négy szakasz, pontosan nem tudom. Volt a legfiatalabbak, én meg a harmincasok voltak benne ebben a szakaszban. A huszonkettőtől errefelé, azok még nem voltak katonák, azok voltak a legöregebbek. Azoknak majdnem mindnek volt leventeruha. Az egyszerű, valamilyen barnás ruha volt.

Az oktatáson megjelenni kötelező volt. Minden levente köteles, kivételt képeztek, akik esetleg valami fogyatékoságuk volt, annak nem köllött menni. A leventekötelezettség az tizenhat és huszonegy év között vót, mert a magyaroknál a huszonegy évet betöltöttek mentek csak katonának. Azok, akik nem jelentek meg a foglalkozáson, még büntetésben is részesültek. Kötelező volt nemcsak a leventeoktatás, sőt a templomba járás is kötelező volt. És szakaszonként föl volt sorakozva a leventeotthon előtt, fől sorakozott mind a három, vagy négy szakasz volt. És szakaszonként jöttünk be a templomba. A templom, így tele volt a templom, nem lehetett mozdulni. Nagyon sokszor előfordult nagy melegbe, hogy bizony el-eldüledeztek. A gyöngébb természetűek meg idősebbek. A foglalkozás az kedden és csütörtökön volt, az délelőttönként volt. És amikor volt a foglalkozás, persze kötelező volt megjelenni a leventeotthon előtt. És akkor, amikor az idő ideérkezett, tehát pontos időre megindult szakaszonként kifelé a falu végire, a gyakorlótérre. A foglalkozásról annyit mondtam, hogy alapfoglalkozás, jobbra át, balra át, sorakozó, jobbra igazodj, balra igazodj, menetelés és a puskák, amik nekünk voltak, a fapuskák. Nem volt mindannyiunknak, de nagyon soknak volt fapuska. A nagyoknak rendes puskájuk volt, meg leventepuska is volt. Leventepuska is volt, de az kis kaliberű. De ez lényegtelen. No most, a gyakorlatozás, még a menetelés is. Akkor, amikor kivonultunk gyakorlatra, menet közben a nóta, az mindig kifelé, az mindig rendes volt, a nóta. Mert hazafelé el voltunk fáradva, nemigen volt kedvünk énekelni. Úgyhogy menet közben kifelé, hogy milyen nótákat, azt is mondhatom?

Majd megnézem, mert felírtam én ezeket:

*Diófából, sej-haj, diófából nem csinálnak koporsót.
A bakának, sej-haj, a bakának nem írnak búcsúztatót.
Ágyúgolyó lesz annak a búcsúztatója,
Szőke kislány, sej-haj, barna kislány lesz a megsiratója.*

Másik nóta, én csak két szót írtam bele:

*Gólyamadár rászállott a vasútra,
A rózsámat most viszik sorozatra.
Én is megyek veled, ott leszek veled,
Meghallgatom, hányat dobban a szíved.*

Ezt a lányok énekelték, illetve lányra vonatkozott ez. No, menet közben, ne adj isten, hogy találkozottunk lánnyal az útban. Persze kilépni nem lehetett. Valami lány, szakaszparancsnokunk csak ennyit kiáltott: „Ejha!” Mikor ezt elkiáltotta, odanézett mindenki, várja csak, felírtam, hogy kezdődik!

– Akkor itt jó hangulat volt?

– Jó, jó hangulat. Főleg kifelé, hazafelé mindig elfáradtunk.

Ejha, ezt a szakaszparancsnok bekiáltott, ejha, mi meg utána:

*Ejha! Hát a néni él-e még,
Hát a foga ép-e még?
Rág-e, rág-e, rág-e még?
Rád-e vicsorítsa még?*

Útközben volt, hogy háromszor-négyszer is előfordult lány.

Hazafelé jövet, mondtam az előbb, hogy el voltunk fáradva, nem nagyon volt kedvünk nevetni. De köllött volna még mondani a foglalkozásról. Majd azután, biztos odaérek. Ja, még azt köllött volna ide mondani, hogy kiértünk a falu végére. A parancsnok, a levente főparancsnok, mert minden szakasznak volt egy parancsnoka meg egy alparancsnoka is. Meg volt a levente főparancsnok. Volt a névsorolvasás. A névsorolvasás mikor megtörtént, egy ember nem jelentkezett. Mindenkit felsoroltak, de látták a lapon, hogy nem jelentkezett egy, nem lett felolvasva. Azt az embert te is ismerted biztos, Sisa András. Ez az Andrásnak az anyja, ez fattyúgyerek lehetett szerintem. Mert az anyját is Sisa Ilának hívták. Egy doroszlói ember, Szabó János bácsi vette el feleségül. De nem idevalósi volt Doroszlóról, valahonnan hozta lentről, Palánka vagy ezen a részről valahonnan. És amikor elment beírni, megkérdezték, hogy hogy hívják. Hát az ember, a János azt mondja: Szabó Jánosnak hívnak. A fiát? András. Beírta. És ő Szabó Andrást olvastak, ez meg Sisa András volt, és nem jelentkezett. Idősebb volt nálam, de tudom, hogy volt neki nagyon szép, nagyon szép leventeruhája volt. És megkérdezték, hogy mindenki jelentkezett. Egy kiáll, egy nem jelentkezett, engemet nem hívtak. Elölveszi a felolvasó, vagyis a napos, aki olvasott fel: „Hogy hívnak?” Azt mondja, Sisa András. Nézi a főparancsnok, nézi az izét, mert nem ő olvasott föl, nem ő volt a fölolvasó. „Itt Szabó András van írva. Hát hogyhogy?” „Én nem Szabó András vagyok, én Sisa vagyok.” Még akkoriban jött ide is a gyerek, még annyira fiatal volt, hogy hát tizennégy-öt éves volt, nem is volt annyira jártas az ilyen dologban. És ő nem kapcsolt, hogy a mostohaapja

jelentette be. Odamegy a parancsnok hozzája, persze hát mindannyiunk szeme láttára: „Fiam, téged hogy hívnak?” „Sisa András.” „Vigyázzállás!” Azt mondja, hát ki ez a Sisa András. Nem szól semmit. „Hát hunnan kerültél?” Tudakolódzik, hogyhogy Sisa, miért nem, miért van Szabó beírva? „Nem tudom.” Nem tudott felelni arra, hogy mi történt az anyja, meg... No, nem akar beszélni semmit. Erre a főparancsnok: „Fiam, te se nem Szabó, se nem Sisa, hanem süsü.” Hát akkor nagy röhej kitört. Atyaúristen, képzelheted, ami ott kitört. Nem akarok sokat mondani, de ott százötvenen, százhusz, százötven... Se nem Szabó, se nem Sisa.

[Ez nem lealázás, hogy én valami ilyet mondok, mert nem, tulajdonképpen egy olyan gyerekrű, aki esetleg a szállásokról jött haza valahonnan, nem volt jártas semmiben, se nem Szabó, se nem Sisa, hanem süsü. Mars a helyedre! No jó, ennyit a Sisáról.]

No, vagy másik eset. Megtörént olyan dolog, hogy mondta: „Leventeszázad, sorakozó!” No, most nem tudom, voltál-e te valamikor ilyen kiképzésen. Mert máskor kötelező volt a nőknek is az ilyen valami. De nem is láttál? Például ez ott történt a falu végén, ott volt a kendergyár. Oszt irány a kémény, sorakozó. Ez a parancsnok, a főparancsnok. Akkor a kis, illetve a szakaszparancsnokok, azok meg kiálltak, mindenki az izére, és minden szakasznak a leventéi oda sorakoztak fel, abba a sorba. Egy alkalommal, volt egy úgynevezett löfogó domb. Tudod, mit jelent az? Golyófogó domb, ahol löttek rá, olyan két, két és fél méter magas lehetett, és húsz méter. És mikor löttünk igazán, akkor abba az irányba löttünk. Minden levante mellett ott volt mindig egy öregebb levante, aki, nehogy valaki véletlen más irányba lűjjon. Ott a domb tetején, ott állt egy sas. Vagy kánya jobban mondva. Kánya. Ott áll a hogy hívják, és sorakozó, mutatta. Irány a kánya, sorakozó! És valaki a tömegből akkor, amikor kiabált, hogy sorakozó, akkor mindenki vigyázba kellett, hogy álljon, és amikor rámutatott: irány a kánya, sorakozó, valaki a sorból kikiabál: és ha elszáll? A kánya, ha elszáll? Az anyád picsáját, ne beszélj ki a sorból! Hát nem tudom, ezt esetleg nem így kellene.

Irány a kánya, sorakozó! Akkor nagy röhej megint. Aztán később megint fősorakoztunk, irány hazafelé, megint a nóta. Most hazafelé jövet, amikor kellett kiabálni, hogy:

*Ejha! Hát a nénéd él-e még,
Hát a foga ép-e még?
Rág-e, rág-e, rág-e még?
Rád-e vicsorítsa még?*

Akkor hazafelé ezt mindig kiabáltuk, mert örültünk, hogy... De ha nem volt nóta, akkor a parancsnok mondja, hogy nóta! Hát ímmel-ámmal nótaztunk.

Akkor egy ügynevezett büntető volt. Honvéd! Ez volt a jelszó, nem mondta, hogy levente. „Honvéd! Föl a fára, jön a bika!” Elkezdtünk mászni föl a fára, de... Akkor kellett menekülni mindenkinek föl a fára, az árokba bebújni, szétugrott a társaság. Mikor már félig fönt voltak, azt várta, hogy félig fölmenjen a fára, fölmasszon, persze kisebb fát választották, amire föl lehetett mászni, hogy is mondta aztat? Tévedés! Nem bika, hanem tehén. Hát attól nem kell félni. Hát ez ilyen marhaság, nagyokat neveltünk rajta. Persze akkor meghemperegtünk abban az izében. Akkor utána volt nóta, többet ne kelljen mászni.

– Azért szigorú volt az oktatás?

– Nagyon szigorú volt. Arra nagyon jól emlékszem, hogy, pontosan az évet nem tudom, de arra emlékszem, hogy a leventeparancsnokunk, úgy hívták, hogy Bakacsy J. József Mihály. Ő volt a leventeparancsnok. És egy ilyen bérmálás alkalmával, a bérmálás befejezésekor itt volt a püspök. Nem tudom, hogy hívták, kicsoda volt, lényegtelen, elég az hozzá, hogy minden, az előljáróság, ami abban az időben volt, pontosan évre nem tudnám megmondani, mindenkinek el köllött vonulni a püspök előtt, és kezet csókolni. Ez a leventeparancsnok nem volt ateista, ám nem volt hajlandó kezet csókolni. És felelősségre vonták ezért, a vezetőség, hogy hogy lehet ilyen valami, hogy nem akar kezet csókolni a püspöknek. Ő azzal védekezett, hogy anyámon kívül senkinek az égvilágon nem csókoltam kezet. De ez igaz volt biztos, de én nem hallottam eztet. De ez szállóigévé vált, a faluban mindenki tudta. Hát ennyit tudnák most röviden.

Doroszló, 113.

HÁT SZOMBATON VÓT A MAGYAROKNAK MEG A SZERBEKNEK...

– Őrszálláson volt-e leventeoktató, leventéket toboroztak-e?

– Hogyne, sőt. Hát én is levente vótam, sőt még vótam Szabadkán is, ahun a huszárlaktanya, ahun vót. Ott vótunk a katonaság között, mert nem jártam mindig pontosan leventére, és aztán mint rajparancsnoki rangot kaptunk, mikor visszajöttünk onnan. Meg nekünk, hogy ott voltunk leventébe, meg a huszárlaktanyába mindenünk úgy vót, mint a katonáknak, még rohamsisak is, csak fapuskánk vót. És tanultuk ezt a támadásokat, meg nem tom mit. De hogy mondjam meg, meg kitolások is vótak, a díszebédet a rohamsisakba köllött adni, és akkor úgy ettük kötötűvel. Ez is vót, ah. Meg minket ottan megedzettek, meg kioktattak. Úgyhogy nekünk ez az izé, gyakorlatok meg ilyesmi, ez semmi se.

– A leventébe csak a magyarok mentek?

– Szerbek is, együtt vótunk, meg németek is.

– De java része a németeknek akkor már a Kulturbundba³² ment, nem?

– Mindegy, de magyar állampolgár vót. Aki nem ment el katonának, az köteles vót katonaság előtt leventébe jönni. Csak az vót a különbség, ők másnap mentek, nem azon a napon, mikor mink.

³² 1920-ban alakult szervezet, teljes nevén Schwäbisch–Deutscher Kulturbund.

– És hetente hány nap volt a levente?

– Hát szombaton vót a magyaroknak meg a szerbeknek, a németekét meg máma sem tudom. Hát szállásokról is a béreseket is, meg mindent behoztak a leventébe. Hát mit tudom én, hányan voltunk, azt már nem tudom, de voltunk elég sokan. Mert elgyütt az a tizenhárom év, vagy tizennégy, azt már biztosan nem tudom, akkor már köllött menni leventébe. Vót egy főoktató, Bognár László vót a neve, az jászberényi vót, tanító is vót, és az tanította.

De a leventecsapatnak még focballizéje [csapata] is vót. Sőt jó. Mert itthon azelőtt vót az úgynevezett Adler. A hitleristák, ezek a fiatalok ugye, mind német katona vót, és akkor hazajöttek, akkor játszottak a magyar leventék meg az SS-ek. És akkor nagy izé volt ott, majdnem verekedés is, meg minden a focballpályán. Mert nem tudták elviselni, hogy ők kikapnak a leventecsapatú. Hát vót akkor is minden, de mink evvel megúsztuk.

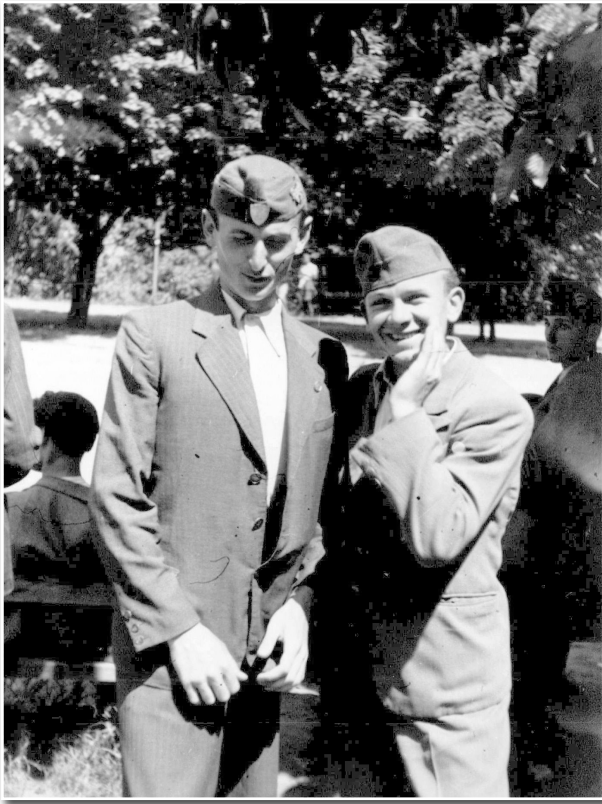
Örszállás, 123.

Leventeoktatók Palicson (1943)

Leventék az oktatás szünetében Palicson (1943)

Bácsjózseffalvi leventék (1941–1942)

ISKOLA

Mindig csak szerbül imádkoztuk az *Oče naš*t (211) ♦ Magyarországrú hozták a tanítókat (212) ♦ Nem vót szabad, mit tudom én, semmiféle olyat csinálni, ami

nem méltó a diákokhoz (213) ♦ Egy se maradt itt tovább tanítani (214) ♦ Aki akar az oroszok elül menekülni, az pakoljon a kocsira, és irány (214)

MINDIG CSAK SZERBÜL IMÁDKOZTUK AZ *OČE NAŠT*

– A királyi Jugoszláviában nem volt szabad maguknak az iskolába magyarul beszélni?
– De beszéltünk azé. De tiltották, tiltották. Nem beszéltünk órán. Szerbül beszél-
tünk. Szerbű vót minden, zemljopis³³ [...] Nem is tudod, Pisti, olyan buta vagyok,
mint a ló. Azt a térképet, meg mindig vót zemljopis, a térkép, akkó istorija³⁴ meg
gramatika.³⁵ Igen. Akkó minden szerbül vót írva, oszt én nem tudtam, nem tudtam
a térképet...

– De volt, aki tudott szerbül a gyerekek közül?

– Nem vót senki, ki tudott vóna?

– Akkor végül is nem buktak meg, hogy nem tudtak szerbül beszélni? Átenged-
ték magukat?

– Át.

– De a tanítók azért szerbek vótak?

– Szerbek, tiszta szerbek vótak. Tiszta szerbek vótak.

– Nem is tudtak magyarul semmit?

– Nem. Nem vót olyan szigorúság. Mindig csak szerbül imádkoztuk az *Oče naš*.

– El tudja mondani?

– Most már nem tudom. Tudtam, de most már elfelejtettem. Hány éve má annak...
Azt imádkoztuk mi. Mi, begyütt a tanító, akkó fölálltunk és imádkoztunk. Minden
óra előtt, mikor kezdődik a [tanítás]... mindennap. Mindennap, amikó elmentünk.

– A pap az gyütt mindennap?

– Gyütt, nem. Nyilván kétszer gyütt egy héten. Csütörtökön meg kedden.
Hát a Kanyó vót mán, mikó én vótam. A Kanyóval magyarul, a hittanon
magyarul beszéltek.

– Hát akkor hogyhogy az *Oče naš* imádkozták?

– Hát azt szerbül megtanultuk imádkozni. Kanyónak nem, csak a tanítónak.
Mikó begyütt a tanító, fél nyolcra köllött menni oda, felálltunk, mikor kez-
dődött a tanítás, akkor elimádkoztuk, akkor mindegyik leűt a helyére, oszt
akkó kezdődött az iskola.

– De azt megengedték, hogy a Kanyónál magyarul imádkozzanak?

– Hát megengedték, perszehogy. Óra alatt is, meg csöngetéskor, meg... til-
tották, de azé mink tárgyalunk, meg beszéltünk magyarul.

Bácskertes, 20.

³³ Földrajz

³⁴ Történelem

³⁵ Nyelvtan

MAGYARORSZÁGRÚ HOZTÁK A TANÍTÓKAT

– Volt itt szerb lakosság valamennyi?

– Vót valamennyi, az Izbradič az vót jegyző, akkó vót a Stanko rendőr, az ott kint lakott a Nagy utca végibe, akkó vót a Jovo kocsmáros, oszt... nem nagyon sok szerb vót itt. Há Zomborba vót. Szerb pap a toronbú lít a honvédokra. Akkó elkapták a grabancát. Úgyhogy olyan incidens vót, az Izbradič, az vót a jegyző, akkó... le-váltottak űket, csak azt akarom mondani, hogy azt a jegyzőt a Julina János apja, a Buják Tibinek a ópapája, az meg megfogta hajáná fogva, oszt rángatta, de be is zavarták akkó az öreget...

– Mikó a partizánok begyűttek?

– Mikó mán gyűtt meg ez a rendszerváltás. Ha akkó be vót zárva ezé. Ez miatt, ez miatt...

Oszt akkó ez a Stanko, ez rendér vót itt a faluba, me akkó vót rendérség a faluba. Akkoriban nagyon tiltották a öngyújtót, nem szabadott hasznáni, akkó ez tilos vót, ez, oszt apám is a malom előtt várta a sort, oszt becsavarta a cigerettát oszt gyújtott rá, pont a Stanko odaért, a rendér, ez mingyá egyugta, Jóska ne féjj, nem lártam semmit, jó ember vót, akkó azt is izéték, háborgatták, hogy Stanko így, Stanko úgy, akkó ement a falubú, rendér vót itt... Jó ember vót ugye, vannak mindég olyanok, akik nem hagynak békin, me most magyarok vagyunk...

Há akkó itt vót egy Veselinov, az is vót az a kezségházán valami, nem tudom, anyakönyvezető vagy mi vót az, Veselinov, két fia vót, Pajica meg a Lajko.³⁶ A Pajica az olyan idős vót, mint mink, velünk járt iskolába, a Lajko, az meg egy évvel fiatalabb, oszt anyjuk az meg tanított, le is vagyunk fényképezve vele, itt tanított minket. Mikó begyűttek a magyarok, akkó ugye hoztak masik tanítókat, akkó Monostoron kapott állást, akkó gyalog járt Monostorra, se bicikli, se semmi, mi gyerekek vótunk, olyan esős vót, gyűtt szegény, papucsát hozta kezibe, Pista, ez meg, ennek Pityunak apja, ez dobáta rá, szerb, meg ilyen szerb. Nem szabad bántani, az me meg jó asszony vót, meg hát okosak ha, há akkó meg az a Veselić vagy Veselinov család is elköltöztek, mind ugye, gyűttek magyar tisztviselők Bánhídi jegyző... Bánhídi jegyző. Bánhídi József.

– És a pap abba a időbe ki vót, mondjuk harmincas-egyvenes évek?

– Kanyó, Kanyó vót, akkó eccé áthelyezték Dorozslóra. Akkó itt egy Tóth tisztelendő, olyan kis alacsony emberke vót, akkó még egy Agatics Boldizsár vót pap, az is szerb ajkú, de magyarú tanított minket ittend, úgyhogy akkó gyűttek a, Magyarországrú hozták a tanítókat, ezeket meg hát likvidáták, a szerbeket, ugye. Há így vót.

Bácskertes, 23.

³⁶ Vélhetően a Vljako név rövidült változatáról van szó.

NEM VÓT SZABAD, MIT TUDOM ÉN, SEMMIFÉLE OLYAT CSINÁLNI,
AMI NEM MÉLTÓ A DIÁKOKHOZ

– Utána én bekerültem Szabadkára, a Magyar Királyi Állami Leánygimnáziumba. Az egy nagyon drága iskola volt. Édesanyám tévedésből íratott be, mert polgáriba akart. Itt húsz pengő volt a, a tandíj, ott meg öt.

És onnan is lehetett az a, arra gondoltam én, hogy szeretnék tanítónő lenni. A, később rájöttem, hogy nincs hallásom. Zenei hallásom. Még egyáltalán nem. Nincs énekhangom.

Hát a gimnáziumba jómódú embereknek a családjával kerültem együtt, akik ugye kisült, hogy többen jártak már németórákra, zenét tanultak meg még. De azért elég emberségesen bántak velünk, falusiakkal. Most én ugye, innen a tanyavilágból bekerültem, volt valami olyan rezsim akkor, hogy azért mindenkit úgy tiszteletbe tartottak. Gondolom, hogy egyforma klottköpenyeink vótak, hát elég kicsik voltunk azé, elsős gimnazisták. Így se elég kisméretű is voltam. Voltak intézeti sapkáink, csak egyformán, azon igyekezett az a rezsim, hogy valahogy egyformán. És hogy a fegyelmet is tartásuk az utcákon is, ugye mi többen vótunk Csantavérről, akkor vót egy vigyázónk. És akkor az utcán is nem vót szabad rendetlenkedni, meg nem vót szabad, mit tudom én, semmiféle olyat csinálni, ami nem méltó a diákokhoz.

A viselkedésre nagyon, az etikára nagyon vigyáztak. Úgyhogy mondjuk ez is volt. Egyszer el köllött mennem például, most ezt nem akarom annyira részletezni, matematikakönyvem nem volt, és akkor mondta valaki ott a könyvkereskedésbe, hogy itt meg itt nem lesz, ebbe az utcába van valakinek. Hát én el is mentem, meg is találtam, meg is kaptam, de akkor lemaradtam a többitől, azok párba kimentek a vasútállomásra. Meg lettem kérdezve, hogy hova lettem. Komolyan. Ennyire. Ennyire figyelemmel kísérték, úgyhogy ez.

Hát most ugye volt, mer az három és fél, négy évig is tartott, de hát ez nem mindjárt, mert először én itt ugye befejeztem a negyediket, meg azt hiszem az ötödiket is, akkor mentem az első gimnáziumba. És akkor, a másodikba mikor beiratkoztunk, akkor már nagyon a háború vége volt, és tudom, hogy voltak bombázások, be vótunk osztva olyan helyekre, ahol volt légópince. Például doktor Prokes Mihály, az a Prokes-palota,³⁷ ott mindjárt Szabadkán, ott jobb kéz felől, ahogy a, a levanteotthon vót, a régi, én nem tudtam akkor, hogy az alatt is ekkora nagy légópincék vannak. Hogy az utasokat csak oda bezsuppolták, míg elmúlt a légi veszély. Úgyhogy akkor, a háborúval is akkor találkoztam így először. A nagybácsimat elvitték, hogy is hívják, addig esetleg...

Zentagunaras, 56.

³⁷ A szabadkai korszak első bérpalotája a vasútállomás közvetlen közelében.

EGY SE MARADT ITT TOVÁBB TANÍTANI

– Mentünk az iskolába is kirándúni vagy valahova, akkó egy kis magyar zászlót mindenkinek a kezibe köllött tartania, hát ez. Ugye a tanarak is magyarok vótak. Föntrú valók. Ide való nem vót itt egy se. Egyszer akkó azok próbálták ugye belénk ütetni azt a magyar hitet, de mikó begyütt a fordulat, azok is lelécőtek mind, egytül egyig. Egy se maradt itt tovább tanítani. Nahát, ilyen, mondom, a vót ott magyar zászló, azt is, meg a magyar címer. Ugye, hát a gunarasi iskolán is fönt vót az, magyar címer főtéve, meg zászló is, úgyhogy. Ez. Na, ez jó vót, már mer hát ugye magyarok vótunk, hát valamikor is magyar vót ez a terület, nem csak most ugye, tizennégyes háború előtt is, csak hát a Trianon egy kicsit megcifrázta a dógokat, és akkó így lettünk ezek.

Zentagunaras, 52.

AKI AKAR AZ OROSZOK ELÜL MENEKÜLNI,
AZ PAKOLJON A KOCSIRA, ÉS IRÁNY

– Most idehallgass! Volt magyar időben egy Alt tanító. Alt Antal volt a neve, a felesége postás volt, született is egy fiúgyerekük. Hogy hányban született, nem tudom. Itt voltak, nagyon szerették a diákok. Hetedikes, nyolcadikosnak volt osztályfőnöke. Egy mese volt, öcskös, a tudomány úgy dült belüle, tudott elbánni a diákokkal. Tudott velük kontaktba lépni. És a Humiják ide jártak hozzá. De a Humiját elvitték a Dunaparra. Tudod, kit mondok? Mikor már gyüttek az oroszok, akkor a felesége is. Mert hirdették egyszer az utcán, hogy aki akar az oroszok elül menekülni, az pakoljon a kocsira, és irány. Keresztül. Elöttünk is dobolták ezt. Hunnét? Hunnét tudják?

– Az a jegyző elment a falubú, mikó mán látta, hogy fognak gyünni be a oroszok, partizánok?

– Igen, igen. Úgy elment, hogy a ópapája, az én apám meg a Pécsi Pista bácsi, meg a Domorád Miska apja, azok vitték a holmiját, almáriumait, cuccokat... [Magyarországra]... me mán gyünnék az oroszok, akkó ez menekítette, amit bírt, ezeket, muszáj vót nekik menni, főpakóták, evitték Hercegszántóig, ott leészakásztak, az ottani plébános mondja, ne menjenek tovább, gyűjjenek ide, lovaknak is van helyük, minden, oszt meghálnak, ne menjenek má itt a oroszok nem messze, hát akkó űk, nem maradunk, hanem lepakóták a almáriumokat meg amit vittek cuccokat, mind szépen be a gangra, hazagyüttek, oszt a Bánhídi ezt megtudta. Akkó gyütt id: „Hol a holmim?” Éjszaka gyütt a rendérre hozzánk, bemászott a rendőr, oszt apát is akarták, de az eszökött a kertbe. Pécsi Pista bácsit úgy megütötte a csatos derékszíjja, hogy bedagatt a szeme neki: „Hol a holmim, hol a homim?”

–A rendőr vót ez, aki megütötte?

– Ivó rendér, az a Kovács Ivó. Az parancsót, a Bánhídi, de ez bemászott, oszt akkó a apám leszökött a kert alá, mikó látta, hogy karhatalommal gyün...

A szerbkeresztúri iskola egyik osztálya

A doroszlói iskola diákjai 1941-ben

■

■

AZ ELLENTÉTEK GYÖKEREI

Rákontráztak (219) ♦ Ugye, fiam, nem akartad evenni a koronát a Szent István kezibí? (219) ♦ Akik rendőrök vótak, azok szerbek vótak, főleg sztapariak (220) ♦ Itten másképp nem lehetett élni, mint

munkábú (222) ♦ Mentek a cséplőgéphő dógozni (222) ♦ Csúfolták a magyarokat, hogy gondoljátok, hogy van isten, nincs isten (222) ♦ Hazunni mindig könnyebb volt, mint kapáni (228)

RÁKONTRÁZTAK

– Na, ezt is érdemes elmondanom. Mondtam már azt, hogy második elemista voltam, első befjeztem, mikor bekerültünk a Korzóra, nem mondtam a folytatását, ugye? A Korzóra bejöttünk a nagyanyámmal, az anyukám egyik kezével fogott engem, a másikba meg a húgomat, aki négy-öt évvel fiatalabb tüllem volt, mert most már meghalt két éve. És elég az hozzá, befordultunk a Jadrannál³⁸ a Korzón, és biztos tudja, hogy itt volt egy olyan vasrácsos kerítéses kávézó a Korzó elején. Úgy is nevezték, Kertnek, Baštának a szerbek. Itt a kerthelységgel szembe, a közepén fetreng két olyan tizenöt-hat éves gyerek. Kegyetlenül rugdossák hárman, felnőttek, szerbek. „Pička ti materina, šta mađaraš!”³⁹ És az anyám gyorsan megfordított, de most is a kép előttem van. Azok a gyerekek ott fetrengenek, ezek rugdossák őket. A többi a Korzón, amarra tele van néppel, odaragadtak a falhoz az emberek. Hogy valaki is odaszólt volna, vagy odamegy. Hagyták, hogy csinálják. De ki volt írva ám: „Govori državnim jezikom!” Aztán később még hozzátették, hogy „da te svako razume”.⁴⁰ És pička ti materina, šta mađaraš. Mondom: „Anya, anya, nézd!” És megfordított bennünket, és jöttünk haza. És mondja Géza: „Tudod, mit láttunk, mi történt a Korzón? Az anyja istenit, ez csak a kezdet, az a baj.” Mert akkor második elemista voltam, és második polgárista lettem, mire bejöttek a magyarok. Tehát négy évig ment az ilyen tortúra. És mit csináltak? A magyarok meg mindjárt rákontráztak. Ezek is csinálták. Rákontráztak.

Szabadka, 9.

UGYE, FIAM, NEM AKARTAD EVENNI A KORONÁT A SZENT ISTVÁN KEZIBÍ?

– Hát úgy hallottam, hogy egy szerb ember, szerb fiatalember bement lóháton a karmelita templomba, ami most új templom. Hát akkó is biztos úgy hívták, hogy új templom. Bement lóháton, és felment a főoltár elé, és onnét, a ló hátárú akarta, tán felállva, vagy én nem tudom, leemeni a István király kezibí a koronát. Hát szimbolikus koronát akarta tán leemeni. Hát a oltárhú fel, minden oltárhú van fellebb katedrál, vagy hogy mondjam, fellebb emelkedé lépcsé, hát tán arra felment a lóval. És... Nem, nem vette le a koronát, mert a korona még máma is ott van Szent István kezibe... Csak ugye megtörtént a dolog. És akkor, azután...

– Ez szentmise alatt történt?

³⁸ Akkor nem a későbbi Jadran (Adria) mozinak adott helyet, hanem a Sokol dom (pánszláv szellemiségű tornaegylet) épülete volt.

³⁹ Anyád picsáját, mit magyarkodsz!

⁴⁰ Beszélj államnyelven! Hogy mindenki megértsen!

– Azt nem tudom, hogy... hát nyitva vót a templom, vagy vótak bent hívek, azt nem mondhatom. Csak így hallottam, hogy bement, és el akarta venni.

Persze mikor megfordút a helyzet, és bejöttek a magyarok, az alatt a idő alatt behívták ezt a szerb fiatalembert, és kérdére vonták. De kérdére vonták, vagy behívták bizonyítékú a Gellért atyát is. Úgy mondták, hogy a Gellért atyát hítták be. Mikor a Gellért atya bement, és tudomásul vette, hogy mé hítták, akkor odament a fiatalemberhé, és mondta nekije, hogy ugye, fiam, nem akartad evenni a koronát a Szent István kezibí. Azt mondta, hogy nem. Így megmenekít, megmenekít a törvény elétt is, vagy hát hogy mondjam, élve maradt, szabadon lett hagyva.

És mikor elmút, eltelt a idé, ki gondóta vóna, hogy mikor a Gellért atya elmúl, meghal...

– Ez a Gellért atya 1956-ban halt meg, tehát ő már megélte a kommunizmust.

– ...Igen, és újra fölkerít a szerbség ugye, hát felkerít a erőre, és akkor... mikor meghalt a Gellért atya, akkor azt mondták, hogy a legnagyobb koszorút vette meg a temetésin, temetésire, a halálára.

– Én így hallottam, hogy nagy kommunista vezér lett Zomborba.

–Hát má korosabb lett... Nagyon tisztelte a Gellért atyát. De ez titokba vót. Ezt édeskevesen tudták, ezt a dolgot. Erről nem beszéltek, hogy ez a szerb mit csinát, meg hogy csináta. Akkó derít, akkó bizonyosodott be konkrétan, amikor azt a nagy koszorút megfogta, és elvitte a temetésre. Ezt a Api úgy mesélte. Akkó, némán ment akkor is minden. Senki semmit nem beszélt, csak, csak a gesztus maga, a minden. Tudták, hogy ki vót, de nem beszéltek róla. Nagy csend vót, nem lehetett beszélni, vagy nem akartak, vagy féltek valami oknál fogva, csend vót. Hanem mikor ez elvitte a nagy koszorút, akkor is csend vót. De tudták, hogy mirí van szó.

– Kupuszinán is tudták?

– Így tudták, mint ahogy mink is tudtuk a sógortú.

– És a kupuszinaiak is voltak a temetésén ennek a Gellért atyának?

– Biztos, hogy vótak. Ha az én Apim vót, akkó biztos, hogy vótak

Bácskertes, 22.

AKIK RENDŐRÖK VÓTAK, AZOK SZERBEK VÓTAK, FŐLEG SZTAPARIAK

– Akik rendőrök vótak, azok szerbek vótak, főleg sztapariak. Igen, akik rendőrök vótak. Akkó tudom, hogy vót az a Stanko, onnét tudom, mer itt vót neki dobrovoljac⁴¹ földje, háza. Kálváreatú kicsit arra, ott vót egy ház.

⁴¹ A dobrovoljac az 1920 után a gazdaságilag fejletlen régióból önkéntesen (dobrom voljom – önszántából, innen a dobrovoljac kifejezés) a fejlettebb északi országrészbe települők általános elnevezése. A dobrovoljac föld az a föld, amit a dobrovoljacoknak osztottak ki, de később azok nagyobbrész eladták a helyi lakosságnak. 1941-ben, a dobrovoljacok kitelepítésekor a földeket az állam vette kezelésbe.

– Családja is volt annak? Gyerekei?

– Nem. Pedig vót neki itt a malomba búzája. És hát neki nem is vót ott helye, hun tartani... a búzát. De hát én jóba vótam vele, kuncsaft vót, én megtiszteltem azokat, akik kuncsaftok, nem baj az, ha szerb vót. Ennekem az egész Bukóc⁴² ide járt, meg a Zombor környéke, azok itt... vót itt bunyevác, vót itt szerb, vót... én abba nem válogattam.

– Államosítani nem akarták soha?

– Nem esett bele a kapacitása, olyan kicsike vót, nem esett bele. Megvan valahol, megvan, hogy nem lett nacionalizálva, pedig három évig a szövetkezeté vót, a Pčeláé.⁴³ Én kiadtam bérbe a szövetkezetnek, hát olyan izék vótak, hogy sehogy nem vót jó, se így, se úgy.

– És akkó három év után visszaadták magának?

– Vissza. Akkó mán elrendeződött a helyzet, és a öreg Helhuttert, te ismerted? Együtt a aratás, és ott köllött fát hozni mindenkinek, húsz kiló fát egy méter búzára. És ez soknak kellemetlenséget csinált. Hát mondjuk hoztál száz kiló búzát a malomba, akkó még húsz kiló fát is köllött hozni. Avva fűtöttünk. És vót, akinek nem vót még húsz kiló se. Kevés vót, de a polgáremberek, azok télen nádat jártak a határba... Nádat vágni, meg fát.

– És ez a Stanko rendőr, ez a falu más embereihez nem volt durva vagy goromba vagy szigorú?

– Velem nem vót, most, hogy valakive vót-e? Nekem van épp a Stankóru könyvem, mikó benn vót a búzája itt, a malomba, és akkó í együtt, oszt elhozta a könyvet, együtt elszámóni. És elszámótunk, mint emberek. És kifizettem neki azt, ami vót, és kész.

– És amikó begyittek, begyittek a magyarok negyvenegybe, akkó a Stankónak a sorsa hogy alakút?

– Bajmokra ement. I odavalósi vót. Bajmoki. Én nem tudok róla, hogy bántották. Nem. Hát nem vót ez olyan vad falu. Nem. Hát vót kellemetlensége akkó, annéki is vót ugye, azé, hogy í rendér vót. Nem tudom.

– De a falusiak közül nem vótak rendérek?

– Akkó vótak, mikó begyittek a magyarok. Akkó a csendér, nem csendér, rendér vezető az egy vitéz vót, vót neki egy nagy ezist kitintetése. Az kupuszinai volt. Bóhás Gyuri bácsi, úgy híták. Hogy vót neki-e másik neve-e?

– Csúfneve a Bóhás?

– Az, mellékneve. Örmesteri rangja vót neki, nagy valaki vót a honvédségné. Örmester. Nagy valaki vót az.

Bácskertes, 18.

⁴² Bukovac telepés falu Zombor és Bácskertes között.

⁴³ Méhecske

ITTEN MÁSKÉPP NEM LEHETETT ÉLNI, MINT MUNKÁBÚ

– Itten másképp nem lehetett élni, mint munkábú. Ugye akinek nem vót úgy, az ment napszámba meg részbe, meg nem tudom én, géphő. Cséplőgéphő. Onnan kapta a tizenhárom százalékának a felit, mert fele a gépgazdáé vót, ha meg részbe ment, akkó tizedik rész. Hát aki nem dógozott, az itt nem vót. Hát apámnak se nem vót földje, akkó öregapámtú kapott három holdat, anyám kapott. Hát öt családja volt a nagypapának, és akkor szétoosztotta a gyerekeknek, ugye. Mindnek hogy jusson. Hát meg meg is halt ő. Harmadábú, felibú, árendábú, ahogy gyütt, úgy élőködött. Akinek vót fogatja, de akinek nem vót fogatja, azoknak muszaj vót menni részibú, vagy mán, de munka nélkül nem bírt élni. Nagyon sok német volt, azoknak volt sok földjük, akkor a magyarság jobban azoknál szolgált. Hát a jóisten tudja mostan.

Órszállás, 123.

MENTEK A CSÉPLŐGÉPHŐ DÓGOZNI

– Hát az úgy vót, az a Kakos,⁴⁴ az legjobban szerb vót. Az egy lapályos, alacsony, olyan terep is, hogy oda magyar nem nagyon ment... Nem. Meg német se. Ugye nálunk is így vót azelőtt, mikó kezdtek ezek a dalmatinacok⁴⁵ ide, hogy a magyar az nagyon tiltotta, hogy ezekkel a dalmatinacokkal izéljenek. És a németeknél meg! Annál, hogy német meg magyar összekerüljön! Huh! Vagy szerb meg német? Az nagyon nagy valami vót, azt nagyon szigorúan tartották.

– De előfordult azért, hogy összekerültek?

– Hát előfordult, vót olyan, vót olyan, hogyne. Vót olyan, hogy összekerült német meg magyar, de mondom, az nagyon nehezen ment az azelőtt. Hát a németek vótak a valakik, annak vót a pénze, annak [...] Igen, azok is cselédkedtek, és akkó napszám, vót, aki bent lakott a faluba, és abból élt csak, hogy napszámba ment. Ilyenkor, ősszel, kukoricatörés, cséplőgép mikó dógozott, mentek a cséplőgéphő dógozni. Meg így éldegélt a nép.

Órszállás, 124.

CSÚFOLTÁK A MAGYAROKAT, HOGY GONDOLJÁTOK, HOGY VAN ISTEN, NINCS ISTEN

– A focicsapatban meg az egyletben akkor németek, magyarok is voltak?
– Látja, milyenek voltak ezek a németek! Sokat emlegettem már, én szerettem őket, mert nem volt semmi bajunk velük, és a mesteremnek a kuncsaftjai, java része német volt, ott volt a pénz, szegény nem csinált semmit. Most képzelje el, mentünk kosikkal, volt egy Hadvina János nevezetű, Szalai János, Grécs Pali bácsi meg Klamik

⁴⁴ Településrész

⁴⁵ Dalmáciából érkező telepések.

Imre bácsi, ezeknek is voltak lovaik meg kocsijaiak, és ezek vittek bennünket mindig falukba futballozni, és kilencvenöt százaléka a csapatnak német gyerek volt. És hogy egyszer mondta volna a sváb, majd odaadom a lovakat és akkor a béresem elvisz benneteket. Soha. Három évig volt ez a Köröztös Egylet,⁴⁶ még el nem mentem Németországba, addig játszottam, és soha nem mondták, hogy odaadják a kocsit meg a lovakat, és mondom, majdnem az egész csapat német volt, volt ott tizenhat-hét éves, mindenféle. Nem adták oda vasárnap vagy ünnepnap.

A hitet nagyon tartották, borzasztó, mentek templomba, úgy tele volt az a templom néha, hogy nem bírtak beférni, mert a falunak nagyobb része német volt, és azt akarom mondani, mikor megjött ez a nyavalyás háború, pláne negyvenháromban-égynében is, ahogy mondják, csúfolták a magyarokat, hogy gondoljátok, hogy van isten, nincs isten, azt mondták, a Hitler az isten, így megváltoztatni egyfajta népet, hogy kivetkőztek a bőrükből, hogy milyen szentesek voltak, hogy jártak misére, itt hitközségi tagság, itt lett fizetve, itt mindenféle, és így megváltozni két év alatt. És ez törte ki a nyakukat, ez a hitlerista dolog.

– Volt magyar mise, német mise?

– Nem, feles volt. Erről nagyon nagy harc folyt, mert a mesterem az nagyon sokáig hitközségi tag volt, Hadvina Lajos bácsi, és az sokat mesélte. Volt valami ösperes vagy plébános, vagy csak pap volt, magyar volt az a pap, ez a német, aki jött később, mert az kiöregedett, és akkor elment valahova, és nagy harc volt emiatt, mert a németek azt akarták, hogy három mise legyen német és akkor egy magyar, akkor megint három német, megint magyar, na most huszonhat-hétben, akkor lett renoválva a templomunk, tető, meg bent képek lettek véve, festve, voltak itt olasz mesterek is. Ritkaság szép. Én sok templomba jártam, de nekem a regőcei a legszebb. Azt mondta az a pap, az az öreg, majd adakozás lesz és ott elválík, hogy milyen arányban lesz a mise, és képzelje el, az arányhoz képest a magyarok többet adtak mint a németek. A magyarok a lakosság után többet adtak erre a javításokra, renoválásra, mint a németek, akkor azt mondta a pap, nem, itt a bizonyíték, egy lesz német és a másik lesz magyar, egyik vasárnap nagymise lesz német, a másik vasárnap magyar, mert akkor két mise volt, a nagymisének mondták meg utána mindjárt volt a kismise.

Kétszázharminc magyar család hívő volt Regőcén abban az időben, a régi jugoszláv idő alatt. Kétszázharminc, meg olyan hatvan körül volt szerb, volt négy zsidó, hát cigányok voltak, magyar is meg szerb is, de kevesen voltak, pár család csak. Az iskola is tiszta magyar iskola volt. Az is ritkaság volt itt, a Zombori járásban. A németeknek volt külön négy osztály, az ötödik már ott vegyes volt, ott volt magyar is, németek is, szerbek is, de a magyarok nem nagyon mentek, szegény családok voltak, szülők szálláson voltak, kellett a jószágot őrizni, és a gyerekeket kivitték. Hát a németek, azok egy páran mentek ötödikbe, hatodikba. Ötödik, hatodik itt volt Regőcén, a hetedik meg nyolcadik is, de lehet, ha már öten voltak. Mert volt

⁴⁶ Keresztes Egylet

egy öreg iskola, az nem tudom, hányban lett építve, az nagyon öreg épület volt, ott most a kultúrház van, ott volt az utca felől egy nagy iskola, ott voltak ezek a magasabb iskolák, hetedik, hatodik. Hát mink is, magyarok, mikor én is jártam elemibe, sokan voltunk. Voltunk öten-hatan mondjuk elsőben, akkor szintén másodikban, harmadikban, negyedikben, úgyhogy szerb tanító nénink volt, de perfekt beszélt magyarul, régi szerb család, itt lakott az apjuk nem messze, csonka volt a kezefeje, tanító volt, Pujin Smiljo volt a neve. Az tanította a magyarokat. Akkor már kicserélődött, mert kezdődött ez a „ko si šta si”,⁴⁷ az iskolaigazgató az is Frik nevezetű német ember volt, három családja volt, magas iskolákat végeztek abban az időben már, és akkor azt leváltották, már kezdődött ez a „ko si šta si”.

Harmincötben mentem inasnak, akkor még ő volt, harmichatban váltották le, akkor együtt egy újvidéki szerb, jó ember volt, kicsit szigorú volt, de nem csinált különbséget, mert jártam az inasiskolába, mert mindennap volt inasiskola este, hattól hatig⁴⁸ volt, a műhelyben köllött lenned három évig. Nehéz idők voltak azok egy fiatal gyereknek, hattól hatig, és nem volt késés, egy perc, ötten vagy tízzel bírtál előbb jönni a műhelybe, de ha egy percet késtél, nagyon precíz mesterem volt, nem lehetett késni. S akkor leváltották, akkor együtt ez. Mink voltunk tizennégy-öt-hat évesek, legtöbben inasok, akik voltak, hattól hatig a műhelyben, és aztán vacsorázni, én kint laktam az isten háta mögött, mindjárt köllött, fél hétkor kezdődött az iskola, három évig jártam.

– Hogy szórakoztak? Mikor volt idejük?

– Azt mondta a mester, mikor az első évben, mert ketten voltunk: „Gyerekek, nem akarom senkitől se hallani, hogy egy lépést is betesztek a kocsmába. Nincs kocsmázás. Itt a mesterség, itt dolgoztok, este mentek iskolába, tízkor haza, aludni is köll, egy kicsit tanulni is köll, olvasni is köll!” De hogy is bírtuk ki, még ma is csodálkozok rajta. Mert azért megköveteltek, annyit nem követeltek meg, mint máma ettől az iskolásoktól. Annyit nem. De azért tudni köllött, számtant, írni, olvasni, azt tudni köllött, ott nem volt pardon. És ha kettést kaptál, nem bírtál levizsgázni, kettessel nem lehetett átmenni. Úgyhogy tudni kellett.

Mikor a második évben voltunk, akkor azt mondta az öreg mester, gyerekek, néha vasárnap, néha lehet elmenni kocsmába, de nem azért, hogy ott berúgtok, törtök-zúztok, hanem a kuncsaftok végett. Ismeretség, a Hadvinának a gyerekei is itt voltak, hát ismeretség, a harmadikban azt mondta, most már lehet menni kocsmázni.

– Feri bácsi említette a Körösztös Egyletet, ez meddig működött?

– Még a háborúnak vége nem lött. Ez nagyon szépen megszervezett társaság volt, mert külön volt, hát ez érdekes valami. Azért amit mondtam, szegényebb volt a nép, mint máma, pláne a magyarságban, meg a németek közt is, és voltak lányok, kiválasztott lányok, akik vitték a lobogókat, akik így be voltak szervezve, gyönyörű szépen föl löttek öltözve, mindenkinek egyforma ruhája volt a nők közül, vitték a lobogókat, mert körmenet volt, abban az időben, azt mondom, királyság volt,

⁴⁷ Ki vagy, mi vagy?

⁴⁸ Reggel hattól délután hat óráig.

hiába mondta az, hogy „trula Jugoslavija”,⁴⁹ sokszor mondtam, hogy tud ilyen valamit mondani, a saját országát lerohadtozza, ilyesvalami, politika, mert hát akkor a kommunizmus az volt. És ment a körmenet a faluban is, mentek a főutcán egy darabig, akkor a mellékutcán ugye, voltak a stációk, a mellékutcában volt egy, és trombitával mentek a németek, a zsidóság, a magyarság. Szép ruhák, akármilyen szegény parasztnak a lánya, de azt nem tudták megmondani, hogy ötven holdja vagy nincs neki egy бүdös vasa se. Úgy a férfiaknál is. Szegények voltunk, mert az be volt ütemezve, hogy minden házból valaki ment vagy a nagymisére vagy a kismisére. Szépen fölöltöztél, elmentél misére, hazamentél, kész volt az ebéd, ettél, kicsit pihentél, másik ruhát vettél rád, mert azért szegény volt a nép, de a viselkedése is meg a viselete is más volt, nem lehetett észrevenni a gazdagot vagy a szegényt. És akkor elmentél kocsmába, szórakozás, ez napról napra, vagy hétről hétre így ment.

– Hogy ismerkedtek a lányokkal akkor?

– Itt a szomszéd magyar család volt, Vargáék, ezek kiadtak egy hátsó szobát, a lakásnak a hátsó szobáját, mink, fiatalság, a régi Jugoszláviáról beszélünk, hát voltak ott lányok tizenhárom-négy éves, mi voltunk tizenhat-hét-nyolc [évesek], és már veszedelmesen udvaroltunk ám. De nem, hogy szexelés, arról szó sem lehetett, csókoloztunk, tapogattuk egymást, minden este télen, minden hónapban köllött adni fél dinárt a gazdának, mert még villany se volt, olyan szegények voltak, petróleumos lámpával, és akkor vihadzottunk.⁵⁰ Volt egy, aki az ajtókat nyitogatta, ezt futárnak lehetett nevezni, no most, hogy a szobában, ahol volt a társaság, ott voltunk tíz-tizenöt, néha többen is. „Koncz, menj oda!” – na most én kimentem, mondom ennek az ajtósnak, hogy ezt és ezt hívd, a lányt, akkor bement, mondjuk a feleségem Katica volt, aztán Katalin. Katica, hív a Feri, akkor odamentünk, akkor összecsókoltuk egymást, a Feri bement a többi közé, a lány ott maradt, akkor ő hívta megint az ő legényit, vagy egy mást is, akkor megint, és ez így ment. Nyáron megint az utcán. Bandáztunk. Ott nem lehetett.

– És hogy néztek a szülők erre, lányos szülők, hogy van az a kis szobácska?

– Semmi, fiatal kora, amikor óvodás volt a társaság, a kisgyerek vagy kislány, már akkor dumálták, hogy ezt nem szabad csinálni, azt nem szabad csinálni, és mint fiatalba ez belerágódott az ember testibe, és azt a tiszteletet vagy tisztességet vagy kultúrát az benned volt, ha fiatal is voltál.

[Mindenkit megbecsültél, köszöntél neki, máma egy nagyot köpnek, ha köszönsz valakinek, a fiatalok „ko te jebe, ajde u kurac”.⁵¹ Nincs többet, azt mondom, hiába mondta az a komesar,⁵² sokan voltunk magyarok, harmincegyen, és nagyon összetartottunk, nem úgy, mint máma, hogy szertesét húz

⁴⁹ Rodhadt Jugoszlávia

⁵⁰ Vélhetően viháncoltunk értelemben.

⁵¹ Trágár szókapcsolat, ami hevenyészett tükörfordításban a „ki basz téged, menj a faszba” terminussal írható le.

⁵² Politikai biztos

a társaság, össze voltunk ragadva, a harmincegy. Pedig hát mit mondjak, a magyar hadseregben is mikor voltunk, ott nem volt súrlódás, ott megbecsültek, mindegyik testvéred volt, ott úgy összetartottunk. Az az idő soha nem bír visszajönni. Mert kiskorod óta beléd rágták azt a fegyelmet, meg a tiszteletadást, mert tanított a szülőd, a papod, a tanítód, a mestered, ez mind csak azt rágta, mit lehet csinálni és mit nem szabad, és ez benne volt az emberben mint gyerek. Mert ha egyszer eléri a negyven évet, abból nem lehet embert faragni. És ez mindenben úgy van. A sportban is úgy van, azt mondják, nem tud semmit, hát ha már húszéves, akkor abból már nem lehet semmi sem. Már óvodás korában köll tudni rúgni.]

Én ezerkilencszáznegyvenben kimentem Németországba dolgozni, és ott voltam egy évig, akkor, mikor visszagyöttem, akkor itt voltam tíz hónapig, akkor bementem a magyar hadseregbe. Ott is azért gyöttem haza, mert már minden este gyöttek a repülők, de csak egy vagy kettő, és akkor fényszóróval keresték őket, és ahol én laktam, ez egy privát lakás volt, német embernek a lakása, volt egy nagy terasza, és ott kint álltunk és néztük a repülőket, és az este mintha valaki mondta volna, hogy menjek le a pincébe. Fiatalember voltam, mi voltam, húszéves, kicsit csavarogtam és álmos voltam, bóbiskoltam a széken, mikor odabaszta a bombát két méterre a pincétől, akkor lefordultam a székről. Még föl se keltem, mondom magamban, mert magam voltam: „Feri, itt tovább nem maradhatsz!” Akkor hazagyöttem.

– Ez melyik városban volt?

– Mannheimben. Ott laktam egy tíz napig egy hotelben, mikor kikerültem, akkor átmentünk egy, másik felén van a Ludvigshafen, az is egy nagy város, és attól van egy falu, Opavónak⁵³ hívják, és ott dolgoztam mint asztalos.

Hát mit mondjak, a régi jugó alatt voltak ilyen hülyék, mint én, és szökdöstek át a határon, nagyon sokan átszöktek magyarok is meg németek is. Összegyöttünk, ilyen társaság, de magyarok voltunk négyen vagy öten, összebeszéltünk, hogy átmegyünk, elmegyünk Németországba, és akkor átszöktünk Magyarországra. Én odakerültem Németországba és ott voltam tizenegy hónapig. A szakmámban dolgoztam. Ott is kérdezi a mester, mert elég nagy műhely volt, voltak külön az épületasztalosok meg külön a bútorasztalosok, melyik reszorra⁵⁴ akarok menni. Mondom, nekem mindegy, hát fiatal gyerek voltam, tizenkilenc éves, azt mondta németül, mert még akkor beszéltem németül, szaros gyerek, még válogat, azt mondja, mindegy. Hát mondom, mester, mi a faluban a bölcsőtől kezdve a koporsóig mindent csináltunk, hát úgy is volt. Hát megértette az ember, okos, jó mester volt. Hát az épületasztalosokhoz kerültem.

Volt valami óriás épület Mannheimben, hogy milyen, gondolom, az villanytelep lehetett, nagy fene gépek, lehetett öt vagy hat is, hát gondolhatod, hogy milyen hosszú volt, az olyan volt belülről, mint a patika, ahol ezek a nagy gépek voltak, és egy fölrobbant és fölemelte a tetőt. Mert a tető ott, ahol ez volt, hogy mondjam, üveg,

⁵³ Vélhetően a távolabb található Oppenaura gondolhatott az adatközlő.

⁵⁴ Itt feldolgozóosztály értelemben.

nyolcvan százalékban üveg, ilyen széles üvegek, négy-öt méter hosszú és az a teteje, és azt fölvitte. No most, ott voltak ablakok, amit kinyomott szintén a légnyomás, de ez olyan ablak, hogy erre mifelénk abszolút nem csinálta senki, még máma se, és mondja a mester, a csoportvezető, az német volt, ahol dolgoztunk, tízen voltunk abban a csapatban, jelöljem ki, nem akarja senki se csinálni, mert volt ott már szlovák is, olasz is, román is, meg a jó fene tudja, miféle népség volt ott, meg én voltam magyar, nem akarja senki csinálni. Azt mondja, Franz, ezt neked köll megcsinálni, úgyhogy, mert normára dolgoztunk, mindennap normírozva volt, amit hozott, az már ki volt számolva, ennyi anyag köll hozzá, ennyi óra, ez precíz, mit mondjak, a sváb az sváb. Hát úgy is volt. És az dupla falccal⁵⁵ volt, azt nem akarta senki csinálni, hát akkor a Franznak köllött csinálni. Gyűtt a mester. Az a tizenegy hónap megint csak negyvenegy telére telt ki. Hát én negyvenegy február 5-én kezdtem dolgozni, és negyvenöt őszén akkor gyűttem haza.

– Milyen volt az élet Regőcén a háború előtt?

– Szegény volt a népség. Én sokat mondom, így mesélgetünk, zúgolódik a népség máma, sokat dolgozik, hát valamikor hattól hatig volt a napszám, hat órákor kint köllött lenni a darabon, gyalog köllött kimenni, most ha elmén napszamba, elmén a házadhoz, megiszod a kávé-t vagy mit tudom, micsodát, kivisz traktorral, már hét óra, egy órákor gyűnnek vissza, megint kávéznak, kifizetnek. Valamikor hattól hatig volt a napszám és gyalog köllött kimenni kapálni. Szegény volt a nép, nagyon szegény. Ez az apám is, mi is szegények voltunk, de apám nagyon szorgalmas ember volt, úgyhogy nem voltunk abban a kategóriában, akik proletároknak lehet mondani, úgyhogy őneki volt három gazdag sváb háza, mikor nem volt a szálláson, mikor itthon voltunk, és elment az egyikhez, ha ott nem volt semmi, akkor elment a másikkhoz, ha ott sem volt, akkor elment a harmadikkhoz. Mindig keresett egy pár dinárt, tíz-tizenegy dinárt, akkor az volt a napszám.

– Hány lakosa volt Regőcének?

– Mikor a kolonisták⁵⁶ idegyűttek, akkor volt ötezer-négyszáz lakosa, ötezer-négyszáz. Most nincs még kétezer se. Abban az időben Stanišić⁵⁷ is község, még a svábok itt voltak, tízezer lakosa volt.

Hát mikor ezek a kolonisták idegyűttek, hát akkor sokáig nagycsaládok voltak, volt, ahol hat-nyolc gyerek volt, most olyan soknak nincs egy se, vagy egy. Sokan elmentek Zomborba, biztos van száz család, akik építették ezt a nagy boracépületeket,⁵⁸ ingyen kapták ezt az anyagot, meg iskolába jártak ingyen, hát partizán volt

⁵⁵ Felfekvéssel

⁵⁶ A második világháború után érkező telepések gyűjtőneve, a kolonizáció (telepítés) résztvevője.

⁵⁷ A szomszédos Órszállás.

⁵⁸ A borac harcost jelent, ebben a szöveggörnyezetben a népfelszabadító háború partizán résztvevőjét jelenti, aki a kolonistákhoz hasonlóan a gazdaságilag elmaradott déli részekről érkezett, de a háborúban való részvételért kapott földet, házat, ingóságokat.

az apja. Tegnap is itt volt valaki, mert ez a téma sokat előgyün, ez a szomszéd is, ez is szerb gyerek, de jóba vagyunk, akkor gyün, kap pálinkát, elgyün, és akkor mesélünk. Mondom, ennyi borac csak Riđićán,⁵⁹ mert mikor én be voltam vonulva, akkor volt hétszáznegyvenezer katonája Titónak, hétszáznegyvenezer, tíz évvel ezelőtt vagy húsz évvel ezelőtt Szerbiában csak borac volt egymillió. Hát mondom, hun volt, nem volt, csak a poručnik⁶⁰ volt szerb meg volt még egy gyerek, az egész brigádban egy kurva szerb nem volt, hát hun voltak akkor. Mind magyarok voltunk, szlovénok, horvátok, volt egy pár bosanac,⁶¹ de szerb nem volt, mondom, akkor hun voltak a boracok, az istenben.

Volt ilyen eset is. Hadvinánál dolgoztunk, én meg a Lajos, és akkor három ilyen nagy borac, mert sokat gyüttek oda társalogni, mert ismertük egymást, nem bántott senkit, hogy magyar vagy vagy kommunista vagy, azt se nézték később, és ő dicsekszik, hogy hun harcolt, hun sebesült meg, milyen háborúban volt, én meg ezt a nagy dicsekvést nem nagyon bírom eltűrni, mert tudom, hogy hogy volt az egész história. Odaállok közéjük, letolom a nadrágot, itt van egy nagy luk, amit, Pesten operálták a vakbelem, még mindig meglátszik a seb, csudálkoznak: „Šta je to majstore, gde ste vi ranjeni?” „Jeste, kad, gde – mondom –, kad sam bio a Stalingradu.”⁶² Akkor csudálkoznak, hogy maga Sztálingrádban volt. Pedig voltam a kutya faszában, de baszogatom őket. Kérdezi az egyik, hogy hun gyütt ki, hogy mi történt velem, mondom, hát átment, de hun gyütt ki, mondom, a seggem lukán. Az egyik ez kiugrott a műhelyből, a másik azt mondja, hogy ő följelent engem, mondom, miért, azért, mert piszkálom őket. Mondom: „Znaš, ti možeš mene tužiti, ja ću pokazati gde sam bio, pokaži ti papir, da vidim, gde si bio, čujem, da se hvališ, gde si bio, šta si bio, ja sam bio, tamo nije vas nigde bilo.”⁶³ Mert néha oda lehetett nekik pöckölni.

Regőce, 125.

HAZUNNI MINDIG KÖNNYEBB VOLT, MINT KAPÁNI

– Igen, és közbe hát ugye egyre nehezebb volt, mert hát azért jöttek a rekvirálások, meg jöttek az ilyen-olyan szervezkedések, és az apám akkor magára haragította a nyilasokat, mert szervezkedtek, és kijött oda egy fiatal agitátor, a gazdákat összehívta a hogyhívjákba, a nagy kocsmába a Bózsónál, és megtartotta a programbeszédét ugye, mindenkinek ígérte a földet, meg hogy a rekvirálásokat beszüntetik azért, mert elveszik a zsidó milliomosoktól, és akkor a magyarnak nem kell, nem, mert a Szálasi testvér ezt mondta, a Szálasi testvér azt mondta, és az apámnak, aki egyébként ke-

⁵⁹ Regőcén

⁶⁰ Hadnagy

⁶¹ Boszniai

⁶² Mi van, mester, maga hol sebesült meg? Igen, mikor, hol, Sztálingrádnál.

⁶³ Följelenhetsz engem, én megmutatom, hol voltam, de mutasd meg a papírt, hogy te hol voltál, mert olyan helyeken jártam, ahol ti biztos nem voltatok.

mény magyar volt, tehát ez németellenességet is jelentett, egyébként turáni vadász volt. Úgyhogy mindenképp legitimista, de azt hiszem, hogy ez a királyválasztó. Elég az hozzá, hogy mondta, hogy ugye Szálasi testvér ezt mondta, Szálasi testvér azt mondta, mongyá má olyat is, amit te találtá ki, te, Nyálasi testvér. Erre nagyon kiröhögték, és hát az régi igazság, hogy egy politikust meg lehet verni, szidni lehet, minden, de ha kiröhögik, akkor... És hát ezt, ezt nem bocsátották meg az apámnak.

Egyébként egy ilyen választási ügy az eszembe jutott most, Telecskán is még, mi-
kor a Srpska seljačka stranka⁶⁴ rájött, hogy a magyar parasztok azok több százezren szavazótábort jelenthetnének, és elindították az agitátoraikat a magyar falvakba, ott is megtartotta az előadást, és, és utána, hogy akinek kérdése van, kérdezzen, hát senki se kérdez, akinek megjegyzése van... Hát senkinek sincs megjegyzése? Az öreg Zsigovics fölállt és mondta: „Aszondanám a tisztelt úrnak, hogy hazunni mindig könnyebb volt, mint kapáni. Na, isten áldja meg!” Avval elment, mindenki vette a kalapját: „Na, isten áldja meg!” És ez így nagyon megmaradt bennem, hogy hazudni mindig könnyebb volt, mint kapálni.

Hát az apámat, az apámat... Megjegyezték, és akkor ez már, negyvennégy nyarán meghalt az édesanyám. És hát visszakerültünk háromon ugye Kevibe, három gyerek meg az apám, és ott valahol augusztus utolsó, nem is, megkezdődött már a tanév, nem tudom, azt tudom, hogy eccé jött egy fiatalember biciklin, és mondta, hogy: „Kántor úr, maga menjen el, mert a nyilasok ki akarják nyírni. Itt a bicikli, üljön rá, Csantavéren hagyja ott az állomás előtt, majd lesz, aki érte megy, maga meg valahová tünjön el!” És akkor az apám énnekem, hát nyolcéves, és akkor az apám mondta, hogy kisfiam, édesapának el kell menni. Tejért minden este menjetek a tanyára, kenyeret hozzál, van itt mit enni, mit tudom én, hogyha jönnek fekete ruhás bácsik, akkor te monddjad, hogy édesapa bement Zentára. És elköszönt tőlünk, és hát most egy hétig, mit tudom én, szóval valamennyi ideig, nyolc-tíz napig mi ott háromon éltünk, jöttek is, összeszedték, mert a légóparancsnoksághoz fegyverek is tartoztak, meg lőszer, meg mit tudom én, azt összeszedték, el is vitték, és hát amikor, mi meg ott, ugye, a tejet minden este az egyik tanyárul, hetente kétszer Zentárul meg volt szervezve, hogy hozták a kenyeret, és volt egy bödön méz, mert hát akkor, abba az időben még minden tanítói státushoz hozzá tartozott egy méhes is. És mi tejen, kenyéren, mézen jól megvoltunk, míg az apám nem tudta értesíteni a nagyapámékat, és akkor ők kijöttek.

Szabadka, 29.

⁶⁴ Szerb Parasztpárt

Strandolók a palicsi homokos fövényen (1941)

Kovács Ferenc vaskereskedése (1940)

Miniatűr szobaberendezéssel játszó gyerekek

Kislány (1941)

Dorozslói menyecske a rozsmaringággal (Magángyűjtemény)

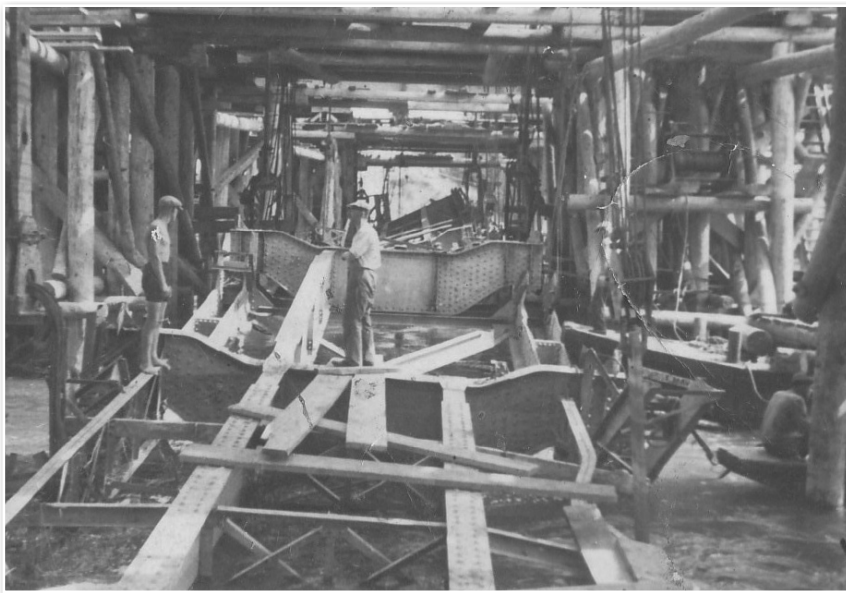
Italozó dorozslói férfiak (Magángyűjtemény)

Dorozslói menyecskek (Magángyűjtemény)

Dorozslói férfiak csoportja (Magángyűjtemény)

A felrobbantott gombosi híd elemeinek javítása

Katonák és mesterek a gombosi híd javításán

A gombosi Kovács Katalin mint Mária-lány

Mária-lányok a templomkerüléskor

A szabadkai ONCSA-telep egyik utcája

A martonosi községházán dolgozó hivatalnokok

DOBROVOLJACOK

A földeket elosztották a telepéseknek és a dobrovoljacoknak (239) • Általában a Rét ilyen dobrovoljacoké volt azelőtt (239) • Mikor negyvenegyben bejött a magyar hadsereg, akkor volt vehemencia (240) • Nem voltak megkülönböztetve a többi szerbtől (241) • Akik nem őslakó szerbek vótak, hanem a világháború után telepűtek be, azokat elvitték (242) • Volt Njegoševo, Mileševo, oda voltak a

betelepítettek (242) • A szerbek különösen szerették a bivalyt (242) • Nem szabad lett volna azt (243) • A Rétet szintén úgy kapták a szerbek, azt is elvették tőlük, és magyaroknak osztották szét (243) • A dobrovoljac gyerekek előnyben voltak (243) • Másik faluból hajtották a dobrovoljacokat (244) • Meg se tudtak mukkani magyarul, mé tudtak volna magyarul? (245)

A FÖLDEKET ELOSZTOTTÁK A TELEPESEKNEK
ÉS A DOBROVOLJACOKNAK

– Kanizsa melyik részére települtek ezek a dobrovoljacok?

– A helyzet az, hogy mindenfelé, mert mindenfelé volt. Volt a Nyomás, a Nyomás az állomás körül, a vasútállomás körül, ott van a többsége. Ott van az a sor, ahol a Magyarai Feri is, azon a soron, meg az a köz mögötte, két köz. Meg a Gödröktől, ami lemegy a Fruzsza iskolához, azok, szerbek vannak ott. Két utca vagy három utca.

– És a régi szerbek azok hol laktak?

– Régi szerbek? A régi szerbek bent a városban. Merthogy régiek, lehet, hogy még az első világháború előtt, vagy valami, de ott volt a városban szanaszét. Ezek a Jančikinék, nem akarom mondani, mást még. Meg voltak azok a régiek, azok a háború alatt el se lettek vidve. Gondolom, deportálva nem voltak. Nem volt ONCSA-telep,⁶⁵ hanem voltak ONCSA-házak. ONCSA-házak, mert ONCSA-telep Kanizsán nem volt. A söprűgyár mögött azok mind azok a házak voltak. Tehát állami segítséggel építették föl, valamiféleképpen kifizették azt, ki köllött azt részletekben fizetni. Általában ott szegény emberek [éltek]. Kevésnek volt földje. Mondom, a Jugoszlávia mikor lett, a földeket elosztották a telepéseknek és a dobrovoljacoknak. Nekünk, ottani őshonosoknak abból a föld nem járt. Tehát mi földet úgy bírtunk kapálni, ha elmentünk napszámba hozzájuk. És sokan, az a település, az a tóparti, van ott tizenkét utca, meg a Gödrök rész, meg a Hosszúsorok, a Kistemetővel bezárólag. Mert azután épültek az első világháború előtt, a második világháború alatt meg lett az az ONCSA-telep.

Magyarkanizsa, 69.

ÁLTALÁBAN A RÉT ILYEN DOBROVOLJACOKÉ VOLT AZELŐTT

– Mert itt olyanok voltak, hogy volt itt egy-két heroj,⁶⁶ aki odaállt a magyarok mellé, nyers nyakasok voltak, a dobrovoljacoknak meg a szerbeknek a Rétben volt föld, elvették és osztották szét sógor-koma-jóbarát[nak]. Ahogy szétosztották, sógor-koma-jóbarát, viszont azok elmenekültek, azok nem lettek bűnösök, akik voltak bűnösök, hanem aztán, aki kapott egy hold földet, no, mink nem kaptunk, az egyik ilyen közellátásban volt nagyon jó szomszédunk, barátja volt a bátyámnak, és elloptak tőle valamit, és összevesztek, és se apámnak, senkinek.

⁶⁵ Országos Nagycsaládokat Segítő Alap

⁶⁶ Hős, az általános szóhasználatban azonban éppen a gyávaságot megtestesítő személyekre használják a kifejezést.

Általában a Rét ilyen dobrovoljacoké volt azelőtt, ilyen bosztányos.⁶⁷ Akkor jött a fordulat. Kaptak a magyarok is, általában mindenki. Meg mit csináltak Njegoševón? Topolyán erről van, onnan behozták a lovakat, százötvenet, ez a magyarok idején, negyvenegy-kettőben, a bikaistállóba a kocsikhoz odakötötték, gondozták, etették egy-két napon, vagy úgy lehet egyen se, és akkor mentünk mi is apámmal, nézegettük, de mi nem kaptunk lovat. Szétosztották. Halász sógorom is kapott egyet, meg a Medve Sándor bácsi szomszédom szétosztották, mert onnan azokat kitelepítették, ami nem tetszett az akkori magyaroknak, és azoknak a holmijukat széthúzták. A bikaistállónak volt nagy udvara, és oda voltak kötve, most máskor tíz-tizenkét bika, meg ott volt három csödörük a magyaroknak, a magyarok ideje alatt, azok hoztak olyan jobb fajtát, és volt ott két-három katona, aki azt gondozta, meg naponta jártatták a faluban. De akkor rengeteg ló volt, nem úgy, mint most. Minden háznál volt egy-kettő, létszükséglet volt. Minden utcából mentek le a tehenek legelni, volt egy nagy járás, akkor közübük engedték a bikákat.

Mohol, 96.

MIKOR NEGYVENEGYBEN BEJÖTT A MAGYAR HADSEREG,
AKKOR VOLT VEHEMENCIA

– ...neki [apámnak] a kolonijai⁶⁸ szerbekkel soha nem volt konfliktusa. Itt most vissza köll lépni oda, hogy az ő édesapja, az Újházi Gergely az kereskedő volt ott a két világháború között, és akkor jöttek a kolonisták. A kolonistáknak volt, akinek volt pénze, de kilencven százaléka szegény volt, akkor a koloniai szerbek mentek a Gergelyhez; liszt, só, cukor, tehát ez egy speceráj⁶⁹ volt, akkor is úgy hívták ezt, hogy ott a szögtől kezdve, a mai napig az öreg Újházi-házban megvan, hogy ő homokot árult, szenet kilóra. A szögtől kezdve a lisztig, kenyérig. Hát most kenyér nem, mert pékek voltak, ez nem jó példa. Egyébként vegyeskereskedés, ott minden volt, egy része az üzlethelyiségben, egy része kint, hátul az udvarban, és az öreg mindent árult, és én azt a füzetet megtaláltam most, mondjuk, a kilencvenes években valahol a padláson. Rengeteg szerb név volt, hogy ez ennyivel tartozik áthúzva, hogy tudja, hogy nem bírja kifizetni. Na most, ez nem mese abból a részből, hogy most már ez a két Samardžić gyerek nem tudja elmesélni, mert mind a kettő meghalt. Ők, amikor ide kerültek, hát kivolt a seggük, annyira szegények voltak. Már elmúltak az idők, sokkal jobb szituáltak lettek a mostani időkben, és akkor azt mondja a Đorđe, ha nem lett volna a Mišo, mert a Mišo a negyvenes évek elején született valahol, és ő emlékezett rá, hogy az ötvenes években, tehát a fatertől még nem vették el a boltot, hogy akik akkor jöttek, hogy az nem lett volna, akkor ők éhen haltak volna, ez meg adta nekik.

⁶⁷ Bosztányos itt veteményesként értendő, eredetileg dinnyetermesztésre előkészített terület.

⁶⁸ Vajdaság több településén is városrész szintjén elkülönült a telepések lakóhelye, ezek a településrészek kapták később a kolonija nevet.

⁶⁹ Speceráj itt szatócsbolt értelemben.

– Ezek a telepes szerbek, akik ott éltek?

– Igen. Ezek nagyrészt ilyen hercegovacok voltak, akikről én beszélek, onnan Mostar meg arról a környékről valahonnan jöttek.

Emlékszek még a nagytata, nagymama, fater, muter meséire. Tehát a változások hogy történtek. Például ilyen, hogy bejöttek a magyarok, akkor ez mind, ugyanarról az üzlethelyiségről beszélünk.

– Hol volt ez?

– Ez ahogy mész a Sörözőtől kifelé az Emlékiskola felé és a körösztozés ahogy van, most az Újsor. A Mária utcán mész az Emlékiskoláig, a sarok, ahogy végigmész az utcán, akkor van a Kosovska, most Újsor, az, ami összefolyik a szemaforig, sarokház, az a nagytatának volt az üzlethelyisége. Most mit kezdtem mondani?

A telepeseket, azokat mindet a Tópartnak a Žitopromet mögé [telepítették], arra a részre, nagy része, ahol elszaladtak a magyarok, meg mit tudom én. Ezt a részit már nem tudom, de az volt a Kolonija, én még gyerekkoromból is emlékszem a Kolonijára, meg dobrovoljac kút. Akkor a magyar nem tudta kimondani, akkor az dobrovac kút volt. A mai Köcsög péknek átal az a kút, az a dobrovac kút volt, dobrovoljac kút. Önkéntes, mert önkéntesen jött. De így ez összekeverődik. Én kisgyerekkoromban onnan hoztam a vizet. Ezek, mikor negyvenegyben bejött a magyar hadsereg, akkor volt vehemencia, hogy kint ültek a nagytatának az üzlete előtt, a nagytata mint tulajdonos, és hogy most jön a Gašo vagy valamelyik szerb, na most, verjük szét a pofáját neki, oszt a nagytata nem engedte.

– A katonák [akarták megverni]?

– Nem, az egyszerű, helybeli valakik, hogy most verjük szét a pofáját, mert mi vagyunk. A nagytatám nem engedte. Az előbb azért mondtam, hogy ezt megtaláltam a kilencvenes években, már kínomban ott főtt a padlásan, az ilyen, minden kereskedőnek van ez. Annyira sajnálom, hogy hova hülyéskedtem aztán el, nem tudom. Ennek a másik vetülete meg az, hogy a nagytata ezt nem engedte, hogy bántsuk a szerbeket, mintha megérezte volna, hogy ez lesz visszafelé is.

Zenta, 163.

NEM VOLTAK MEGKÜLÖNBÖZTETVE A TÖBBI SZERBTŐL

– A moholi szerbek mellé költöztek-e tizenkilencben-húszban dobrovoljacok?

– Moholon elég sok család volt. Leszármazottaik még ma is vannak. Azok jöttek még a huszas-harmincas évek derekán. Ők nem voltak megkülönböztetve a többi szerbtől. Kintről, Njegoševo, az a település, az egy elég nagy pusztaság volt itt Moholon, és a királyi Jugoszlávia alatt Dél-Boszniából meg a Crna Gora, arról tájról telepítettek ide szerb családokat, azért is Njegoševo a neve.

Mikor a magyarok bejöttek, elvitték Kanizsára táborba őket, nagyon piszkos dolgokat csináltak a magyarok, el kellett a házat, jószágot adni. A magyar időben Erdélyből hoztak és betelepítettek oda Njegoševóra, és elnevezték Istenföldjének. A bukovinai székelyeket mikor telepítették. A második világháború után azokat

innét visszaküldték, és visszatelepedtek ide azok a szerbek, és ez miatt 1948-ban állítólag referendumot csináltak, és akkor vágták le a Csík-pataktól nyugatra azt a területet, amibe beleesett Gunaras, Brazília és Njegoševo, és Topolya községhez csatoltatták magukat, hogy Mohollal megszakítsák a kapcsolatot. Azért van most csak a Völgypart, Obornjača, ők nem váltak ki, de a Csík-patak lett a határ.

Mohol, 76.

AKIK NEM ŐSLAKÓ SZERBEK VÓTAK, HANEM A VILÁGHÁBORÚ UTÁN TELEPÜTEK BE, AZOKAT ELVITTÉK

– Akkó... a magyarok azokat a szerbeket, akik nem őslakó szerbek vótak, hanem a világháború után telepütek be, azokat elvitték. És azok helyett székelyeket telepítettek. Meg sok üres ház vót, és akkó nagyapa meg akarta győzni apát, hogy egy olyan házba költözzön be. De ő nem akart, hanem vett egy kis házat. Ez egy kis ház, ez nem olyan szép nagy. De téglával ki van rakva. Most, hogy akkó má ki vót-e, nem-e, azt én nem tudom... Hát, hogy mink ebbe a házba vótunk, és...

Topolya, 5.

VOLT NJEGOŠEVO, MILEŠEVO, ODA VOLTAK A BETELEPÍTETTEK

– Telepesek? Az nem volt itt, hanem kint volt, a moholi Gunaras körül volt Njegoševo, Mileševo, oda voltak a betelepítettek. Mikor bejöttek a magyarok, azok elmenekültek, mentek volna át a Dunán kocsival, lóval, menekültek el, de ott a németek vagy magyarok a kocsit, lovat vissza, őket meg átengedték.

Mohol, 86.

A SZERBEK KÜLÖNÖSEN SZERETTÉK A BIVALYT

– Moholon is voltak dobrovoljacok. Itt volt az Obrad, tehenekkel szántott. Volt neki egy olyan süket fia, és vezették a tehenet. Meg mink is, elvitték a lovakat az oroszok mind, akkor a sógoromnak volt egy tehene, meg nekünk megmaradt egy rúgós lovunk, avval szaladoztunk erre-arra, rúgott, harapott meg mindent csinált, a teheneken meg szép lassan a sógorom pipált meg szántott, és hordta, ami köll két éven keresztül. Nem volt ló, traktor meg ilyesmi.

A szerbek különösen szerették a bivalyt. Abban a régi világban volt. Még a magyarok ideje alatt is volt. Még az összeírásnál, volt egy féleszű a tanyán, azt hagyták, és a gazda meg végre hazajött, akkor mentek az összeírók és kérdezték, mi van, akkor az elmondta, három tehén, két bivaly, két ló, két bivaly, a bivalyokat nagyon szerette és mindig hozzátette, és aztán az emberen követelték, mert beszolgáltatás volt. Mondták,

hogy a bivalyból vigyen már be, kérdezi, milyen bivalyból, csak kettő van. Hát be lett adva. Ötvenkettőben, mikor berukkoltam Valjevóba, Szerbiához tartozott, ott minden háznál ökröket, kiherélt ökröket hajtottak. Azt itt is használták.

Mohol, 96.

NEM SZABAD LETT VOLNA AZT

– Voltak ezek a csetnikek. A Rado bácsi az ott lakott amabban az utcában, a saroktól harmadik-negyedik házban, azt láttam, hogy kísérték ezek, akik nemzetőrök voltak, ezek szedték össze az ilyen embereket, ütték-verték puskatussal, nem szabad lett volna azt. Én nem bírnám azt megtenni. Hogy aztán hova lett, nem tudom. A kéményseprőt is, a Gránicon⁷⁰ lakott, abban a ruhában mint csetnikek, hátul a kabáton a halálfej volt. Irtó volt az öltönyük is. Olyan bánátias szürruha volt, barna. Rado bácsinak is föl köllött neki öltözni, meg az Iso bácsinak is, de hogy mit csináltak velük, nemzetőrök kísérték be, bántalmazták, nem szabad lett volna, mert aztán, mikor bejöttek az oroszok, akkor nem is duplázva, triplázva lett, itt elment öt-hatszáz ember, akit kivégeztek. De ez azért volt, hogy ők a csetnikeket összeszedték. Nem volt itt Moholon öt-hat személy, ezeket tudom, itt volt közelben, az Alvégben, voltak-e több csetnikek, nem tudom.

Mohol, 79.

A RÉTET SZINTÉN ÚGY KAPTÁK A SZERBEK, AZT IS ELVETTÉK TŐLÜK, ÉS MAGYAROKNAK OSZTOTTÁK SZÉT

– Alighanem mikor kint, Obornjača vagy minek hívják, Gunarason túl, ott voltak. Behozták a magyarokat, akkor onnan kitelepítették a szerbeket, mert azt is ők úgy kapták. Meg itt a Rétet szintén úgy kapták a szerbek, azt is elvették tőlük, és magyaroknak osztották szét. A nagycsaládosok kaptak. Azt elvették, házakat hogy koboztak-e, azt nem tudom, de földet igen.

Mohol, 80.

A DOBROVOLJAC GYEREKEK ELŐNYBEN VOLTAK

– Palics környékére utána negyvenegyben csángókat telepítettek?
– Az Žednik felé történt, Nagyfény volt. De akkor Bácsjózseffalvának hívták. De Nagyfény, a Stari Žednik meg Novi Žednik. Igen, ide telepítették őket, de Hajdukovón is volt valaki, valami volt, ott is volt valami. A Temunovics Feri tudná megmondani pontosan, az hajdukovói. Mintha emlékeznék rá, hogy volt valami ott.
– A dobrovoljacokat negyvenegyben vitték Sárvárra?

⁷⁰ Gránic a szerb és magyar lakosság által lakott településrészek közötti utca (határ).

– Nem vitték. Én úgy emlékszek rá, hogy ők kaptak határidőt, hogy menjenek el, határidőt kaptak. Többet ki is végeztek, mert rendszerint csetnikek voltak meg stb., stb. Kaptak földeket meg házakat, sok előnyben részesültek, mert gimnáziumba jártam, fölállt, hogy hova valósi, dobrovoljac gyerekek, szerb gimnáziumba jártam először, és a dobrovoljac gyerekek előnyben voltak, azok utaztak, vonaton utaztak Hajdukovóról Szabadkára, én is vonattal jártam Szabadkára, nem villamoson, ők mind utazók voltak, mind előnyben részesültek azok az emberek. Én úgy emlékszek, hogy kaptak határidőt, menjenek el, és aki nem ment el, azt vitték Sárvárra. Én így emlékszem, de lehet, hogy nem így volt. De azok jártak legjobban. Az nem volt se szerb katona, se magyar katona, jó, nem volt valami fényes életük ottan, azok dolgoztak kint, ki voltak adva munkára, de nem volt háborúban, élve maradt. Kimaradt, most, akik nem mentek ki és lógorban voltak, biztos nem volt vidám életük, de élve maradtak. A háború, az én történetem ilyen, tele volt, nem tudom, érdekes fordulatokat vett, ilyen kanyarokat.

Szabadka, 12.

MÁSİK FALUBÓL HAJTOTTÁK A DOBROVOLJACOKAT

– No, várjál csak, mit is akartam mondani, hogy... Ja, oszt mikor, hát másik faluból hajtották a dobrovoljacokat, szóval, hogy mondjam, a vagonba. Mert ezek a dobrovoljacok urasági birtokon, ott kaptak földet. Nyolc [hold] földet meg tizennégy kvadrát,⁷¹ asszem, portát. Itt Karkaturba vagy Kočičevón huszonnyolc ház volt. Nem tudom, hogy mennyi volt, csak itt a nyegusiak [Njegoševó] is, meg ezek itt is a Gyulának birtokán dobrovoljacok ugye, hát ők loptak, hogy mondjam. Csősz volt, de ugye mit tudom én, szóval olyan nagy viszony nem volt az uraság meg a dobrovoljacok között. A dobrovoljacokat szépen fogták, katonaság akkor, gyalog amennyit bírtak hozni kintől, mert öt kilométerre van a falu, gyalog, amit bírtak behozni maguknak, a vagonokba berakták, elvitték őket Magyarországra, Sárvárra.

Viszont a szintén a nyegosiak [Njegoševó] úgy voltak, és mikor a tiszték, tiszt volt velük, meg a katonák hajtották be, oszt egy ismerős földműves, ott volt az út mellett a szállása neki, kiment nézni, oszt mondta a tisztnek, hogy nem is tudom, szóval valahogy, hogy vigye őket, vagy ilyen vagy nem tudom, szóval haragudott rá. És viszont mikor gyűttek be a szerbek, ő nem merte megvárni, hogy a dobrovoljacok visszagyűjjenek a, féltette az életét, úgyhogy elmenekültek. Az egész család.

Voltak itt székelyek. Székelyek jártak hozzánk az iskolába, de fiúk, úgyhogy nem tudok róluk. Hát a székelyekről tehát én bírom mondani, hogy mivelünk a gazdasági iskolába jártak. Tanították volna őket nagyon, de hát szóval ugye hát nem nagyon fogtak úgy. Két évet jártunk téli mezőgazdasági iskolába. Ők is aranykalászos gazdák lettek, meg mink is azok lettünk, úgyhogy. Emígy hát a munkájuk, szóval nagyon akszaméta,⁷² vagy mondjam, olyan nyugodtak voltak, úgyhogy a kisszéket mindig

⁷¹ Egy ún. kvadrát száz négyszögöl (376 m²).

⁷² Vontatott, nyugodt

odavitték, ha valamit köllött csinálni ugye, oszt akkor nem nagyon izétek. Csak aztán szegények, mikor vége lett, hogy mondjam, begyüttek emezek, menekültek vissza. Mert ide hozták őket nagy dínom-dánomba teherautón. Dobrovoljac faluba kaptak házat mind, huszonnyolc dobrovoljac falu volt itt a Gyuszinak⁷³ a birtokán. Na most, aztán ezek mentek, ezek a csángók. Mikor a csángók menekültek [negyvennégyben], merthogy azt akarom mondani, hogy úgy hallottuk, hogy valahol, szóval nagyon sokan menekültek, valahol torlódás volt, híd vagy nem tudom, mi volt, hogy rengeteg nép ott egybe volt, és repülőgép gyűtt és gépfegyverezte őket. Szóval elég sokan ottmaradtak, hogy nem izé, most már, ha tudnám, megkérdeztem volna, hogy milyen faluba voltatok, hogy az ember, hogy esetleg, hogy hazajuttak, szóval erről nincsenek.

Külön faluba laktak. Külön megvoltak, ők dolgoztak, nem köllött nekik más semmi, szóval nem volt... na, nem voltak rosszak, de hát olyan elmaradtak, maradiak, ugye. Meg hát emezek a népek, hát jól megvoltak, tehát tudták...

Topolya, 51.

MEG SE TUDTAK MUKKANI MAGYARUL, MÉ TUDTAK VOLNA MAGYARUL?

– Ahogy bejöttek a magyarok, azt tudja, hogy Žednik⁷⁴ egy kolonista rész volt, de nem csak kolonisták laktak ott, mer nekem is a Čarnojevićen, ahol laktam a hogyhívjácón, a szomszédom állomásfőnöke lett a žedniki vasútállomásnak. Magyar katona volt az első világháború előtt. Mert Magyarország volt. A katonaságban szakaszvezető lett. Magyar szakaszvezető. Most már hogy is hívták? Nem tudom a nevét, majd lehet, hogy eszembe jut. És elég az hozzá, hogy ott volt annak az állomásnak a, na most, mint állomásfőnök kapott házat ott Žedniken, épített a fiának is házat, épített a lányának is házat. Itt születtek Szabadkán, és ott voltak Žedniken. Mikor bejöttek a magyarok, ők tudtak magyarul, nekük nem volt problémájuk ezen a téren. De mentek tovább ezek a szerencsétlen, ő, hogyhívjác, crnagoracok⁷⁵ meg lenti szerbek, solunašok⁷⁶, akik kapták azokat a házakat. Meg se tudtak mukkani magyarul, mé tudtak volna magyarul? Aki iskolába járt, az magyarul nem tanult. Tanult magyarul meg németül, vagyis szerbül meg németül. Német volt a polgáriba, francia volt a gimnáziumba. És nem volt alku, ezt köllött tudni, és gyerünk tovább, magyarul meg...

Szabadka, 9.

⁷³ Lelbach Gyula földbirtokos

⁷⁴ Bácsjózseffalva, ma Nagyfény

⁷⁵ Crna Gora területéről származó

⁷⁶ A szaloniki front 1918. évi áttörésénél jelen lévő szerb katonák, akik ennek emlékére a háború végeztével kiváltságokban részesültek.

A sárvári tábor lakóinak sorakozója (1941)

Főzés és ételosztás a sárvári internálótáborban
(SZTL, F-176-63-609)

BUKOVINAI SZÉKELYEK

A helyükbe hoztak székelyeket Bukovinából (249) • Ott fürdöttek, abba a Sárga-árokba (252) • Sarlóval arattak (252) • Tudatlanok voltak (252) • Csak ha hűvös volt, akkor mentek ki dolgozni (252) • Kapcsolat nem volt velük (253) • Olyan nagyon nem ösmerem én őket (253) • Olyan viszonylag zárt közösség volt (253) • Náluk ez természetes volt, nem is szégyellték (253) • Így hallottam az emberektől (254) • Érdekesen is beszélt, néha nem is értettük, hogy mit mond

(254) • Magyarok voltak, de más volt a tájszólásuk (254) • Egy út választott el bennünket (255) • Hát más tájszójuk vót, és másképp beszéltek, mint mink (255) • Ami vót a szerbeknek vetésük, búzájuk, ezt mán űk aratták le (256) • Aki el bírt menekülni, az elmenekült (257) • Voltak székelyek is meg csángók is (257) • Telepítették utána a, a székelyeket, a bukovinai székelyeket (257) • Nagyon tudtak a fával bánni (258)

A HELYÜKBE HOZTAK SZÉKELYEKET BUKOVINÁBÓL

– Nagyfény az két részből áll, a vasút az a közepén megy, és a keleti rész, azt a húszas években építették a telepes szerbeknek a számára. Fele bosanac,⁷⁷ másik fele likai⁷⁸ meg különféle, de ez a két fő csoport vót. Na, elég az hozzá, hogy mikor a magyarok bejöttek, én akkor kilencéves voltam, arra is emlékszem, akkor rá egy hónapra, akkor ezeket összeszedték, a dobrovoljacokat, és elvitték valahova a Dunántúlra, nem tudom, hogy hova, melyik helységbe. Ilyen parasztokhoz kiadták őket, hogy is mondjam, munkára. És akkor bent aludtak, valami barakkok voltak csinálva a részükre, és akkor ott éltek. No, a helyükbe hoztak székelyeket Bukovinából. Úgyhogy így Józseffalva lett, mert józseffalvai székelyek lettek oda hozva. Ők elég gyorsan belejöttek az új helybe meg mindenbe, megkapták ezeknek a szerbeknek a házait, és elhelyezkedtek, és aránylag normalizálódott a helyzet. No persze negyvennégyben, ugyanúgy ők is, mint a többi ember, elvetették a kukoricát, meg minden mezőgazdasági munkát elvégezték, és hát a kukorica, mikor ők elmentek ugye, mielőtt az oroszok bejöttek volna, ők két héttel korábban elmentek, és a kukorica ott maradt talpon. És akkor a csantavériket kihozták oda, hogy szedjék le a kukoricát.

– A tanyavilágban magyarok laktak zömében?

– Az nem. Egy harmada volt talán magyar, kétharmada bunyevác volt. Érdekes módon, tanyák csak Žedniknek a másik Žednik felé eső részén voltak. Emezen az oldalon nem volt tanyavilág, mert a falu is csak a húszas évekbe lett, ahogy ezek megcsinálták, ugye. A másik Žednik az három kilométerre van ettől a Žedniktől, ez Újzednik, amaz, ahol nincs vasút, hanem a nemzetközi út ment ott, az Stari Žednik. Nagyfény. Meg is maradt a magyarok alatt is a neve, hogy Nagyfény.

Ez is Nagyfény volt először, az állomásra az volt kiírva, hogy Nagyfény. Csak negyvenkettőben, asszem, negyvenkettőben építették ezt az új vasútállomást.

– Azt a bukovinai székelyek építették?

– Igen, igen.

– Faragásokat is csináltak?

– Jaj, hát az gyönyörű domborművek voltak. Nem tudom, hány tábla, hát olyan, olyan, nem volt két méter hosszú a tábla, de olyan méter hetven-nyolcvanra saccolom most így, a magasságuk. Ilyen lapos táblák voltak. A magasságuk az olyan méter lehetett. Mondom, ahogy a táblák föl voltak akasztva így egymás mellé, én nem tudom, hány tábla volt, de elég sok. Körbe a falakon, tudod, a vasútállomásnak az az előcsarnok része... A váróterem. Ott a váróteremben, de a falakon körül teljesen, ahol szabad volt a fal, nem volt ablak meg ilyesmi. Én nem tudom, hány volt, de sok volt. Azt is végignézttem, ahogy faragták. A Sudarević Antun nevű kocsmárosnak a

⁷⁷ Boszniai

⁷⁸ Lika és Korbava megyék területéről származó lakosok.

kocsmáját bezárták, vagy ő adta le az engedélyt, hogy nem újíttotta föl, mit tudom én, lényeg az, hogy nem működött a magyarok alatt, hanem... Elég szép nagy terem volt, azt berendezték a székelyek ilyen műhelynek. Asztalosműhelynek, úgyhogy ott faragták ki a táblákat is, ott vágták ki, meg ott vésték a domborművet. Hát egy évig csináltak azt. Hároman-négyen, nem sokan. És a székelységnek a története volt tulajdonképpen ott a táblákon. Az elsőn volt, Hadikfalván volt egy román, románokat végztek ki, egy ilyen vérengzést, nem is tudom hányba, régen...

– Mi lett a sorsa azoknak a tábláknak?

– Azt magukkal vitték a székelyek, elvitték.

Meg az állomás udvarán, ott csináltak egy zenélő kútat. Az csak jelképes kút volt, az ki volt betonozva, nem volt víz benne, hanem beton volt, de kút volt. És fölötte, nem tudom, hány lépcsőn, négy vagy öt lépcsőn, körbe, nem is körbe, hanem hatszögletű volt annak az építménye, hat oldalrú lehetett fölmenni. És fönt volt egy egyenes rész, és ott volt a luk ugye, a kút, és hát nagyon érdekes volt. Olyan zsendelyből volt a teteje, olyan meredek, hegyes, és eltakarta, egészen a lépcső széléig ment a tetőnek az alja, szegélye. No, és azon volt egy kerék, mint egy kerekeskút, úgy működött, vagyis hát úgy lehetett csavarni, és vót is neki egy henger, amire a kötél kellene hogy csavarodjon. De hát ott nem volt kötél, hanem csak hat, azon a keréken, hat piros szív volt elosztva. És ja, ott volt minden szívnél kiírva egy dalnak a címe, egy éneknek a címe. Volt a magyar *Himnusz*, volt a székely *Himnusz*, meg még néhány ének volt. Volt a *Boldogasszony anyánk*, meg nem tudom, még melyik ének. Úgyhogy hat ének. No. És amelyik lent volt, ott volt egy rúd, fából, keményfából, azt be köllött nyomni, még meglökni, és akkor kattant egyet, és akkor elindult a zene. A zeneszerkezetet azt is láttam, amikor rakták össze, azt is ők csinálták. Az ilyen hasonló, mint a szájharmonikának a sípjai... igen, és olyan hengerek voltak, minden dalnak volt egy hengere. És amikor a kereket forgatták, akkor odaállt a henger, igen, megnyomták, és akkor beindult a dolog. És azzal húzták is föl a rugóját tulajdonképpen a... Mikor odatekerték, igen. De csak elég volt egyet tekerni rajta, oszt fölhúzódott, érdekes módon.

– Mi lett a sorsa neki?

– Azt is elvitték ők. Leszerelték és elvitték.

– És Németh Kálmán, aki a székelyekkel jött?

– Hát segítette a, hogy is mondjam, a letelepedést. Nagyon jól ismert mindenkit, személyesen ismert mindenkit ugye, mert ő Józseffalvának ott is, Bukovinában ő volt a plébánosuk. Templomuk volt állítólag, én nem tudom, és hát ő rendezte, meg békítgette, mert volt, aki morgott, hogy miért az ő háza kisebb, mint amaz, meg tudja már, ilyen dolgok. És akkor ő elcsendesítette őket, meg lebeszélte, hogy ne legyen probléma. Hát ilyen értelemben. De hát a közigazgatásban nem vett részt, mert ahogy a székelyek megjöttek nyáron, negyvenegy nyarán, júniusban, júliusban, már ott volt, amikor megjöttek, vonaton hozták őket. És hoztak, legtöbbjük hozott bútorfélét is. Hát nem komplett háznak a bútorát, de a legszükségesebbet.

– Volt ilyen székely házban?

– Hát hogyan, mivel velük éltem. Persze. Az iskolával szemben volt egy Péter Jóska. Az apját nem tudom, hogy hívták, de Péter volt a vezetéknevük. No, azoknál voltam többször is, jó, tényleg jó gyerek volt. Hogy mondjam, jó nép volt a székely, elég szorgalmasak. Kicsikét, hogy mondjam, olyan butácskák voltak, naivak, túl jóindulatúak. Tényleg, ahogy a *Bibliában* is lehet olvasni, ha megütik a jobb arcodat, tartsd oda a másikat is. Hát jól van, ezek majdnem, hogy szó szerint vették a dolgot, annyira naivak voltak, ugye. De szorgalmas nép. Az asszonyok szöttek, fontak, az volt a munkájuk. Varrtak komplett férfiöltözetet, azt a szürnadrágot. Kétfélét csináltak, fehéret meg barnát. Mind a kettőt ők, saját gyapjúból, hoztak magukkal gyapjút, meg néhány bárányt is hoztak, azt szaporították. Úgyhogy pár év alatt egész szépen fölfejlődött.

Hát egy pár magyar család, régi magyar család volt ott, nem sok, talán egy tíz. Meg hát jöttek közéjük azok a vitézek Magyarországról, de hát... A beszédjük az kicsit olyan furcsa volt, a krumplit pityókának mondták, a farkas az toportyánféreg, meg ilyeneket. Jó emlékeim vannak abból az időből.

No, engem mindjárt ősszel, amikor megindult a dolog, szeptember vége felé, az iskolaudvaron csináltak a székely majsztrók egy nagy hintát. Olyan hintát, mint egy fiáker, az olyan volt. Olyan négyszögletes oldala volt a hintának, feneke volt, mint egy padló, és két pad volt benne, szembe lehetett benne ülni egymással. Na és tele volt, nagylányok, fiúk ültek, mi meg, kisebbek, gyerekek, mink kívülről lükdöstük a hintát, hogy jobban menjen. És egyszer valahogy jobban meglöktem, és elestem. Alá. Az meg jött vissza. És a feneke itt a fejemet, széthasította a bőrt. Hát meglátszik most is még. Igen, itt van a vége valahol a szemem mellett. A hasadás itt volt végig. Széthúzta a bőrt. És akkor bevittek oda, épp ezekhez a Péterékhön, és apám elszaladt valaki biciklin, hogy úgy szóltak be neki, később mesélték, hogy: „Mester úr, jöjjön, ha még akarja a fiát élve látni. Mert az iskolával szemben ott van.” És apám így, hát értett valamennyit az elsősegélynyújtáshoz, valahol, mit tudom én, hol tanulta, és akkor ő valahogy így bekötözte nekem. És telefonáltak persze Szabadkára, a kórházba, és jöttek a mentők, később elvittek. De hát először egy kocsin elvittek engemet haza, mielőtt jött volna a mentő, annyi időnk még volt. És anyám nem tudott mást kitalálni, kihúzott egy asztalt az udvarra, és arra tett nem tudom én, mit még, takarókat, arra fektettek az asztalra, ki az udvarra. Hogy miért csinálták? És akkor a mentők jöttek, megnézték, jó, aszongyák, ez egész jól be van kötve. És akkor bevittek, és akkor hét kapoccsal összehúzták a bőrt, leborotválták ott a környékét. Hát ott maradhattam volna nyugodtan. Csakhogy a fejem így állt, valahogy lapjával, és akkor így jött, így. Ebbe az irányba, másként. A vállamat is persze vitte magával, és a... eltört.

OTT FÜRDÖTTEK, ABBA A SÁRGA-ÁROKBA

– Apámnak vót egy öccse kint a tanyán. Oszt mindig mentünk aratás után búcsúba Tótfaluba. Hát osztán mindig Velebitnél,⁷⁹ ott legyüttünk, oszt láttam ott, hát emlékszek, idősebbek is ott fürdöttek, abba a Sárga-árokba. De akkor ott keresztül lehetett kocsival is menni, oszt ott valamennyi víz vót. Nem vót az jaj de mély. Ottan vótak űk Velebiten.

Magyarkanizsa, 67.

SARLÓVAL ARATTAK

– Zimoniçon⁸⁰ voltak a dobrovoljacok. Azoknak egy része elmenekült. A helyükre jöttek a bukovinai székelyek. Nekünk érdekes volt, hogy ők sokkal lassabb tempóban dolgoztak, sarlóval arattak.

Magyarkanizsa, 64.

TUDATLANOK VOLTAK

– Zimonićra csángók költöztek, de azok olyan tudatlanok voltak. Itt tanultak meg kaszával aratni. Mert ők sarlóval arattak. Negyvennégyben ők is elmentek.

Magyarkanizsa, 72.

CSAK HA HŰVÖS VOLT, AKKOR MENTEK KI DOLGOZNI

– Kint a szálláson voltak, a Csárdánál, most már nincs, a kövesút ahogy van, kell még két-három kilométert menni, az én nagynémém ott laktak, akkor nem volt még bicikli, mindig gyalog mentem ki hozzájuk, tíz kilométerre voltak. Örültem, na most már a Csárdáig értem, már nincs messzi. A Csárdában lehetett inni, enni. Ott voltak kint a csángók, oda hozták a magyarok őket. Adtak nekik tanyát, földet meg sok mindent, de nem nagyon szerettek dolgozni. Azok a régifajta csángók voltak. Mesélte a sógorom, mindig délben már bementek, oszt majd csak ha hűvös volt, akkor mentek ki dolgozni. Nálunk ez nem volt, mi egész nap dolgoztunk, majd csak estefelé jöttünk hazafelé. Nem sokáig voltak itt, visszamentek. Ők a hegyekben laknak tulajdonképpen. Ott más világ volt. Nem tudok róla, hogy itt maradt valaki. A nagynémém azt mesélték, hogy visszamentek mind. Nem tetszett nekik itt ez a hely.

Mohol, 78.

⁷⁹ 1941 és 1944 közötti neve Fogadjisten.

⁸⁰ Vojvoda Zimonjić dobrovoljac település Magyarkanizsa határában, 1941 és 1944 közötti hivatalos neve Ilonafalu volt.

KAPCSOLAT NEM VOLT VELÜK

– Voltak csángó telepések, nem sokan, de voltak, mert ott kint az ONCSA-telepet azt önekik építették meg, a szegény embereknek építette a Horthy Miklós, mikor háború volt. Pecellón, Moholon, Adán épített tíz-húsz házat, nem épített palotát: szoba, konyha, spajz és kész. Én tudtam, hogy vannak, de kapcsolat nem volt velük.

Mohol, 80.

OLYAN NAGYON NEM ÖSMERTEM ÉN ŐKET

– Vótak. A magyarok idejibe telepítettek be csángókat, oda a szerb faluba, arra emlékszek, de arra má nem tudok emlékezni, hogy mikó menekütek el onnan, de elmentek. De vótak. Hát, hogy mondjam, még olyan nagyon nem ösmertem én őket, de így társaság, vagyis vendégségbe vótam velük együtt.

Zentagunaras, 54.

OLYAN VISZONYLAG ZÁRT KÖZÖSSÉG VOLT

– Negyvennégyig ott Csantavér–Kevi határában éltek bukovinai székelyek?

– Nem, a székelyek azok a mai Dušanovón vótak, amit akkor Zentaórsnek neveztek. Úgyhogy Kevi–Tornyos határába ezek nem vótak.

– A dobrovoljac faluba telepítették be őket?

– Igen, igen és az egy valahogy olyan viszonylag zárt közösség volt. Úgy tudom, hogy tán még a templomba, még a misékre se jártak be a faluba... Én Veronikától tudom, mert, mert ő, őhozzájuk jártak a velebiti székelyek napszámba, Bicskei út felső végén volt a tanyájuk, és az ott van egy-két kőhajintásnyira Velebittől, úgyhogy a Veronika mindig azt mesélte, hogy tata szerette őket, mert igénytelen, dolgos, csöndes emberek voltak. Ő meg arra emlékezett, amikor a kamasz lányuk hozta nekik a hogyhívjakot, az ebédet, kötényibe a gombócot. Kamasz lány hozta. Az a csodálatos, hogy a kötényibe hozta a gombócot. Hát ha tiszta az a kötény. És az legalább nem törik el. Úgyhogy tényleg nem, nem sokat tudok. Ja, Csantavérnek az északi felén, Višnjevacon⁸¹ is, a mai Višnjevacon is voltak székelyek, de ővelük se, szóval az iskolába nem jártak oda. Verekedni nem verekedtünk velük, nyilván a távolság miatt.

Szabadka, 29.

NÁLUK EZ TERMÉSZETES VOLT, NEM IS SZÉGYELLTÉK

– Njegoševón csángó magyarok voltak. Bejöttek, azok elmentek, emezek jöttek vissza, akik voltak szerbek. Azok is telepes szerbek voltak. Miért telepítették ide

⁸¹ Település Csantavér és Szabadka között.

őket? Mi nem politizáltunk. Mire ők fölkeltek, mi már kiértünk, huszonnyolc kilométerre volt a szállás, furcsán beszéltek. Megebédeltünk, aki akart, lefeküdt, kalapálták a kaszát a kaszások, addig mi játszottunk, azok meg elmentek be párzani. Apósom is mindig mesélte, hogy azok délben, ebéd után lepihennek. Ők azt meg is mondták, párzani, náluk ez természetes volt, nem is szégyellték.

Mohol, 94.

ÍGY HALLOTTAM AZ EMBEREKTŐL

– A negyvenes években voltak csángó falvak a környéken?

– Persze, Njeguševo, Miloševo, innen ki lettek a szerbek telepítve, és csángókkal lettek betelepítve. Dreában mind csángók voltak. Én arra emlékszek, hogy nem szerettem szexelni, így hallottam az emberektől, csak kint a szabadban, bent nem szerettem a szobában. Azt mondták, csak a természetben.

Szabadka, 65.

ÉRDEKESEN IS BESZÉLT, NÉHA NEM IS ÉRTETTÜK, HOGY MIT MOND

– Csángók voltak-e Mohol környékén?

– Jöttek a csángók abban az időben, meg emlegették őket, de nem maradtak itt. Lengyel Lajosnak hívták, alacsony ember volt, az is ilyen székely valami volt, érdekesen is beszélt, néha nem is értettük, hogy mit mond. Például azt mondja apámnak: „Tudja, Bandi gazda, volt itt a Ferenc gazda. Akartak apámék valahova menni – azt mondja –, föl volt már öltözve, hát én nem gondolnám, hüppögő volt a lábán.” Hát gyerekek voltunk, röhögünk rajta, mondja apám: „Hát papucs, süssétek meg!” Ilyen érdekes kifejezéseket használt, de hogy hova való volt a Lajos, nem emlékszem, nem is sokáig volt, hogy hova lett, nem tudom. Romániából is volt itt ilyen inas, Csíki Dénes a Raffai borbélynál, meg a Horváthnál meg volt egy horvát gyerek, Franjo, voltak erről-arról, de aztán eltűntek. A Fercsi bácsiéknál meg a Dávid Imrénél is lakott az a Juhász nevezetű, bejöttek az oroszok, és azok visszamentek. De nem messzire valók voltak, itt Romániába.

Mohol, 96.

MAGYAROK VOLTAK, DE MÁS VOLT A TÁJSZÓLÁSUK

– Volt-e a környéken bukovinai székely település, a csángók?

– Cserepesen voltak, Sokolacnak hívják. Ide Moravicára kimondottan egy-két család jött. Találkoztam velük, mert jöttek a piacra. Magyarok voltak, de más volt a tájszóolásuk. Teljesen másként mondták, pl. a talicskát told el, dugd ide, nem úgy, mint mi, úgyhogy másként fejezték ki magukat. A csikót is nyári akadály meg nyári nyihovó. Szóval más volt a csángóknak a szójárása, mint a mienknek. A csángók elég lemaradi nép volt, már tizenegy éves gyerek voltam, de visszaemlékszek. Meg nem voltak olyan szorgalmasak. Lusták. Mindig máson járt az eszük. Mikor men-

tek ki aratni, mindig csak a szexen törték a fejüket, komolyan. Ez így volt. Meg a körösztarokban, ott mondták a többiek. Úgyhogy a csángó magyar nem röndös, minket meg a felső-magyarországiak pedig lenéztek. Mi a magyar idő alatt csetnikek voltunk, a szerb idő alatt meg magyarok voltunk, valójában magyarok voltunk, úgy éreztem, a mai napig is én magyarnak érzem magam.

Bácskossuthfalva, 43.

EGY ÚT VÁLASZTOTT EL BENNÜNKET

– Úgy emlékszek rá, hogy negyvenegyben gyűttek be a magyarok, így tavasszal, így húsvétra gyűttek be. Aztán telepítettek ide székely magyarokat. Itten Dušanovóba,⁸² akik vótak, ottan nagyobb részbe szerbek vótak. Azokat elűzték innen, hogy hova, azt én nem tudom, azokat elűzték. Aztán ezeket a székely magyarokat telepítették itten be. Azok addig vótak, negyvenegyű negyvennégy őszéig. Negyvennégy ősszel begyűttek az oroszok, akkó azokat elűzték, aztán visszagyűttek azok a szerbek, nagyobb részbe azok, akik itt vótak. Most vótak, akik elmaradtak, hogy nem tértek ide vissza, de nagyobb részbe azé ide visszatértek.

– Milyen volt a viszony ezekkel a székelyekkel?

– Nekünk jó viszonyunk volt azokkal is, jó viszonyunk volt a szerbekkel is, mink mint szomszéd. Egy út választott el bennünket, de mink jó viszonyba vótunk a székely magyarokkal is, de viszont azelőtt a szerbekkel is. Meg azután is, mikor visszatértek, szinte rokonoknak éreztük egymást, annyira jó viszonyunk vót velük.

– Miben különböztek ezek a székelyek a többi magyartól?

– Volt viseletük, az a népviseletük, az a bő szoknya meg sok szoknya, meg a fejüket, azt másképp kötötték, mint ezek a magyarok, mint mondjuk rá mink is. Fejüket úgy másképp be, meg hát így.

Csantavér, 36.

HÁT MÁS TÁJSZÓJUK VÓT, ÉS MÁSKÉPP BESZÉLTEK, MINT MINK

– Aztán mikó átvonultak a magyar hadsereg, aztán jöttek a bukovinai székely magyarok, csángóknak hívták őket.

– Miben különböztek ezek a többi magyartól, ezek a csángók?

– Hát más tájszójuk vót, és másképp beszéltek, mint mink. A kenyeret mikó sütték, akkó... Minálunk, vajdasági magyaroknál vót banyakemence, abba süttük a kenyeret. De a csángók azt mondták, hogy betették az urukba a kenyeret. Úgy hítták a kemencét. Ez a különbözet vót.

Csantavér, 37.

AMI VÓT A SZERBEKNEK VETÉSÜK, BÚZÁJUK, EZT MÁN ŰK ARATTÁK LE

– Hát konkrétan a dušanovóiakat meg az izéket, azokat elvitték. Elvitték, igen, gyűjtőtáborba Sárvárra, és hogyhíjjákokat hoztak ide Višnjevadra, csángó magyarokat Bukovinából vagy Erdélyből valahonnan, most pontosan nem tudom. Azokat oda. Itten meg idevaló, szegényebb embereknek osztották szét a házakat. Dušanovóba. Közbe nem a főutcán, hanem a belső utcának a, nem a legvégén, mert még nyilván két porta, meg szétvágták, mert majdnem szinte félholdasak azok a porták eredetileg. És amit lehetett, azt szétvágtak, meg ami még üres vót. Úgyhogy apám is kapott ott négy kvadrát portát, mert mivel sok családja vót, hat családja vót neki. Meg magyaroktú kapott, szintén szerbeknek vót, akit elhajtottak, itt vót erre fönt, itt, nem olyan nagyon messze, ottan kapott néhány hold földet. Meg ott Dušanovóban egy portát, de mi nem építettünk arra, mert csak használtuk. És mikó vége lett a rendszernek, a magyarok elmentek, akkó marad minden vissza úgy...

– És ezekkel a bukovinai székellyekkel vagy csángókkal volt kapcsolatuk?

– Persze, hogyne, hogyne. Iskolába nem, mert ott vót kint iskola, és akkó űk ott jártak iskolába. Különben űk tavaszko gyűttek ide, és akkó ami vót a szerbeknek vetésük, búzájuk, ezt mán űk aratták le. És ez mind össze lett hordva, nem tudom, hány hatalmas kazalokat raktak, valamikor a kévét, búzát összerakták, és akkor azt lecsépölték. Arrú tudom, hogy apám is gépnél, annál a gépnél vót. Hatalmas nagy kazalokat raktak a izék, úgyhogy három vagon búza kifolyt egy-egy kazalbú. Ezt a csángók aratták le, meg hordták. Körbe álltak a kocsik, oszt akkó rakták. Mert annyit mondott apám, hogy egy kazalt elcsépöltek egy nap, és a másikba nem is fogtak bele, mert akkora vót, hogy három vagon búza. Kétszázhetven-nyócvan, háromszáz mázsa kijött belőle. És ott csépölték el.

Hát mondjuk olyan nem is tudom, kicsikét olyan, nem úgy beszéltek, mint mi. Tudom, egyszer adtunk el kettő, nem is tudom, minek hítták, olyan jó nagy malacok, olyan süldő malacok vótak. Oszt višnjevaciak megvettek tüllünk kettőt, árultuk. A disznópiac ott vót, ahol most az iskolák vannak, az ottan mind. És akkó, nem tudom mán, hogy mondta, csak olyan érdekesen mondta az ember az izét. Különben nem hogyhíjjákokol annyit, nem miacsodálok rúluk.

Dušanovóban szinte szét lett osztva ilyen nagycsaládosoknak, ilyen idevaló népeknek. Ha nem is voltak idevalók, de a környékbe kaptak házat. Ott, ahun a téglá le van rakva itt Dušanovóban, oszt a saroképület, azt tudod? Bótnak megcsinálták azt a házat, Hangya bót vót. Mert a magyarok időbe vótak ezek a Hangya Szövetkezetek. És akkó Csantavéren is vót egy meg ott Dušanovóban is vót egy.

AKI EL BÍRT MENEKÜLNI, AZ ELMENEKÜLT

– Gombosnak volt egy rész a, tudod melyik a Fehér galamb? És azon túl, Militics felé.
– Csángófalú.

– Na, ezek voltak a csángók. De ezek nem most telepedtek ide, hanem még az 1800-as években. Vagy lehet, hogy még a 1700-as években. Ezt én nem tudom biztosra, csak mi úgy is neveztük, hogy a Csángófaluék. Tehát, ott csak a csángók. De hát az most már lassan eltűntek. Meghaltak, ugye. Ott Gomboson nem volt, de voltak építve ONCSA, így nevezték, ez egy rövidítés, ONCSA-faluk, oda telepítettek ilyen csángókat. Meg Besszarábiából, meg mit tom én, honnan jövő magyarokat. Ott egy egész, volt egy Bácsba. Meg volt máshol, csak nem tudom, hogy hol. Azt láttam is, voltam is ott, ugye. Bács meg Vajszka között van, és akkor ezeknek a szegényeknek össze köllött pakolni, és el kellett menekülni, aki el bírt menekülni, az elmenekült. Hát mikor jöttek az oroszok. Mielőtt jöttek volna. Maradt itt olyan, aki vagy itt megnősült. De hogy az csángó-e volt vagy... olyan magyar katona, aki megnősült Magyarországon, és elhozta ide. Egyik most halt meg, nem olyan régen. Hát nem tom, hogy hányan, de egy nyolcan-tizen is megnősültek Gombosra. Tehát azok itt maradtak.

Gombos, 115.

VOLTAK SZÉKELYEK IS MEG CSÁNGÓK IS

– Csángók? Azok voltak. Azok nem azok a csángók, azt mondja. Hát csángó falu véginek mondták azt, de azok nem onnan, állítólag. Én nem tudom, de hát a csángók vótak.

– Maga mit tud a csángókról?

[Női hang: Hát székelyek is voltak. Voltak székelyek is meg csángók is, de hogy most azok, azok nem maradtak itt. Most mondjam azt? Azt mondták, hogy a csángók nem szerettek dógozni. Hogy azok, azok idejöttek, de mikó látták, hogy itt a földműveléssel köll foglalkozni, azok nem akartak itt maradni, mer azok nem szerettek dógozni.]

Gombos, 116.

TELEPÍTETTÉK UTÁNA A, A SZÉKELYEKET, A BUKOVINAI SZÉKELYEKET

– Bukovinai székely csángók, telepesek voltak a környéken?

– Voltak lent még Palánka előtt, egy, egy települést építettek ottan Boróc⁸³ és Palánka között, a palánkai erdőtű visszafelé, visszafelé, két sor ház volt, olyan közel száz ház, azok is, azok is oda löttek, mégépítette a magyar állam nekik, és betelepítette, de Dáli-rétre,⁸⁴ oda betelepítette, az tizennyolcezer hold, a Dáli-rét az nagy.

⁸³ Obrovac

⁸⁴ Dálya (Dalja, Horvátország)

Három magyar vót, a gróf Széchenyi István, aki kotortatta a Dunát, szabályozta a Dunát, lecsapolta és megkapta, ja a három nagy major, úgy mondták, majorok, akkó vót a Pista-major, az Istvánnak a, vót a Lajos a testvérjé, még a Mária-major, egy nővére, egy húga volt neki, nem tudom. Három nagy épület, ez volt, és azoké volt az egész Dalija, tizenennyolcba jött a fordulat, odáig bevonultak a hazánk fiai... na, és akkor hogy hívják, akkor a dobrovojacok kapták meg, a szerb önkéntesek, azok, azok közt fölosztották. Akkó azok ott építettek tanyákat, nem tudom, mennyi földet kaptak hozzá, építettek tanyákat. Mikor... negyvenegybe, akkó ezeket a dobrovojacokat, ezeket ki-kitelepítették onnan, és akkó telepítették utána a, a székelyeket, a bukovinai székelyeket ide, mer kaptak egyes gombosi vitézek is, kaptak földet, tizenöt hold földet, akinek nagyezüstje volt az első világháborúba, azok kaptak, azok kaptak tizenöt hold földet tanyával együtt. Többek között vót, az András bácsi is kapott. Hát az öregapámnak kisezüstje volt, és az, az vót a, az is vitéz, vitéz hogyhívjákja vót, és azé kapott András bácsi is.

No, akkó azután jöttek a telepések, azok vették át. Hát akkor ott köllött hagyni, hazajöttek, azokat, azok, akik otthagyták, azok még nem is, még akik elhozták a szerszámokat, kaptak, azokat jó megverték, még apámat is megverték, ehozta a jekét.

– A székelyek azok maradtak ottan?

– Nem. Azok is fölpakoltak, mikor lött szólítva a nép, hogy itt a nyakunkon a, a Vörös Hadsereg, mindenki vonuljon vissza és mönnyön vissza, vagonok voltak elkészítve, meg kocsi, lovas kocsikka mentek, átmentek itten Batináná, még, még aki el bírt menni, hogyhívják Bajáig, de már Bajára nem lehet menni, mer akkó már nagyon bombáztak, még a hadsereg ment arra, úgyhogy a, a német hadsereg, még a magyarok is hát vonútak erre-arra, jobbra-balra, utánpótlás, és akkor ezek a szomszéd községbe, a némettség is mentek lovas kocsikkal, még vót akinek öt kocsit is összeakasztottak a traktor után, és úgy mentek, mentek nyugat felé a, a front elű menekültek, és akkó a, itten Bezdánna a komppa vitték el, tehát mire átér, visszagyün, az időbe tellett, akkó Mohácsnál is még, ahol bírtak.

Gombos, 118.

NAGYON TUDTAK A FÁVAL BÁNNI

– Szilágyra ilyen bukovinai székely csángó magyarokat nem telepítettek?

– Egy család volt. Kettő. Magyar időbe, azok voltak a... Azok, akik mondta, hogy gyűnnek a trahanyítások.⁸⁵ Nagyon tudtak a fával bánni. Nem olyan sok volt. Ennek tizenkét gyereke volt, oszt ők voltak a kannázók, csordások, minden. Egy olyan hibás volt, egy lány, oszt ez nagyon sokáig föntmaradt. Hibás volt a lány, oszt kiszaladt az utcára. Ott laktak az központba, ott volt üres hely. Kiszaladt az utcára, oszt mondta, hogy: „Anyám, jöjjön ki, mert jönnek a trahangyítás.” Az Irén az is csángó magyar volt. Kudlik Irén. Az volt, de más nem, két család volt.

Szilágyi, 128.

⁸⁵ Ismeretlen értelmű szó

A bukovinai telepések fogadása Topolyán (NRM-F289310)

Közmunkára rendelt szabadkai lakosok és a bukovinai telepések (SZTL, F-176-64-889)

**Istentisztelet a fogadjisteni közösségi házban
(NRM-F289295)**

Bukovinai székelyek Bácsjózseffalván (Magángyűjtemény)

**Kártyázó bukovinai férfiak Hadikújfalun
(NRM F310557)**

**Bácsjózseffalvi kórus a Halászbástya
lépcsőin (Magángyűjtemény)**

A bácsjózseffalvi kórus a helyi országzászló-avatáson
(Magángyűjtemény)

A bácsjózseffalvi állomás (Magángyűjtemény)

SZTAPÁR, A SZOMSZÉDOS TELEPÜLÉS

Doroszlót akkó nem bántották utána
(265) ♦ A sztapáriakkal megegyeztek,
hogy egymást védik (266) ♦ János,
nagy baj van (266) ♦ Az, aki Sztapáron

vagy Brestovacon rendőr vót (267) ♦ A
partizánok azok a sztapáriak vótak (267) ♦
A kupusziniak megsarcóták őket (267)

DOROSZLÓT AKKÓ NEM BÁNTOTTÁK UTÁNA

– Bártol István elément a magyar hadseregnek, hogy Sztapárt ne bántsák. Mi lehetett az oka ennek a jó viszonynak?

– Ez így igaz. Ez igen. Mi vót az oka? Ez annak, hogy negyvennyolcba, mikó elvesztették a magyarok a háborút, letették a fegyvert, akkó mentek szét a seregek. Ugye ki merre tudott. Oszt akkó amit értek, vagy amit... akkó is vót minden. Na, ölég az hozzá, hogy ideértek Sztapárra, és akkó vót egy Komáromi nevezetű bíró. És az átment. Nem tom, milyen tábornok elé letérdelt, letérdelt, és könyörögve kérte, ne bántsák Sztapárt. Mert úgy a Sztapárt, szerbeket mind kinyírják. Hogy ne bántsák Sztapárt. Oszt az a följobbvaló félrelökte aztat, és akkó nem bántotta, elvonútak, vagy. Na most, mikó bejöttek negyvenegybe a magyarok, nem tom, akkó megint átmentek. De mikó bejöttek a szerbek ugye, akkó a szerbek is átgyüttek ide mihozzánk.

De azok szerbek vótak, nem bevándorótak.

– Régi sztapáriak voltak, ugye?

– Igen. És azóta fönnáll miköztünk. De itt minálunk csak három ember veszett el. De Gomboson elveszett negyven ember egy éjjel. Azoknak nem vót ilyen ízjük. És elvitték, és az, akit éjjel megtaláltak, nem számít, hogy ki vót, minden, negyven embert eltüntettek egy éccaka. Hogy hová vitték, nem tudjuk. Még mai napig se, senki se nem tudja. Úgy elintézték. Akkó nagyon sok magyart evittek. Egy éjjel Gomboson negyven embert evittek, aki máma se nem tudni. Minálunk négy ember veszett el.

Igen. A Keménynek az apja ott van Sztapáron. Meg a Borkának az apja, meg a... ki is vót még? Borkaé, ja, a Zsiros Matild nénédnek az ura, ott fönn laktak a izé. Zsiros, az is rendőr vót. Meg még egy ember, csak aztat, me az nem doroszlai vót, de Doroszlón lakott. Má most arra nem vélek rá. Úgyhogy aztat Sztapáron, ezeket kinyírták. Utána. Utána. Igen, utána. Ott mikó a partizánok meg az oroszok itt vótak, akkó...

– A sztapáriakkal jóban voltak a doroszlóiakkal, és a sztapáriak megvédték a doroszlóiakat?

– Igen. Abba az időbe a Bártol Pisti bácsit kivették a Krónics-palotából, tudod. De ezeket, ezeket nem bírták, ezeket mingyá kinyírták. Azután má nem, akkó má mikó, akkó má a sztapáriak, igen, azok vótak itt partizánok minálunk, a sztapáriak.

– És akkor azok védelmeztek?

– Na, igen. Eleinte nem vót kegyelem, nem vót. Akkó nyírtak, akit bírtak. Meg megverték az embereket. Király János bátyádat is, meg... Igen. Meg köllött menni robotba mindig, kényszermunkára. Most tíz napra, most izére... De aztán később, mikó má röndbe, akkó gyütt a... Mondom, egy éjjel Gomboson negyven embert

elvittek. Többet nem, csak hívták be. Akik sose nem gyűttek vissza. Minálunk a sztapáriak igen, besegítettek. Aztán má, tudod, a sztapáriak, aztán, mikó má, akkó besegít, akkó védelmeztek bennünket. De rögtön nem lehetett. Mondom, a Bor-kának az apja, a Keménynek az apja, a Zsiros Ilának, ez... Meg még egy, még egy izé vót, csak annak nem tudom a nevit. Me ezeket izé. De aztán megszűnt, akkó miközülünk nem bántottak. Vót ilyen izé, hogy mondjam, ilyen fenyegetés, minden, az vót. De akkó aztán má megszűnt, Doroszlót akkó nem bántották utána.

Doroszló, 107.

A SZTAPÁRIAKKAL MEGEGYEZTEK, HOGY EGYMÁST VÉDIK

– Hallottam, mert én fiatalasszony voltam, én nem nagyon tudtam ezt a politikát. Most már nagyon érdekel, de akkor még nem. És úgy mondták, hogy a Bártol Pisti bácsi, a Kocsis Imre bácsi meg most még valaki, a sztapáriakkal megegyeztek, hogy egymást védik. Mentek az úton a katonák előtt, hogy a sztapáriaknak ne legyen semmi bántódásuk. Ezt így hallottam, akkor a népek ezt mondták. Ugyanígy, amikor a partizánok jöttek be, ugyanígy a sztapáriak védtek minket. Úgyhogy nagyon keveset, egy párat elvittek innen, de nem sokat. Mert keveset vittek el a faluból.

Doroszló, 108.

JÁNOS, NAGY BAJ VAN

– Édesapám mondta, eljött ide a Pisti bácsi, mert űk összejártak, hogy: „János, nagy baj van.” Édesapám is szeretett meg jól tudott németül, járt is német iskolába, ezt az egyet adta oda öregapám a nyóc közül, hogy tudjon németül is. Mert jó feje vót, meg Bokréta-vezető, negyvenegyben ű vót az első Budapesten, aki fővezette...

No, és a Pisti bácsi mondja neki, hogy: „Tudod, János, hogy milyen baj van?” Úgy mondta, Jánoskám. Azt mondja: „Hát mi?” „Hát innen gyűnnek Sztapár felű a szerbek. Mi legyen, vagy hogyan legyen?” Édesapám azt mondja, hallod, mert vót űneki, mert űk szógáltak ott, mint gyerekek, a négy gyerek Sztapáron. Szállásokon. Jó népek vótak, szerbek, de... Fizettek is nekik. Vót ott ismeretség. „Hallod, semmi, gyerünk, próbáljunk meg közösködni. Együttműködni, vagy tudom is én.” Akkor így valahogy. No, akkor ez előbb vót, ugye. Ez előbb vót. De akkor aztán meg gyűttek a magyarok is. Azok meg eminnen. Akkor meg elgyűttek a szerbek ide, azok a jó barátok, hogy menjenek át édesapámék... Gondolom, nem mink, de segítsenek. Így ment. Akkor meg az. Olyan szépen lecsöndesedett, nem is tudjuk, hogy lett vóna incidens. Én nem tudom.

Doroszló, 104.

AZ, AKI SZTAPÁRON VAGY BRESTOVACON⁸⁶ RENDŐR VÓT

– A sztapáriak, nem tudom, hogy is mondjam ezt, tulajdonképpen a fölszabadulás után, illetve a magyarok bejövetele után nem volt áldozat senki sem. De közvetve vót, például az, aki Sztapáron vagy Brestovacon rendőr vót, és könyörtelenül bánt az ottaniakkal. Az viszont életét vesztette. Agyonverték Brestovacon. Egy másik, aki teljesen, semmi köze nem volt az egész rendszerhez, az is életét vesztette, ez meg úgy, hogy az egyik, akit elfogtak a szajré, tudod, mi a szajré? Lopás. Lopta a német holmit, azt rajtakapták lopáson, és azt mondta, semmi se nincs, de nézzétek meg... Nem tudom, nem mondom a nevit, nézzétek meg, hogy mennyit, hogy elvitt az. Akkor azok meg elmentek oda. Persze ez szerb volt, vagy horvát, az meg magyar. Ez lett az áldozat. Akkor akik Doroszlón kívül meghaltak, azokról nem sokat tudok. Annyit tudok, hogy a Vitéztelepen kaptak doroszlai vitézek, állítólag az első világháborúból, vitézek voltak, ott kaptak földeket. És akkor, amikor visszavonultak, akkor ott is valószínűleg az volt, hogy valamelyik pofázott a magyarok közül, és agyonverték ott egyet vagy kettőt útközben hazafelé. Meg az Isterbáci. Ott temető volt, ott is állítólag kettő van. Most nem tudom. Voltál Bezdánban, a temetőben? Azok a nevek nincsenek föltüntetve sehun se. Azért, mert nincs bebizonyítva. De az a két-három katona, aki onnan jött, szökött hazafelé, elfogták őket, befogták a többi közé, és kinyírták. A bezdániakkal együtt. Hát ennyi.

Doroszló, 113.

A PARTIZÁNOK AZOK A SZTAPÁRIAK VÓTAK

– A partizánok azok a sztapáriak vótak. De lehet, hogy voltak más helységbű is, de a sztapáriak, azok bennszülött szerbek. Azok voltak itt nálunk a faluba. Vót. Magyarelles hangulat az vót, biztos, meg a túlkapások is, mikor hát elvitték a népet, de vót olyan is, hogy agyonverték, de azt már nem, nem tudom, hogy kicsodát. Hogy agyonverték ott lent, a pincébe. Vót olyan is. Meg, aki be vót zárva, azoknak a feleségeik, azok jártak főzni ezeknek a partizánoknak. És muszáj volt menni, és ott főztek. Ott valahun a, a, a, a, hátul, ahun a tűzoltóotthon van? Ott volt valami hadi konyha vagy micsoda, és ott főztek. Anyám is járt főzni.

Gombos, 116.

A KUPUSZINIAK MEGSARCÓTÁK ÜKET

– Kupuszini soha nem ment Sztapárra, negyvenegybe kupusziniak nem mentek Sztapárra.

– Ja, ott bosszúskodni.⁸⁷

– Nem. Hát evittek a sztapáriak, és hát evitték. Ugye aztat, mer hát űk szerbek. Érted? Negyvenegybe nem mentünk oda Sztapárra, senki nem ment el, egyedül a

⁸⁶ Szilberek

⁸⁷ Bosszút állni sérelmeiken.

Bóhás Gyuri bácsi, rendőrvezető vót, azt is így köszönték neki, hogy magyar idő alatt senkit nem bántottak Sztapáron. Érted? A gyárnak szembe, ahun a Szabó Anti lakik, ahogy a Szabó Anti lakik, ott vót egy kocsmá. Ott vót egy kocsmá. Nem is tudom, mi vót a neve annak. Nagyon híres kocsmá volt. Az a régi, öreg Jugoszláviába, így mondom. Az aztat megvette. Azt megvette. Azt a kocsmát. Na most, mikor a magyarok begyüttek, akkor az eladta azt a kocsmát. És megvette a Kerekes Kati néni. Te nem ismerted. Mikor fordút a világ, begyüttek megen a mi jó népeink, akkor az együtt, oszt kizavarta a Kati nénit, és újra eladta a kocsmát. És a magyarok olyan böcsületösek vótak, hogy a Dicsértesséknek, mink így mondtuk, mer nem tudom a nevit, ott kint, a Józsi Misa bácsinak szembe, ahun van az a ház, az ott épített téglábú kocsmát. Érted? De nem tudott, akkó még mindég erre jártak, nem Duna utcába, hanem begyüttek fehér fődrű, és akkor erre a gyalogúttá gyüttek, és mentek. És aztat mindég mondta, hogy dicsértessék. És akkor ugye, úgy elnevezték a népek, hogy Dicsértessék. Na most az a Dicsértessék magyar idő alatt építette föl aztat, az dobrovoljac vót, kérem, mer tudod, hogy vótak dobrovoljacok. Az dobrovoljac volt. Nem bántották a magyarok, engedtek neki építeni. Mit ad Isten, begyüttek a mi partizánjaink, ledűtötték a épületet, se híre, se pora. Mer a magyarok hó húzott. Hát húzott? Ja, hát épített. Igaz? Nem mondott, mi csak dicsértessék. Érted? Történt az a eset...

Női hang:

– Tudod, hogy hun mondta a Józsi bácsi?

Ilija Misa bácsinak szembe. Az a, az a híres kocsmá, Dreznicai kocsmá. Hallottátok?

– Dreznicai csárda.

– Hát igen, há hallottá felüle. Dreznica, hallottá felüle. Igen. És ott 1848-ba a kupusziniak megsarcóták a szerbeket. 1848-ba a szerbek akartak a tötésre menni, a kupusziniak megsarcóták üket. Így van. Hát persze.

Bácskertes, 19.

ZSIDÓK

Orvosok voltak, kereskedők voltak (271) • Mind rendes, dolgos munkás emberek vótak (272) • Zentán, ahogy jöttek, egy zsidó lány adta át a csokor virágot... (272) • De mi nagyon szerettük azt a macit (273) • Azok kegyetlen dolgok voltak (273) • Megtalálták a módját (273) • Apám egyik nap hazaállított őrhat ilyen cseresznyebefőttel (274) • Megdógoztatták kényszer munkán (275) • Szállította ki a vagonrú az állomásra (275) • Lajos bácsi, vigyen sót, cukrot, mindent rakjon a kocsira! (276) • Itt vezették el, nem tudom, hány szerbvel (277) • A Deutsch doktor kabátját mintha csak látnám rajta (277) • Mikor bejöttek az oroszok, szétosztották a házakat piros könyveseknek (277) • Apám mindig mondta, hogy nem köllött volna azokat a zsidókat bántani (278) • Ez nem a te szégyened, annak a szégyene, aki ezt fölvarratta (278) • Mit kaptam apámtól! „Hogy gondolsz te ilyet, a másét elhozni!” (279) • A holmijukat húzták-vonták a népek, aki érte (280) • Csapkodott rájuk, zsidókra karikás ostorral (280) • Már akkor vitték őket a vesztőhelyre... (280) • Moholon összeszedtek minden zsidót, és elvitték (281) • Ne nézzetek, asszonyok bennünket, mert máma minket, holnap titeket (281) • Nagyon sajnáltam a Rónát, de nemcsak én, az egész falu (282) • Elsőbb csak nagy csillaggal pucolták a nagyutcán a gödröket (282) • Mindig segítettünk a lágérban (282) • A Bruno az az én öcsémmel volt egyidős (283) • A jég mindent elvert, amikor a zsidókat elvitték (284) • Egészen a betonyig az üvévót, a szőlő (284) • A zsidó holmikat az ilyen szegény népeknek szétosztogatták (285) • Nem volt velük soha semmi gond, békébe éltünk velük (287) • Volt, aki segítette őket, hallottam róla (287) • Elég bajuk volt önekik, hogy összeszedték őket is (288) • Ezt a zsidóirtást nem tudtam elfogadni sose... (288) • Erre egy család élt (289) • Szép, fekete hajú zsidó lány volt (289) • Úgyhogy nem maradt ott semmi, üres lakás maradt utoljára (289) • A zsidó családot elvitték (290) • Akik vegyes házasságba voltak, azok hát megmaradtak (290) • Akinek katolikus felesége volt, azt nem vitték el a lágérba (291) • Akik átkeresztelkedtek, azok maradtak (291) • A felső lakásban ugye, egy zsidó házaspár lakott (292) • Ezek vótak, ezek vótak zsidók (292) • Doroszlóról nem vittek senkit, mer akkó má nem vótak itt (293) • Deportálások, meg minden, itt is vótak (293) • Azt a két férfit köllene hazahozni a topolyai zsidó lágérbű (294) • Ez nem nézte, hogy szerb vagy nem szerb, azt nézte, hogy ember (298) • Há mink ezt nem tudtuk, hogy kicsodák, micsodák! (304) • Az én apám azt mondta, hogy ezeken segíteni köll (305) • Ezek visszajöttek, de több nem (306) • Itten nem tudom, hogy egy is maradt vóna (306) • Zsidókat azokat összeszedték (306) • Oszt amellik nem bírt menni, azt agyonlítették (307) • A karszalagos emberekre emlékszem, hogy eltűntek (307)

ORVOSOK VOLTAK, KERESKEDŐK VOLTAK

– A zsidók? Hát nem olyan sokan voltak. Egy időben nem laktak, egy csoportban nem. Erre, arra, amarra. Úgyhogy ott a Bagi kocsmá a... főutcán... által az a sarok, ott volt. Akkor szemben az a cipésszadruga,⁸⁸ ott is zsidó volt. Akkor a postánál volt, tudom, az üzletük, mert ki volt az ajtóba a vászon téve nyáron. Mink mentünk, szánkba vettünk vizet, kezünkbe meg port, mentünk, ráfröcsköltünk, oszt rádobtuk a port. Akkor volt ott a piacnál az a tollszedő zsidó, hogy is hívták? Volt. Akkor volt néhány orvos.

– Volt a zsidóknak imaházuk Kanizsán?

– Volt. Volt bizony. Nagy épület az, templomnak is használták, volt. Ahol van most az egészségház, no, ott mellette, az egészségházzal szemben... ahogy van az egészségház, és mikor megyünk arra a piac felé, ott van egy gyógyszertár, és a másik sarkon. Betegsegélyző is volt ott valamikor. Úgyhogy bent a központban. Ott, ahol volt egy gyógyszertár, a másik sarkon pedig a lakóházakat lebontották, és lakóépületek vannak, egy vagy kettő, nem tudom. De saroképület volt. Úgyhogy azt lebontották. Közel volt a központhoz az is. A Széles utcára mikor megyünk ki, megyünk ki a Gesztenyesorra, mikor megyünk, leszállunk a központban, és akkor megy az az út, ami kivezet egészen az állomásig. És akkor jobb oldalon egy második sarok volt. Úgyhogy központba volt nekik. Volt egy néhány zsidó család, ahogy emlékszem, vagy mesélték. Orvosok voltak, kereskedők voltak...

Azé még láttam valamit, amint a gumit meg a vasat gyűjtöttem, hogy a vasúti sín mellett voltak olyan kerek valamik, de vasak. Vasbú vót. Nem tudtam én, hogy aknák azok. Azok mind le voltak rakva ott, aknák, oda az út alá meg a vasút alá. Azok rakták le [a szerb katonaság], érted. Oszt azt megtudták, a Fehér leadta drótot, és akkor a zsidó, a kanizsai zsidó, akié volt a malom, avval szedették föl szépen az aknákat. Gondoltam, elcsórélok⁸⁹ egyet, az jó nehéz, jó pénzt kapok érte. De onnét kintrű, a Fehér-tanyától, baszd meg! Milyen élelmes kölök. Akartam elvinni, hogy eladom ócskavasnak, érted. Nem tudtam, hunnét tudtam vóna. Oszt mikó a katona rám szólt: „Ne! Ne bánts!” A helyzet az, no, ez akkor megtörtént, megdöngöltük, akkor jöttünk vissza.

Magyarkanizsa, 69.

⁸⁸ Cipésszövetkezet

⁸⁹ Elcsenek

MIND RENDES, DOLGOS MUNKÁSEMBEREK VÓTAK

[– Romániából, Erdélyből hozták, mikor Višnjevacról elhajtották a szerbeket, akkor a helyükbe meg Erdélyből hozták, csángó magyaroknak mondták őket. Meg innen is, aztán telepítették ide azokat, aztán, mikor levették a magyar meg a német katonaságot, országot, akkor a szerbek ide visszafoglalták ezt a részt, és akkor a magyarokat meg terelték vissza. Oda, ahonnan gyűtt, hogy hova, a fene tudja. A szerbek meg települtek ide, vissza, sajátjukba-e. Az valamikor volt másfelé is, hogy idetelepítik, amoda telepítették őket, szerbek is, meg más nemzetiségűt is.

– És hova vitték akkor a szerbeket, mikor elkezdték innen telepíteni ki őket?

– Egyerűen elhajtották, menjenek Szerbiába. Egyszerűen el kellett nekik innen menekülni, hogy ne...]

Éppen úgy, mint a zsidókat is a németek. Összeszedték lágerba, meg ott kínozták halálra. Aki bírta, az megszökött. Aki nem, hát az meg áldozatul esett. Volt itt valahány zsidó, itt Csantavéren is, de az nem lopó vót, az rendesen, mint üzletemberek vótak. Gabonakereskedő, ruhásbótos, emilyen bótos. Mind rendes, dolgos munkásemberek vótak, akik nem naplopók vótak, hanem egyszerűen... Tollat, tojást, mindenfélét foglalkoztak. Gabonát is vették, avval is kereskedtek. Volt malmuk is nekik. Hát a Fidelinka, akkó itt, ahun a privát malom van, akkor a lapátgyár ahun vót. Az meg valami Kirchenmayer, német, zsidó, német zsidó vót-e, annak is vót ott egy kis malma. Akkor ez meg, ahun van a malomiskola, ez meg a Gergely-malom vót. Az is át lett alakítva iskolává, az is működött. Úgyhogy négy malom működött, de mind megélt.

Csantavér, 34.

ZENTÁN, AHOGY JÖTTEK, EGY ZSIDÓ LÁNY ADTA ÁT A CSOKOR VIRÁGOT...

– Vitték a zsidókat, innen átvitték Zentára, nem olyan sok volt, aki eszesebb volt, elmenekült innen. Esetleg egy párat elvittek Zentára, ott pallírozták⁹⁰ be őket, és vitték az isten tudja, hova őket. Negyvenegy húsvét napján, akkor Zentán, ahogy jöttek, egy zsidó lány adta át a csokor virágot, amelyben benne volt, a pisztollyal mellbe lőtte. Azt a nőt ott úgy fölkoncolták, hogy darabokban szedték össze aztán. Mi akkor kint laktunk a szálláson.

Mohol, 92.

⁹⁰ Itt vélhetően a špalir (szerb ‘vesszőfutás’) fogalomra gondolhat az adatközlő.

DE MI NAGYON SZERETTÜK AZT A MACIT

– Zentán nagyon sok zsidó élt abban az időben. Én, amikor az édesanyámék Fölsőhegyen voltak, Zentán laktam, és a dr. Víghek mellett van az a ház, ott laktak a nagynénémék, aki nekem második édesanyám volt, ott éltük át a magyar időszakot. A polgári iskolába nyolc-kilenc zsidó lány volt osztálytársunk, akik nagyon rendesek voltak, nagyon szerettük őket, és nagy megdöbbenésemre Szegeden voltunk egy templomban, ahol a kivégzett, deportáltak névsora volt, és megtaláltam az egyik harmincban született, Vég Ágnes nevezetű osztálytársamat, aki nagyon aranyos kislány volt.

– Arra emlékszik, hogy vitték el a zsidókat?

– Csillagot viseltek, sárga csillagot, megbélyegezték őket, és abban az utcában, ahol volt a zsidó zsinagóga, ahol a mostani Partizán van, amit lebontottak sajnos, és a régi zsidó templom, ami pedig a Partizánnak az udvarában volt, ez a két hely volt a zsidóknak a temploma, és abban az utcában nagyon sok zsidó élt. Mi jóban voltunk, az egyik mindig hozott nekünk macit, azt a zsírtalan, kemény, vékonyra sütött tésztát, amiben liszt meg víz volt csak, se édesítve, se semmi. De mi nagyon szerettük azt a macit. Ennyit a zsidókról.

Zenta, 143.

AZOK KEGYETLEN DOLGOK VOLTAK

– Azok kegyetlen dolgok voltak. Azonkívül az én, ma is még barátnőmnek tartom, meg ő is engemet, korosztályom, akivel barátkoztam fiatal lánykorom óta, őneki az édesanyja zsidó nő volt, sőt a mostohamamája is, és ő az édesanyjával lágerban volt, és ott élte meg azt, amit a többiek a lágerban, csak ő mint kislányt hazahozták, mert itt volt az édesapja, aki magyar ember volt. Hazahozták, mert az anyukája meghalt ott a lágerban. Igen. Akkor is dolgozott a Vöröskereszt, meg különböző szervezetek voltak, hogy kinek hova lehetett jelentkezni, biztos keresték.

– És ez hol volt?

– Azt hiszem, hogy Németországban volt, igen, Németországban, mert ő nem akart sohase kimenni Németországba. Léteztek ilyenek, és akkor utána a mostohamamája is zsidó nő volt, és akkor azt is ismertem, jó asszony volt. Volt itt Zentán igen sok zsidó, aki jó ember volt. A polgárok tisztelettel néztek és beszéltek róluk, valószínű, akik olyanok voltak, akik emlékeznek rá, még most is úgy beszélnek. Hát nem beszélhetnek másképpen.

Zenta, 161.

MEGTALÁLTÁK A MÓDJÁT

– Az édesapadék a zentai zsidókról nem meséltek?

– Nem is a fater mesélte, mert a fater a zsidókkal nem annyira, hanem az édesanyámnak a szülei, azok még abban a házban éltek, ahol a szemafor van a buszállomásnál,

tehát a Sörözötől mézsz kifelé, a mai napig áll az a ház, ott valamikor ABC kereskedés volt. Az a Liber-ház. Ott azokat elvitték, a Liber Klári, még erre a névre is emlékszek, ezeket a magyarok elvitték. Aztán ez, hogy hogy alakult, tehát szerették ott egymást meg minden, a nagytaták ott tulajdonképpen albérlők voltak, az nem az ő házuk volt, hogy a muter azért emlegette azt, tehát nem bántották őket, az akkori gazda zsidókat nem nagyon szerették a magyarok se. A következő volt a mondat, hogy zsidó háztartást láttam magyar cseléddel. De magyar háztartást zsidó cseléddel soha nem láttál. Ilyen nem volt. Függetlenül, hogy kijátszott velük az élet, a Hitler, a magyar, a második világháború, meg mit tudom én, attól függetlenül, ezt a muter is mondta, hogy olyan nem volt, hogy szegény zsidó. Egyetlenegy nem volt. Tehát megtalálták a módját, hogy ezt hogy s mint, de nem hiszem, hogy hazudott, mert miért hazudott volna. Ezek ilyen dolgok voltak. Aztán abba a házba, a sorsnak az iróniája, hogy beköltözött egy ilyen, a neve már nem jut eszembe, de ha nagyon törném az eszemet, lehet, hogy eszembe jutna. Még pici gyerekkoromtól úgy emlékszek is rá, az meg egy crnagorka⁹¹ volt, egy nagyon aranyos, egy valami, és az az életében több alkalommal is mondta, hogy ő másnak a házában köll, hogy lakjon, mert ő onnan Crna Gorából el köllött jönni, mert nem volt mit enni, meg mit tudom én.

Zenta, 163.

APÁM EGYIK NAP HAZAÁLLÍTOTT ÖT-HAT ILYEN CSERESZNYEBEFŐTTTEL

– A háború alatt ismertetek olyan zsidó családot, akit deportáltak?
 – Hát igen, sokat. Én névről nem tudom őket, de az apám az kereskedő volt, és ő mint kereskedősed zsidó kereskedőknél dolgozott, meg aztán ugye, önálló üzletünk volt, és ő kereskedett velük. Apám jól ismerte őket, sokat. A nagymamám, az édesnagymamám az is egy, ott a piacnál a sarkon, abban az üzletben, ő pénztárosnő volt, tudniillik ott ismerkedtek meg a nagyapával. Fajka lány volt, és három Fajka lány volt, ő a Veronka, mivel gyöngébb egészségű volt ugye, a Fajka nagyapám is parasztgazda volt, alvégi parasztgazda, és hát úgy döntöttek, hogy mivel gyöngébb egészségű, akkor taníttatják. Hát abban az időben a négy polgári, amit a nagymamám már elvégzett, az már sokat számított. Ő így került oda be dolgozni, ilyen könyvelő-pénztáros volt abban az üzletben, és ott ismerkedett meg a nagyapával. No most, arra emlékszem még, hogy amikor deportáltak ezeket a zsidókat, akkor nagyon sokan a mi ismerőseink közül is ezekből a zsidó házakból hoztak el dolgokat. Apám egyik nap hazaállított öt-hat ilyen cseresznyebefőttel. Anyám megkérdezte, hogy honnan, és mondta, melyik zsidó házból, és anyám mindenáron vissza akarta vitetni vele, hogy ide ilyent ne hozzon. De végül is nem vitte vissza, azok az metszett hosszú üvegek még mindig megvannak, azt mondta, hogy többet meg ne próbáljon semmit. Úgyhogy mi abból az egészből tán öt-hat üveg cseresznyebefőttet láttam, amit hoztak el. De tudok olyan ismerősről, aki például egész Jókai-sorozat könyveket. Meg ezek, hogy

⁹¹ Crna Gorából (Montenegróból) származó nő szerb ragozással kiejtve.

hogy jutottak be, azt nem tudom, csak ezek a házak aztán kész prédák voltak. És aki érte, az vitte. Sokat elvittek a zentai zsidók közül is. Én névről nem tudom őket, mert csak azt tudom, hogy apám ismerte, hát kereskedővilág volt, ő is itt mozgott.

Meg arra is emlékszem, hogy például, ez még a magyarok idején volt, az egyik nagynéném az Szegeden élt, ott ment férjhez egy rendőrőrmesterhez, és hát a Vera is többször is volt ott náluk nyáron, ő már akkor nagyobb volt, én pedig egyszer, tudom, hogy a Tiszán hajóval utaztunk apámmal, elvitt, mert áruért mentünk Szegedre, és akkor ő szerezte be mondjuk a szegedi paprikát, aztán tudom, hogy például szerbiai kereskedőkkel is kontaktust tartott. Egy Nikola nevű járt hozzánk. Sokszor ott is aludt, úgy tudom. Hát ezek a kereskedők, ők szereztek be az árut. Például tudom, hogy hordóval ruszlit hoztak, meg akkor jártak hozzánk ilyen kereskedők, akik árulták, mondjuk a Vánca sütőport meg vaníliás cukrot is mindig hozták, meg pudingot, meg különböző dolgokat, és akkor hoztak katalógusokat, és lehetett rendelni. Ezek ilyen, hát ügynökök voltak, akik árulták ezeket a dolgokat. Csak mondom, arra emlékszem, hogy ültek, mert este későn utaztunk, és akkor éjjel utaztunk, és reggel értünk Szegedre, nem aludt senki, hanem ültek a kofferokon és kártyáztak, én meg ott kibicöltem nekik.

Zenta, 142.

MEG DÓGOZTATTÁK KÉNYSZERMUNKÁN

– Hát a magyarok idején is elég cifra helyzet vót. Mert ugye tudjuk, hogy a zsidókat is megbélyegezték, sárga szalaggal köllött jární, nekik nem vót szabad... És aztán összeszedték őket, elszállították őket Lengyelországba, meg mit tudom én, több helyre. Meg dógoztatták kényszer munkán, meg ilyesmit. Persze zsidóknál is vótak a városban ilyen személyek, összehordták a motyójukat, akkor egy bizonyos helyen, az ablakon dobálták ki a párnát, dunnát, ilyesmit, meg mit tudom én. Ilyen dógokat. Adtak ilyen szegényebb népeknek.

Magyarkanizsa, 67.

SZÁLLÍTOTTA KI A VAGONRÚ AZ ÁLLOMÁSRA

– Még mi magunk se tudtuk, hogy kiviszik-e Németországba, vagy oda Pestre gettóra, vagy ilyen gettókba. Nem volt az velük tudatva egyáltalán. És most se merném állítani, hogy ők hol voltak. Ők jobban. Nem is illt... Elég bajuk volt az. Emberről van szó. Elég baj volt az, akárhova vitték.

Csak aztat tudom, hogy mondták, hogy a Gizának az apja, volt lova, kocsija, az szállította a zsidókat, ott a Bagitú által a sarkon. Ahun lett cipőzadruga később. Szállította ki a vagonrú az állomásra. És ustor vót [nála], és ustornyéllel verte a kezüket. Ott valamelyikre rávert. Úgyhogy ötet azé is vitték el [negyvennégy októberében], agyon is ütötték mingyá. Nem is szenvedett az negyvennégyben, akkor vitték be. Vitték el, akkor agyonütötték.

Mert vót az, hogy viszik-e vagy nem viszik. Eltelt az két év is, tudod. Tehát amikor bejöttek, mert tudom, hogy mikor jöttek be. Később jöttek be, mert negyvenegyben nem jöttek a németek. Negyvenegyben, akkó vitték nagyba, a gettót ürítették ki amoda. Közben vihettek ők már oda ki, de akkor meg cakkumpakk, oszt a maradék, amit csak bírtak, kivittek oda, zsidókat. Hát Kanizsán nem volt olyan sok zsidó, Kanizsán nem volt sok zsidó. Mind kereskedők, csak összetartók. Vót ott a kis templommal szemben, ott a sarkon, az a magtáros, az is zsidó vót. Félzsidó, de annak is el köllött menni. Akkó ottan a Fruzsza-iskola mellett, ahol mondom, én is tettem vizet, meg port dobtam oda a ruhára hülye ésszel. Meg akkó amott által. Meg úgy szanaszét. Meg akkor sok kendőzte is, hogy zsidó, annyira vót. Meg legjobban akkor látszott az, hogy ki a zsidó, mikó ünnep vagy minden. De hát mi nem jártunk közénk, nem mentem én oda köztük.

[– És 1948-ban?

– Akkor nagy ládába voltak csomagolva... Amikor megkapták Amerikától azt, hogy Izraelt csinálnak, zsidó államot. Nálunk is volt egy zsidó, Szekeresnek hívták, villanszerelő. Téglagyárban kint, még inaskodtam. Az is nagy hírrel... De az nem nagy pártja volt az elmenésnek. De ű, asziszem, el se vitték, még itt is hagyták. Itt is vót még abba az időbe is, mikó a zsidókat hordták. Minthogyha ő itt maradt vóna. Ott, hol a Faragó kománkéek laktak, ott, abba a zsákutcába, ottan laktak a Radicsék. Tudod. No, ott a Háhn Béla bácsi lakott, ott, ő is ezerkilencszáznegyvennyolcban kiment Izraelbe. Ő is ott volt a háború alatt, hát nem vitték el őt sem. És azt a házat akkor kapták meg a Radicsék. Most, hogy vették, kapták ettől a Háhn Bélától. Nem mindenkit vittek.

Érted, oda már önként mentek, ki Izraelbe, hogy országot építsenek. Akkor vették el az araboktól a Palesztínát. Amiat folyik még mindig a háború. Zentáról ment el sok zsidó. Éppen akkor, negyvennyolcban voltunk, nem tudom, miért voltunk Zentán édesanyámmal, valamiért, és ott rengeteg, nagy ládákkal... De Zentán nagyon-nagyon sok zsidó volt. Képzeld el, hogy a ládák, kétszer másfél méteres faládák. Abba lehetett pakóni, megvolt tán, hány ember után lehet ládát csináltatni. Hatalmas ládákat képzelj! És abból a nütös⁹² deszkából volt az csinálva. És abban vitték oda ki. Mondom, Zentán sok zsidó élt, Kanizsán nem. No, Kanizsán is volt zsinagógájuk. Adán is voltak, Zentán. Zentán tán több vót, mint Újvidéken...]

Magyarkanizsa, 69.

LAJOS BÁCSI, VIGYEN SÓT, CUKROT, MINDENT RAKJON A KOCSIRA!

– Hát nincsenek, mer édesapám mondta, hogy a bótos, egy bótoshon járt Kanizsára, és sose felejtem el, mikó: „Lajos bácsi, vigyen sót, cukrot, mindent rakjon a kocsira!” Aszongya: „De píz nekű?” Aszongya: „Rakjon!” Aszongya hát édesapám:

⁹² Élbe hornyolt deszka

„Én nem meröm píz nékü evinni, mer nem birom kifizetni.” Hát utána pár napra agyonlűték. Aszt is, aszt a bótost. Eszt tudom, ez, amire mindég, mer nagymamáék utcájába lakott, és én azt ismertem, azt a bótost. De nálunk zsidó, szerb nem vót akkó Adorjányon, abba az időbe.

Nem. Nincs betelepített senki. Cigányok vannak sokan, de szerb, hm, hát má azok se nem élnek szerintem, azok... oda gátór, vagy minek mondják, erdész. Erdész. Az vót szerb. De hát azok nagyon jó népek vótak. Amire én nagyon emlékszők, hogy falubú lett barátjaik nekik.

Magyarkanizsa, 62.

ITT VEZETTÉK EL, NEM TUDOM, HÁNY SZERBBEL

– Egy zsidót kivégeztek. Azt tudom határozottan, a magyarok végezték ki. Itt vezették el, nem tudom, hány szerbbel, mert a katolikus templomot föl akarták robbantani, és a zsidó Weiss doktor meg ott lakott a piacnál, a piac sarkán, onnantúl vezették be a templomig a zsidót, egy szerb figyelmeztetett valakit, hogy vigyázzanak, mert föl akarják robbantani a katolikus templomot. S mikor ezt a hadsereg megtudta, akkor elvitték az orvost, meg azt az embert, akivel a szerbek csinálták. Ezt tudom. A többieket hogy hova vitték, azt nem tudom.

Mohol, 75.

A DEUTSCH DOKTOR KABÁTJÁT MINTHA CSAK LÁTNÁM RAJTA

– A Tiszára hajtották és agyonlűtték őket. Eléggé az elején. Moholon én nem tudok másikat, hogy kivégeztek volna, bevitték őket meg kiengedték, éntőlem lehet, gyerek voltam, de ezt tudom, mert nézték a katonák az ablakból. Én is kikukucsáltam és láttam, mikor ment. A Deutsch doktor kabátját mintha csak látnám rajta, nagyon szép téli kabát, nagyon jó orvos volt, aki az újfalusi gyerekeket ingyen kezelte, sok részét. Egy nagyon rendes, jóra való orvos volt.

Mohol, 96.

MIKOR BEJÖTTEK AZ OROSZOK, SZÉTOSZTOTTÁK A HÁZAKAT PIROS KÖNYVESEKNEK

– Zsidók éltek itt?

– Voltak, elvitték őket Adára, ott vagonírozták be. Hogy hova vitték, nem tudom. Vagyonukat, mikor bejöttek az oroszok, szétosztották a házakat piros könyveseknek.⁹³

Mohol, 77.

⁹³ A Kommunista Párt tagjainak

APÁM MINDIG MONDTA, HOGY NEM KÖLLÖTT VOLNA
AZOKAT A ZSIDÓKAT BÁNTANI

– A Menczer-ház, a Joca ahogy van, sarkon van, aki hordja a szenet, átal azoknak, nem tudom, hány családja volt neki, a Kláriveral jártam iskolába. Azokat is mind elvitték őket. A Pilis-ház, ez a sarok meg amaz a sarok, négy ablak van rajta, sarkon nincsen senki, porta van átal, az is egy zsidó ház volt. Én emlékszem rá, hogy karjukra volt kötve sárga szalag, köllött nekik viselni, ezeknek egy családjuk volt, emlékszem, fogták a kislány kezét és vezették. Akkor láttam utoljára őket, sosem nem is jöttek vissza. Azokat is elvitték Németországba, volt sok zsidó itt minálunk, kevés maradt meg. Esetleg véletlen elbújít, vagy elbújítottak, de mind összeszedték őket és elvitték.

– Mi lett a vagyonukkal?

– Az államé lett. Az állam adta el a Pilis-házat is a magyaroknak. Jó nagy ház. A Pilis-házban ezek kereskedők voltak. Többre nem emlékszem, a zsidók nem voltak rosszak, meg kisegítette a szegény embert. Ésszel dolgoztak. Nagyon okosak voltak. Emlékszek, a Klári is, nagyon szerettem az iskolában, mindig kaptam tőle, az is volt, hogy magyar időben az alma drága volt, az én anyáméknál birsalma volt, de alma nem volt, mikor mentünk az iskolába, akkor én vittem palacsintát. Volt egy Kancsár nevű barátnőm, az meg gazdalány volt. A nagymamájától járt iskolába, hatalmas almákat hozott mindig. Ette, és mondtam neki, hogy odaadom a palacsintát a csumájáért. Most meg a csumáját meg se esszük. Olyan szegénység volt. A nagyutcán, ahogy a koncentrátort⁹⁴ árulják, utána van egy nagy ház, vannak üzletek, akkor építettek egy új házat, ott van egy oldalház, a hűvös felén, majdnem a mozi felé van, de az a ház még most is megvan, ott is zsidó lakott, hentes volt, a nevét nem tudom. Oda jártunk, mindenféle volt, ennivaló, még én is jártam oda. Üzletje volt neki, boltosok voltak, minden zsidó valamiből élt, de ha kellett, akkor kisegítette a magyar embert, adott neki pénzt. Apám mindig mondta, hogy nem köllött volna azokat a zsidókat bántani, mert azok olyan jó emberek voltak, hogy mindig kisegítette a szegény magyar embert, ha kért kölcsön, nem is zsarolta meg kamatokkal, mint ma, hogy a kamatokkal a ház is elmegy. Apám mindig pártolta a zsidókat. Kint a határban nem dolgoztak, csak üzleti alapon.

Mohol, 78.

EZ NEM A TE SZÉGYENED, ANNAK A SZÉGYENE,
AKI EZT FÖLVARRATTA

– Hogy vitték el a zsidókat?

– Voltak a fuvaros kocsik, és tettek deszkát körösztül, azok a löcsös kocsik voltak, odaálltak, és öt-tíz perc alatt fölrakták és vitték. Esett az eső. Innen tavasszal vitték, sár volt az utcán, mert lement a kerék, ott is, ahol rakták föl, mert néztük, meg itt két sarokkal lejjebb, és abban a pillanatban volt olyan merész gyerek, elvitték,

⁹⁴ Csirke- és disznótáp-elárúsítóhely, takarmánybolt.

hozta ki a dunsztot és ott ette, szőlő volt beletéve. Alig kivitték őket, húzták szét a holmijukat, sok részét. A merészebbek. Volt, aki siratta őket, volt, aki meg, mikor fölrakták azt a sárga csillagot, például a Menczer lány, fölvarrták azt a csillagot, és szegény kislány valamit akart, iskolai dolgot, és nem akart bejönni, mert már fönt volt a sárga csillag. És tudom, hogy mondtam, miért nem jössz be, és mondta, nem megyek be, így evvel nem megyek be hozzátok, harmadik osztályosok voltunk, és én mentem be és mondom, a Kató nem akar bejönni, mert rajta van az a csillag, és a nagypapa azt mondta, hívd csak be, és mondta: „Tudod, gyerekem, ez nem a te szégyened, annak a szégyene, aki ezt fölvarratta.” Sose felejem el. Szegény Kató meghalt, meg a nővére is, a Klári is. De nem Auschwitzban, hanem itt, mert valami járvány volt, mert a Heléna nővérük visszajött, és ő mondta, hogy járvány volt, és mind a ketten meghaltak. Sok gyerek volt ott. Szent zsidók⁹⁵ voltak, meg rendes emberek, és jómódúak voltak. Nagyon csúnya dolgok voltak. És Hitler már akkor jött észhez, mikor ezt megcsinálta, nem jött az észhez, bolond volt az, de észhez jött, mert leöntötte magát benzinnel meg fejbe lőtte magát. Mert félt. Gyáva volt. Elvitték, az állomáson marhakupékba berakták őket és vitték. És tudja fene, hány nap után valahol kikötött. A Heléna mondta, mert nemrég volt itthon, hogy hova vitték először őket, de én már nem tudom, valami járvány volt, gyógyszer se volt. A Heléna, ő három-négy évvel volt idősebb tőlünk, huszonhetes volt, nem került ki Auschwitzba, mert Németországon keresztül vitték őket, valaki őt kimentette. És ő aztán úgy jött haza, de aztán elment Izraelbe.

Mohol, 96.

MIT KAPTAM APÁMTÓL! „HOGY GONDOLSZ TE ILYET,
A MÁSÉT ELHOZNI!”

– Nagyon jóba volt [apám] a Menczerrel, Slezingerrel, Beckékkel, az egyik fatelepes volt, másik hentes, kocsmáros. Mikor őt összeszedték, ki se ment az utcára, úgy sajnálta őket. Aztán mikor elvitték a zsidókat, utána a motyójukat össze kell gyűjteni, az én apám is befogott a kocsiba, elmész Adára, a zsidó holmikat elhozod ide a polgári iskolához. Az én apám nem akart, lányom, befogunk, és te mész oda Adára. De el kellett mennem. Bementem ott az opštinába,⁹⁶ telefonálnak az én apámnak: „Hol van a lánya? Nincs sehol.” „Ott van valahol. Keressétek meg!” Pakolni a cuccot. Na, én nem pakoltam semmit, de egy pár könyvet azért fölszedtem, szerettem a könyveket, elhoztam magamnak. Ember, hogy mit kaptam apámtól! „Hogy gondolsz te ilyet, a másét elhozni!” Nagyon bántott.

Mohol, 80.

⁹⁵ Vélhetően az ortodox zsidó hagyományokhoz ragaszkodó zsidók csoportját érti alatta az adatközlő.

⁹⁶ Községháza

A HOLMIJUKAT HÚZTÁK-VONTÁK A NÉPEK, AKI ÉRTE

– A zsidóké volt a két fatelep, tollszedők voltak, egynek volt ruhásboltja is, volt egy zsidó Bálind orvos, mikor az utcán dolgoztak, voltak úgy negyvenen-ötvenen, hogy hány család volt, nem tudom. Ahogy mentek sorba, rajtuk a csillagok, volt ott fiatal, öreg, nagy szakállú, pajzos.⁹⁷ Láttam, mikor a csendőrök parasztkocsira rakták föl, és elvitték Pecellóra őket mind egy szálig. A holmijukat húzták-vonták a népek, aki érte. Mert akinek volt pártfogója, akinek nem, az nem merte biztos, mert az elkapta volna az ő részét. Ahogy a régi öregek mondták, aki közelebb volt a tűzhöz, az melegedett is. Összeszedték őket, de hogy hova vitték, mit csináltak velük, nem tudom. Mint ahogy a cigány egyszer mondta, most bánatanak bennünket, de mikor ástuk a gödröt, akkor jók voltunk.

Mohol, 84.

CSAPKODOTT RÁJUK, ZSIDÓKRA KARIKÁS OSTORRAL

– Abban az évben is a vízzel volt a baj, negyvenkettőben, ott voltunk, és a zsidókat vitték kocsival, lóval erről, fölülről lefelé, hogy hova vitték, sok kocsi zsidót vittek. Ott volt őrség, meg a nagy fánál, de az az őrség megszűnt, de alighanem egy honvéd karikás ostorral hogy mentek, ember, csapkodott rájuk, zsidókra karikás ostorral. Úgy ríttak, gyerek, nem egy volt, nem egy, sok kocsi volt. Hogy hova vitték, nem tudom. Ezt láttam. Meg még azt tudom, mikor hazajöttek háború után, akkor nekem a Pogarai Sándor bátyám, első unokatestvér volt, meg Pogarai Karcsi bátyám, két-három-négy zsidó jött haza, Karcsi bátyám magyar idő alatt rendőr volt, jóba volt avval a zsidóval, mondta, hogy menjen el vele a zsidó templomba a WC-t kipucolni, de az már ki volt száradva, azt mondta, hogy ő ilyennel nem foglalkozik. A Sándor bátya, az öccse, ez meg részeges volt, ennek stimmelt, ez elment vele, mind a ketten elmentek, meg a zsidó is elment, lapáttal dobták ki, az már földes volt minden, akkor Karcsi bátya meg a zsidó fönt kereste az aranyat, bele voltak dobálva, ékszerek.

Mohol, 86.

MÁR AKKOR VITTÉK ŐKET A VESZTŐHELYRE...

– A zsidóknál én voltam szobalány, ott a Bálind orvoséknál legelőszőr. Reggelre, mikor fölkelünk, én mindig bementem öt órára, be volt raggatva⁹⁸ horogkeresztekkel, mindig szedtem le. Minden este beraggatták. Mondta a nagyságos asszony, nem tudja, miért van ez, nagyon gyanúsak ez minékünk, de mennek, viszik őket, szedik össze autóra. Összeszedték, az autóra vitték, söpörték föl elsőb a köves-

⁹⁷ Pajesz, jiddisből átvett szó, a hagyományos zsidó csoportok egyik sajátos külső jegye: a fül mellett olykor hosszan lecsüngő hajtincs.

⁹⁸ Ragasztva

utat erre-arra, vitték takarítani őket. A Báлинд doktor urat ott akarták hagyni, azt mondta, ő nem marad ottan, ha a felesége nem jön, akkor ő se mén, ha pedig mén a felesége, akkor ő is mén, de nem maradnak el egymástól. Énnálam volt a sparheltja a feleségének, azt mondta, majd ha hazajövök, Juliska, ideadod vissza. Mondtam, oda. Volt szép cipőjei, az én lábamra éppen jó volt. Mondtam, nem használom el nagyságos asszony, majd ha visszajönnek, akkor odaadom, mert én sem tudom, hova mennek. Már akkor vitték őket a vesztőhelyre. Eltűntek. Aztán én nem láttam egyet se. Aztán eladták a házukat is, Grádli, a Grádli Ilonkának az apja, az mindent eladott. A sparheltot aztán én is elhasználtam, mikor meghallottam, hogy ki vannak végezve. Szóval nagyon sokban benne voltam, így amit láttam. Volt mit látni.

Mohol, 87.

MOHOLON ÖSSZESZEDTEK MINDEN ZSIDÓT, ÉS ELVITTEK

– A levéltárban megtaláltam Zentán az akkori, az egyház mellett működő képviselő, és ottan a nem rabbi, nem a kántor, hanem valami beosztása volt az öregnek, és avval íratatták össze a magyarok márciusban, negyvennégyben a zsidókat, és úgy hiszem, hogy azt a magyarok negyvennégyben, azt használták föl, és annak alapján szedték össze a zsidókat, és vitték el. Moholon összeszedtek minden zsidót, és elvittek. Visszajött a Beck Károly, Károly húga, a Klára az Izraelba, az volt is itthon, beszéltem is vele, a Károly meg itt van eltemetve, egy fekete oszlop van, és olvasható, itt az utcán egy magos fekete oszlop van, és írja rajta, hogy Beck Károly, 1975-ben halt meg.

– Moholon volt imaházuk?

– Volt, az ún. moholi nagy önkiszolgáló, központban. Kultúrotthon ahol van most, a postának srégan által, ott volt a zsidó templom, van egy régi képem, meg ott voltak a zsidó iskolák a folytatásában. Volt itt jócskán zsidó. Kereskedők voltak, orvosok, ügyvédek. Itt Moholon.

Mohol, 76.

NE NÉZZETEK, ASSZONYOK BENNÜNKET, MERT MÁMA MINKET, HOLNAP TITEKET

– Őket úgy vitték el, mint a zsidókat. Összeszedték, a polgáriskolába vitték mind oda, és mikor mentek, vitték őket, azt mondták: „Ne nézzetek asszonyok bennünket, mert máma minket, holnap titeket.” És majdnem úgy is volt, egyik nap a zsidókat, aztán meg szedték a magyarokat is össze. Erre emlékszek, mert az én anyám is mesélgetett ilyeneket. De az az igazság, hogy mi nem is vettük figyelembe, meg nem is kérdeztük, hogy volt, mint volt. Akkor nem érdekelte az embert az ilyesmi. Félt is akkor az ember. Nem nagyon mertek az öregek se. Az én apám is, ahogy dolgozott a Bűn malmában,⁹⁹ és vittem az ebédet, hát belém köttek a szerb gyerekek,

⁹⁹ Helyi malomtulajdonos

ok nélkül, nem is ösmertük egymást. Nem is mert az ember szólni nekik. Gyerekek voltak ők is meg én is, a szülők is, mikor besötétedett, nem nagyon mentek sehova, szomszédokba.

Mohol, 97.

NAGYON SAJNÁLTAM A RÓNÁT, DE NEMCSAK ÉN, AZ EGÉSZ FALU

– A Róna doktort elvitték a magyarok idejében, fantasztikus zsidó ember volt. Elvitték a magyarok, kivégezték valahol biztos. Elvitték negyvennégyben, mikor szedték össze a zsidókat. Azt nagyon sajnáltam, a Rónát, de nemcsak én, az egész falu. Az egy nagy disznóság volt. Voltak ott a Bajiékok szintén zsidók, annak a motyóját húzta a falu, bútorát, szőnyegét, nagy kastélya volt neki, elvitték a magyarok, akkor nekiesett a nép ott a környékben, a nép is, amit ért, vitt mindent. Anyám mondja apámnak: „Te hülye vagy, mindenki milyen szép dolgokat!” Azt mondja apám: „Én csak esetleg elhoznám, hogy megőrözzem nekik, ha visszajönnek, de nekem nem kell.”

Szabadka, 65.

ELSŐBB CSAK NAGY CSILLAGGAL PUCOLTÁK A NAGYUTCÁN A GÖDRÖKET

– Meg láttam a zsidókat, mikor szedték össze a magyarok, hogy kísérték őket a darutollasok, aztán később a katonaság is szedte össze. Elsőbb csak nagy csillaggal pucolták a nagyutcán a gödröket, foglalatoskodtak, a végén láttuk, mikor jöttek a csendőrök, parasztkocsikra rakták őket, és vitték Magyarországra felé.

Mohol, 84.

MINDIG SEGÍTETTÜNK A LÁGERBAN

– Hát a zsidókat vitték el, akkor arról is köll beszélni. A házunk Becskereken hosszú ház volt. A Melegi család lakott ott. Kertünk csak nekünk volt egy rész, meg apám idősebb bátyjáéknak volt egy rész. Aztán mikor Olgi tantiék jöttek, akkor mi is adtunk, meg ők is adtak. Szóval nem ez a lényeg. Itt ház, itt a kert, itt volt egy másik utca és annak a bejárata, szóval ennek a háznak a vége összeért a mi, de kerítés volt, és ezek zsidók voltak. Nem jártunk mi velük össze, csak tudtuk. Egy nap elvitték őket. Csak hallottuk, hogy elvitték őket, meg akkor volt az a zsidóakasztás a vásártéren. Az ilyen zsidóktól mindent elvettek a németek, és akkor ott lehetett potom pénzért vásárolni dolgokat. Az anyám egy nap hazajön egy gyönyörű kis cukortartó, de gyönyörű porcelán, de szép volt. Azt mondja apám, honnan van neki. „Hát vettem” – mondja anyám, a zsidó holmikat lehetett vásárolni, és ő is elment, mert mindenki oda bement, és őneki annyira megtetszett ez a cukortartó és megvette, és picit pénzért. Az én apám fogta a cukortartót, a falhoz vágta, azt mondta: „Ne

próbálj még egyszer valamit hozni ezektől a szerencsétlen emberektől!” Az én apám rendkívül humánus volt. Ezért is mindig segítettünk a lágerban, akiknek volt, mi, gyerekek meg anyám. Ilyen szempontból nagyon jó szüleim voltak.

Zenta, 1956.

A BRUNO AZ AZ ÉN ÖCSÉMMEL VOLT EGYIDŐS

– Szabadkán zsidó, zsidóknak sárga csillagot kellett hordani. A Ruff gyáros, a Ruff cukorkagyáros, az a Maksima Gorkába¹⁰⁰ volt az ő gyárja. A háza meg a Prvomajska, az én házam a 11-es volt, ahol mi, gyerekek játszottunk, a Bruno volt az ő fia, egyidős velünk.

– Mi lett a Ruff Brunónak a sorsa?

– Ki lett végezve. Auschwitzba. Elvitték. Elvitték a Brunót, igen. Kis pajtikánk volt. Aranyos. Emígy nagyon szegény család voltunk. És ő egy gyárosnak a fia. De mezítláb játszott velünk, és klikkerezttünk¹⁰¹ a vele. Meg bokszt. A kisfiúk belepisáltak a homokba, mink lányok meg csináltuk a pogácsát. Egy gyárosnak a fia. Az ő házuk meg a Prvomajska, ahogy volt a mi házunk, balra, egy gyönyörű szép sarokház volt, és az a ház nyolc órákor reggel, a kapu tárva-nyitva, a Ruff család persze a gyárba volt, hanem volt nekik egy házvezetőnőjük, akik a Ruff család parancsára ilyen hatalmas nagy tálcákat, gyönyörű szép kifliket meg zsemleket, vajjal, és egy szelet szalámi meg sajtocska rajta, hát valami tíz ilyen tálca, ilyen nagy tálca, arra emlékszem, tíz tálca, így a, az asztalon, be, bementük a folyosón, és a folyosón voltak ilyen kisebb, kisebb asztalkák, és ott voltak jobbról-balról a izék, a tálcák, mind tele kifli, vajas kiflivel, és, és ő, szalámival, és, és vékonyra szeletelt sajttal, mindennap tíz ilyen tálca, a környékbeli szegény magyar gyerekeknek, akik akarnak, bejöttek és vettek maguknak egy kis zsömlét vagy kiflit, és akkor ott majszoltunk. Egy borzasztóan, borzasztóan jó család volt. Magyarul beszéltek, magyar iskolába a Brunóval, magyarul, a Mlakába¹⁰² jártunk. Egy iskolába jártunk. A Bruno az az én öcsémmel volt egyidős. Az az én öcsém meg két évvel fiatalabb tőlem.

Egyszer csak hallottuk, hogy tárva-nyitva van ugye, mink kimentünk a, az utcára, és egy borzasztóan nagy csend van, megint valami történik. Negyvennégy lehetett ez.

Tavaszi. Hogy rengeteg zsidó csillag, hanem mink nem tudtuk azt, hogy, hogy, hogy zsidó vagy magyar, meg amíg ő a zsidó csillagot, szegénykém, nem rakta ki, mi nem tudtuk, hogy ők zsidók, és kik is azok a zsidók, hát ezér magyarul beszélünk, magyar iskolába jártunk, magyarul, a homokba együtt játszottunk, hát mi nem tudtuk, hogy ő zsidó. Neki csak a vallása zsidó volt, de hát ő magyar, ő magyarnak tartotta magát. Minden zsidó, aki itt élt, magyarnak tartotta magát. Egyszer csak láttuk azokat a csillagokat.

¹⁰⁰ Maksim Gorkij utcában

¹⁰¹ Üveggolyóval játszottunk

¹⁰² Szabadka városrésze, ahol az azonos nevű iskola is állott.

Na most az az éra, ami Szálásival kezdődött Pesten, ez is egy parancs volt. Ezek a magyar, ezek, ezeket a magyarul beszélő zsidóknak, a zsidóknak a csillagos megjelölése, vagy hogy fejezzem ki magam. Mink, magyarok itten, itten aszongyák, hogy mink magyar fasiszták vagyunk, mert Szálasi ezt elrendelte. Ezt elrendelte, de mink, mink szerettük őket. Mink, mink még most is sirassuk őket. Mink, mink nem voltunk fasiszták. Az itt élő magyar ember nem volt fasiszta. Mink nem, teljesen politikailag, hát magyarok voltunk.

Szabadka, 7.

A JÉG MINDENT ELVERT, AMIKOR A ZSIDÓKAT ELVITTÉK

– Vót két lány, akik, a Lili még az Edit, azok vótak az én barátnőim, és őket is kivitték, csak őket munkaszolgálatra vitték, az időseket meg kivégezték a haláltáborba. És képzelje el, hogy hazajött a két lány, a Lili meg az Edit hazajöttek. De szegény Edit férjhez ment, és megbolondult, aztán möghalt. A Lili az még Svájcba, Zürichben egy gyároshoz ment férjhez, van neki egy fia meg egy lánya, lehet, ha a Lili él, akkó olyan nyolcvannyolc körül... Úgyhogy én ezékke nagyon jó barátágba vótam, és segítettek engemet akkó, mikó én özvegy maradtam... Mikó ők visszajöttek, nem vót ruhájuk, én adtam nekik. Hát rongyok vótak, hát nem vót szövényeknek ruhájuk, de nem volt mit fölhúzni, énneköm mög vót ugye, akkor én adtam nekik, és akkó ő is énnekem küldött Svájbú, mi, tudta, hogy az uram meghalt, hogy a gyerekeknek legyen.

Mit láttam, bementem a városba, ahogy vót a taxi, ott állt egy teherautó és egy lépcső vót, és a Práger, aki vót az üzletvezetőségbe mérnök, mert az anyám ott dolgozott mint fiatal hivatalnoknő, és a Práger volt a főnök. És látom, hogy áll az autó, száll föl a Práger meg a Polyák Ica, az is zsidó lány volt, ide járt hozzám, barátnő, akartam kiabálni, Ica, de mondom, abba a pillantba visszasióvtam, hát mondom, lelűnek engömet, hogy én, hogy pártolom a zsidókat. És elvitték, de nem gyütt az Ica se vissza, szövény, se az öreg Prágerral, de az Ica nincs is benne, nem tudok róla semmit.

Úgyhogy azt, azt is átéltem a zsidókat, és amikor a zsidókat elvitték negyvennégybe, az Isten olyan jeget adott, énnekem itt vót két ágyás mákom, ilyenek vótak, amit útettem saját részemre, hogy legyen. Egy levél, egy rügy nem maradt a fákön, a jég mindent elvert, amikor a zsidókat elvitték. Az borzasztó vót, arra is emlékszőm, mindenre.

Szabadka, 28.

EGÉSZEN A BETONYIG AZ ÜVÉ VÓT, A SZÓLÓ

– Én a Nagytelepbe jártam Bácskíra.¹⁰³ És zsidóké vót. Két zsidó gyereké. Azok, mikó a magyarok elvitték, összeszedték a zsidókat, akkó azok visszagyütték, mind a kettő. Az egyik fönt a, Hajdukovón átmész az állomáson, és jobb kéz felű fönt a

¹⁰³ Bácsszólós, a Bácski elnevezés a hivatalos szerb helységnév átvételéből származik (Bački Vinogradi). Ma Királyhalom.

parton egy villa van. Ott lakott a fiatalabbik.¹⁰⁴ Az öregebb meg itt bent, Bácskinak a közepin. Ez az összes Bácski izé, egészen a betonyig az üvé vót, a szőlő. És akkó jártuk oda egész tavasztú őszig dógozni. Mindent. A szőlőbe egész éven köröszttú van mit csinálni. Munka vót, aki akart, bírt dógozni. Aki nem, annak nem vót pénze. Akkó elment lopni. De akkó a lopás nagyon... ha elloptál egy dinnyét, öt évet kaptál érte. Mert a ganéракásra, azt mondták a bírók, a ganéракásra is bírsz ütetni dinnyét, ott is megterem. Úgyhogy nagyon szigorú vót akkó a lopás, nem úgy, mint most, hogy meg se fogják őket.

Erre zsidók nem vótak. Mán vótak, de azokat elvitték innen a Nagyteleprű. De ottan nem vót az, hogy valaki jelentette őket. Hát azok tudták, hogy Szabadkán kicsoda a zsidó. Csak egyenesent elvitték őket. De hazagyüttek. Olyan helyen vótak, hogy vissza bírtak gyünni. De vótak olyanok, a Weis, Hajdukovón bótos vót, az, a felesége... Az ember, a felesége meg a lánya, ezeket egy helyre vitték. Vagy vitték vóna hajón, de elsüllyedt a hajó. A fia az máshova ment, az visszagyütt. És én akkó dógoztam a Töcs Imrénél, vótam hónapos, és oda gyütt vissza a gyerek, mert azokat ismerte.

Szalatornya, 49.

A ZSIDÓ HOLMIKAT AZ ILYEN SZEGÉNY NÉPEKNEK SZÉTOSZTOGATTÁK

– A Krausz az meg zsidó vót. Az zsidó. Itt a központba. Varga-malom felé, a piacra ahogy megyünk, és akkor az a sarok. Az a Krausz, az zsidó ház vót. És a másik ottan, mielőtt a zsidókat elvitték, összeszedték a, mit tudom, mind az üvéké vót, kié vót? Az udvarban vót ottan, mert többen laktak, olyan jó nagy saroképület vót. Ott vót bóts is, de meg ott vótak lakások. És a Lövyéknek, most azt hiszem a vejük vót vagy testvérje vót, nem tudom most hirtelen megmondani. Csak elég az hozzá, hogy pumpás kút vót, és vót rajta egy mekkora ajtó, hogy ott le lehetett menni, hogyha valami elpusztult. És mikó ez a rendszer begyütt tavaszko, már negyvenötnek tavaszán, visszagyütt a... Emmának, nem is tudom, minek hitták az asszonyt. Elvitték, családjuk nem vót nekik. Elvitték mind a kettőjüket a németek. Az ember Auswitzban kötött ki, az asszony meg vállalt munkát. És akkó sikerült neki a munka miatt valahogy kicsúszni az izék közül, és ő megmaradt, és visszagyütt. Különben egy néném szógált náluk, mi nagyon jó ismerősek vótunk velük. És vót is, mikó hazagyütt, elgyütt mihozzánk. Ott laktunk a Sár utcán, elgyütt mihozzánk, és ott mesélte, hogy vót, mint vót. Hát én tízéves gyerek vótam, de nagyon emlékszek rá. És az Eminek az apjához elmentek, vagy elment, vagy mit tudom én, már az Emi se tudná megmondani, mert ű még kisebb vót. És ű ilyen mechanikus vagy mit tudom én vót. És leszerelték az ajtót és létrát tettek le. És valami, ilyen jó nagy dunsztosüveg, olyan zárt vót, hogy üvegbű vót az izéje neki. És benne vót a fenekibe. És mikó aztat kivették, hát mind ilyen ékszerekkel vót teli. Oda rejtették

¹⁰⁴ Az Ingus-kastélyra gondol az adatközlő.

el. És mikó az az asszony hazagyütt, és mán tavasz vót, tudom, ilyen nagyon szép tavaszi idő vót, május vót, vagy mit tudom én, csak eztet tudom, vót itt nálunk. Meg hát mesélte a sógorom, az meg a Muci vót, az mesélte, kivették, egy ekkora ilyen dunsztosüveg vót, kivették szépen. És olyan teteje vót, ilyen üveg, ami nem ázott el, valami mit tudom én, és teli vót ékszerekkel.

Különben a zsidó holmikat, mikó ez a rendszer bekövetkezett, az ilyen szegény népeknek szétszotogatták. A zsidó holmikat, ilyen bútort meg ezt meg azt. Még akkó nem jöttek vissza, ez azon ősszel vót, már akkó mingyá.

– A partizánok szétszotogatták azokat a holmikat?

– Persze, meg a községben vótak ilyen vezető emberek, mingyá vót ilyen sok belülük. És szétszotogták az izéket. Hát mindenki válogatott ott az izébű, de oda a tetthelre köllött menni. Anyám is elment, mert ott mentek az utcábú az asszonyok, mentek. És akkó anyám is lement. Mit tudom én, hozott. Nem vót, mindig a szomszédba köllött átmenni ilyen tökgyalué. A főzeléknek ahun gyalúták a tököt. És akkó anyám ilyen valamiket ű is hogyhíjjákót ottan. Ezek nagylelkűen ugye, a kommunisták nagylelkűen a népeknek osztoztogatták szét. A másét, persze hogy a másét. Nem az üvéké vót, nem azé osztotta könnyen. Hát.

És akkó aztán a Lővy-ház, az tudod, hogy mellik? A Lővy-ház, az ilyen Népfrent, vagy nem is tudom, mi vót abba az időbe, ott vótak ilyen gyülekezők. Megfordultam ottan én is, mert mondom, gyerek vótam én is, meg egy-két cimborává, mindenhun, ahun létezett, ott megjelentem én is. És akkó vót ott egy középső szoba, az tiszta üres vót, ott játszottunk ezt meg azt. De a másik szobába ott gyülekeztek, ott gyűlés vót, meg mindenek vótak. Az a Lővy-ház elég sokáig aztán, de mondom, mi aztán elkerültünk onnan ősszel, negyvenötben. Aztán, hogy meddig vót ott, meddig se, nem tudom. Lővy Simon és fia, még arra is emlékszek, a táblára úgy vót kiírva. Fűrészőtek, gyalútak meg ilyenek. Meg zsidók vótak, de olyanok vótak, hogy akit ösmertek, ha nem vót ki a pénze, nem baj, csak vidd el, majd mikó lesz pénzed, majd akkó elhozod. Nem mindenkinek, merthogy azé mindenki, de hát... Különben, akit ismertek... Apám nagyon sokat vásárot náluk, nem űneki a részire, hanem ahun valahun dógozott, és akkó mondta, hogy kinek kő, meg ennek meg ennek. Meg ű válogatta ki az anyagot, mert ilyen építés, ilyen ács- meg kőművesmunkákat csinált. És akkó egész nyugodtan aszonta, hogy gyűjőnek érte. Megmondta, hogy kinek a részire mén a hogyhíjják. Vót Csantavéren egy, nem akarok hazudni, egy öt-hat zsidó család, família, képzelem. A Beer, az Neiman, az rőföskereskedő, az gabonakereskedő, emez fakereskedő vót, a Lővy. Ott, ahun van a Tisza vendéglő, az meg egy tollkereskedő vót. Az vót a legszegényebb zsidó, az tollal kereskedett. Sajdi Cilinek hítták. És a lányok abba az időbe ilyen cselédek vótak, szógáltak, aki gyütt, ennél, annál, aki bírt tartani cselédet. És akkó annál egy néném hogyhíjjákólt. És ott is az öreg szülétű, mert oda is, mondom, mindig a kötöt köllött, mert megkövetelték, hogy mindig tiszta legyen a hogyhíjják. És az izét vittem haza, anyám otthon kimosta, és akkó vittem a tisztát. És attú meg mindig valami finom süteményt kaptam, úgy megörültem neki.

NEM VOLT VELÜK SOHA SEMMI GOND, BÉKÉBE ÉLTÜNK VELÜK

– A zsidó templom, az tudja, hol van [Topolyán]. 18-as szám, ott van most a könyvtár. Ez a rabinátusnak az épülete. De az udvarban volt egy templom, egy zsidó templom, és ott volt egy artézi kút, ami folyt. Nahát oda szoktunk bejárni vízért, mert hát akkor nem volt vízvezeték. Na, és ezeknél a zsidóknál mindenhol volt ilyen folyós kút. A zsidó templom volt az egyik sarkon. Akkor volt egy kis utca. A másik sarkon volt ez a Sárga Náci. Ez most azért volt sárga, mert az üzlet sárga volt. Vagyis az épület. Hát ugye, ez a XIX. század végén, ez a sárga. Ez volt a menő divat. A régi jugoszláv időbe ez a Sárga Náci üzlet nagyon nagy volt és működött. [...] Na most, az az érdekes, hogy a nőket meg a gyerekeket éjjel vitték el. Azt nem látta senki, hogy hogy és miként vitték el, de viszont az életerős férfiakat, azt én láttam, hogy napközbe kísérték, jól fel voltak öltözve, ős volt, télikabát, kalap, sál, melegen föl voltak öltözve, és úgy egy ilyen menetbe mentek.

– A főutcán az állomás felé?

– Igen, de ez mind életerős férfi volt, és mind visszajött. Igen, és nem volt velük soha semmi gond, békébe éltünk velük.

Szóval a szegény zsidókat kiközösítették. Ők azokkal nem tárgyaltak, de adtak segílyt. De hogy ottan, hogy leüljenek velük egy asztalhoz vagy meghívják őket. Szóval a szegény zsidók mind a magyarok közé jöttek. Mint ez a Gyula bácsi, pincér volt a Bakai vendéglőbe. És addig könyörgött az apámnak, mert ő járt zsidó iskolába, ő ismeri mindet, az addig könyörgött, hogy volt nekünk egy melléképületünk, egy ilyen kamra meg nyárkonyha, meg mit tudom én, micsoda. Ez pont a Szalma Jánosnak az udvarában volt, melléképület és mosókonyha. és ott a mellék, ezt a falakat üsse ki, tegyen egy nagy ikerablakot meg egy bejárati ajtót, és majd ő fizet. Mert a gazdag zsidók azért támogatták. Minden héten megvolt, hogy melyikhez, és meg volt, melyiknek mennyit kellett adjon, de hogy egy asztalnál leültek volna, olyan nincs. Hogy adtak volna egy ebédet vagy vacsorát, azt nem. Úgyhogy az apám meg is csinálta. És nálunk lakott. És akkor, mikor ment, hát a lába rossz volt, mert azért kérte ő, messze lakott, és a Bakainál kapott enni, és akkor a Bakaihoz ment ebédre, vacsorára. Akkor kávézni járt hozzá. A többit azt mind ott a mi vendéglőnkbe ülte le, meg otthon. Volt takarítónője meg mosónője is. Azt mind a gazdag zsidók kifizették, de azt hogy együtt komázzunk, olyan nem volt.

Szabadka, 13.

VOLT, AKI SEGÍTETTE ÖKET, HALLOTTAM RÓLA

– Hogyne, volt a zsidó kántor meg a Valter zsidó, az szegény volt, az olyan volt, mint most ezek a cigányok, ócskavasat szedte meg rongyokat gyűjtötte. Úgyhogy be köllött a zsidóknak szolgáltatni az eszajgokat, a ruhájukat meg mindent, és elhajtották őket. Volt egy templom, ott, ahol van, ez szerbé most, ott volt zsidó

templom, és oda köllött beszolgáltatni a zsidó motyót, mindenüket, és ott osztották szét a szegények közt, az AFŽ¹⁰⁵ ilyen besúgó asszonyok voltak, a jómadarak, a AFŽ nagyon belekeveredett a politikába. Mink kaptunk szintén földet, mikor bejöttek Tito idejében, akkor meg emerre kaptuk, azelőtt meg Krempatics-földbe kaptuk.

– Tud-e olyan esetről, hogy valakihez elvitték a zsidó család vagyonát, és az őrizte meg nekik?

– Volt, aki segítette őket, hallottam róla. Volt, aki náluk szolgált, volt nekem egy nagynéném, az ott szolgált a Schreiernál, annak volt szövődéje, kicsiben, nem ilyen nagy szövőgyár, mint ahogy most van, kicsiben, az meg ott volt az iskolának srégen, lent abban a gödörben, az nekem sógorom volt, meghalt a felesége, az én néném meg ott szolgált náluk, és aztán elvette a Schreier. Olyan nagy valami nem történt Moravicán, hogy valakit kivégeztek volna, ilyesmi nem.

Néhány zsidó család volt. Schreierék voltak, de azok eltűntek. Nem volt itt olyan sok zsidó családok. Voltak az Ungárok, de hogy mi lett velük, nem tudom. A Schreier az visszakerült, de hol bújkált, ezt nem tudom.

A németek Kerényen voltak, azok több mint valószínű, elmenekültek, én gondolom. A dobrovoljacok? Azokat egyszerűen a magyarok összeszedték, és elvitték Sárvárra. Mást nem tudok, csak elvitték őket. Aztán mikor megváltozott a világ, visszajöttek, és nem volt semmi probléma se.

Bácskossuthfalva, 44.

ELÉG BAJUK VOLT ÖNEKIK, HOGY ÖSSZESZEDTÉK ÖKET IS

– Hát mindenfajta nép volt ott, öreg, fiatal, mit tudom én. Oszt valahol táborba voltak, és dolgozni köllött. És mondták, hogy nem bírják a talicskát tolni. Ez olyan vicces dolog, de hát mindegy. Ekkor a tisztt meg azt mondta annak, aki vigyázott rájuk, hogy ide figyelj, ennek meg ennek a bácsinak nem szabad a talicskát tolni, hanem húzni köll nekik. Valóban gondolom, hogy igaz lehetett, nem találták ki, hát hogy nem tudom, hát szegények, elég bajuk volt önekik, hogy összeszedték őket is. Nálunk is itt laktak, az orvos, meg az apja pap volt.

Topolya, 51.

EZT A ZSIDÓIRTÁST NEM TUDTAM ELFOGADNI SOSE...

– Hát a zsidók, azok, az, aztat tudja mindenki, hogy azok nemcsak itten, hanem máshun is azok egy fölösleges emberiségnek lettek titulálva, de hát emígy a nemzetiségi, itten nálunk nem vót olyan nagy különbözet. Úgy elég jó igyekeztek az emberek elfogadni egymást. Hát vótak kisebb eltérések, nézeteltérések, de nem olyan, gondolom, egész országos szintre való tekintettel lettek vóna, csak úgy. A ruszinok is mikó idegyüttek ugye, hát azok is hát, hát elejibe úgy fogadta a népet, hogy hát mint akik a nyakunkra gyüttek, ugye. Így beszét. De aztán úgy, az-

¹⁰⁵ A Nők Antifasiszta Frontja (Antifašistički Front Žena)

tán szoktak, mer hát emberek végtire azok is, meg azok közt is van rendes is, meg amolyan is, pont éppen, mint a magyarok közt. Nem vót ottan olyan különböző. Ezt a zsidóirtást nem tudtam elfogadni sose, így magamba bár semmi érdek nem fűzött hozzá. Semmi ez, de azé... meg aztán, amit ott is csináltak, de ez má későbbi...

Zentagunaras, 52.

ERRE EGY CSALÁD ÉLT

– Éltek-e zsidók a környékünkön abban az időben?
– Erre, erre egy család élt Gunarasba, Klein Sándor bácsi. Meg a felesége. És bótjuk vót. Semmi hír róluk. Te azok olyanok vótak, hogy Sándor bácsi vagy Annus néni, kõne ez vagy az, de most nincs pénzem, majd lesz, gyerekem. Adott hitelbe. Hogy aztán melyik évbe, az apja fasza tudja. Másik, másik zsidó családrú erre nem tudok. Csantavéren ott vót több. Azt, azokrú hallottam. Hogy ott vót több. De itten nem, csak errú az egy családrú tudok.

Zentagunaras, 53.

SZÉP, FEKETE HAJÚ ZSIDÓ LÁNY VOLT

– A Klein. Az a Sándor bácsi egy aranyos ember vót. A Helen néni, gunarasi kereskedők vótak. A Helen néni, az mintha egy kicsit fõsvényebb lett volna. Tehát a Sándor bácsi ilyen egy szem cukrot adott. Na, volt egy lányuk, a Bözsike. Nagyon rendes vót. Gondolom, hogy. Az ide eljött a nagytatámékhoz is, meg a, hát a nagybácsijaim, az egyik, a Sanyi bácsi is hát legényember volt. És úgy szeretett beszélgetni. Há de nagy bánat, meg volt egy fiútesvére, Móric, az Budapesten volt. Na most, õket nagy bánat érte, mer tán elvett egy katolikus lányt Budapesten... Igen, a fiuk, a Móric, ügyvéd volt különben. És akkor, de hát jött a háború, én nem tudom aztán, az nem jött többet haza se, ezeket elvitték.

Szép lány volt az Annuska néni, az egy lányuk, az Topolyán nagyon szép, fekete hajú zsidó lány volt. Azok néha kijöttek, nagy diákok voltak, itt kisegíteni a nagymamáékat. Hát de szegények, elvitte a háború. Ők voltak egyedüli hogyhívjákjai, nem is volt itt több zsidó család, nem volt. Úgyhogy ezekre emlékszem. Klein nevűek voltak, és hát nyomuk veszett, gondolom, hogy nem jöttek vissza.

Zentagunaras, 56.

ÚGYHOGY NEM MARADT OTT SEMMI, ÜRES LAKÁS MARADT UTOLJÁRA

– Itt csak két családot tudok. Igen, ez bótos is vót, meg kocsmáros is. Itt lakott Gunarasba. A Fontányi lakott utána a házba, mikó azt evitték. Akkó aztat persze, bótját, mindenit kirabóták, űket meg evitték családostú együtt.

Nem minálunk, azt nem itt végezték ki őket, vagy mit tudom én, hova vitték, de két családja vót, azt is vitték. Nem! Az egyik, ténleg, férhő vót. Az egyik lányuk férjné vót, és az megmaradt, me a, a magyar neve vót. Magyar vót a neve. Az megmaradt. Itt, azt hiszem Topolyán vagy Szabadkára, vagy erre valahun vót közel, nem vót olyan messze, azt nem vitték e. De ez a másik lány meg nem vót férjezett, oszt a zsidó néven vót, azt is vitték.

Akkor ottan az a aprólékosan nem rabóták ki, me egy bótba, tudod, hogy minden van. Űnekik csak ami köllött. Azt evitték, a többit meg a falusi, meg a má jobban az utcabeli. Ott a Gunaras, mer ez sor vót csak. Azok rabóták ki. Má, na azok is. Űgyhogy nem maradt ott semmi, üres lakás maradt utójára. Kinek az ágy köllött, vagy az ágyhuzat, vagy ami, ami köllött. Azt vitte. Mer ezeknek nem annyira az köllött. Csak a zsidó. Zsidó. Akkó még egy zsidórú tudok, de arrú, azt úgy, csak úgy elvitték. Ennyit tudok róla. Azok ki lettek irtva, soha többet nem gyűttek vissza.

Zentagunaras, 57.

A ZSIDÓ CSALÁDOT ELVITTÉK

– Volt zsidó család. A zsidó családot elvitték, volt egy, volt egy házaspár, az nagyon öreg volt, azok ott voltak, ahol most van a vasút. Az első ház, a mellette való. Ott volt üzletük, a férfi nem is látott, vak volt. Idősek voltak már. Hogy hova tűntek el, az nem tudom. Én akkor itt voltam a mi utcánkban, itt. Nagypád, Laciék, és akkor mellettük laktak. Salinak nevezték. Egy fiuk volt. Hát nem emlékszem, hogy hívják. Azt is elvitték. Ott a feleség visszakerült, de a két, a fiú meg az édesapja nem került vissza. Azokat a németek vitték el. Ne tévesszük össze a dologot! Azt a németek vitték el mind zsidókat, valószínű ilyen gyűjtőtáborba, és valószínűleg kivégezték. Ott haltak meg, de a feleség hogy került haza, azt nem tudom. Mert a németek úgy csinálták, hogy a családokat szétválasztották.

Férfiak, nők, gyerekek. Akinek sikerült onnan meglépni, az hazaért, akinek nem, az ott maradt. Hát ezek a házak el lettek adva. Vagy elosztották, vagy el lettek adva. Az állam adta, ezeknek hozzátartozóik nem voltak, mert eltűntek. Ebbe nem vagyok biztos, de valószínű. Mert ezt a házat a Görög Marika meg a Katica, ennek a szülei vették meg. Azok vették meg. Akkor a, itt a lent az alsó utcában, ott is volt egy Répási nevezetű. Azok is kereskedők voltak. Annak a házat is más vette meg. Hogy kik vették meg, meg hogy vették meg, már nem emlékszem.

Gombos, 115.

AKIK VEGYES HÁZASSÁGBA VOLTAK, AZOK HÁT MEGMARADTAK

– Mikor a magyarok bejöttek, akkor a zsidókat nem bántották?
 – Akkor még nem. Aztán kezdődött, aztán kezdték el meghurcolni a Baumgarten doktort, meg a sógorát, Weisz Salamon volt a neve, az volt a házuk. A Görög Pista

bácsiék, azok építették, mert előbb a ház, az öreg ház, az valamikor az úgynevezett Sukor Antus bácsinak a háza volt, csak valami, valami családi osztozkodás miatt nem lett az övéké, hanem a Sali megvette. A Baumgarten doktornak a felesége, a Franciska néni, az volt a felesége annak a zsidónak, annak a Weisz Salinak. Az anyjuk itt élt a házba, még el nem hurcolták, Lorcsa néninek nevezték, meg még egy család, azok meg a Krausz, a Krausz Imre... Az Imre bácsi. Igen. Az elment izére, Izraelbe. Na, azok voltak, azok voltak. Volt egy öreg zsidó asszony, nagyon-nagyon rövidlátó volt, nagyon megnézte a pénzt, be lehetett csapni, a gyerekek becsapták ilyen apró fillérrel. Az a zsidó szervezetük vagy mit tudom én, micsodájuk, azok fenntartották az öregasszonyt életbe, hogy hát, na, valami segítséget nyújt, hoztak neki árut, azt, amit eladott, azt pénzt szerzett be, fenntartották az öregasszonyt. Az öregasszony meghalt, volt itt előtte, volt még egy Poldi, az szegényházba lakott, az vak volt. Hogy mi lett a Poldival, én nem tudom, de azok a Halász Erzsével laktak ott a szegényházba. Csak tudom, hogy ezeket az Imre bácsit, a Krauszt, zsidót feleségestől elhurcolták, meg a Franciska nénit meg a Salit, az urát, volt nekik egy fiuk, Kornél volt a neve, harminckettes születésű volt, éntőlem két évvel fiatalabb volt az a Kornél. Azokat elhurcolták, meg volt egy zsidó család, azok meg ott laktak a Pintérek utcájukba, ilyen ócskavasat, rongyot, ilyen holmiféle, avval foglalkozott a zsidó, annak az volt a dolga, igen azok. Ki került vissza? Rózsi néniék visszakerültek, de azon valahogy, mert az öreg, annak az ura nem volt zsidó, és így valahogy sikerült a Rózsi néninek is itthon maradni, mert másképp akkor azt is elvitték volna. Akik vegyes házasságba voltak, azok hát megmaradtak.

Gombos, 117.

AKINEK KATOLIKUS FELESÉGE VOLT, AZT NEM VITTÉK EL A LÁGERBA

– A zsidókat elvitték. Nagyon kevesen jöttek vissza. Kétféle zsidóság volt Kanizsán. Voltak a „szent zsidók”, azoknak a gyerekei külön jártak iskolába. Meg voltak a nem szent zsidók. Volt nagyon szép zsinagógájuk is. Sokszor bekéredzkedtünk. Több zsidó lakott az utcánkban. Volt bőrös, üveges, rőfös, rövidárus. Akinek katolikus felesége volt, azt nem vitték el a lágerba, hanem csak kényszermunkára. Többen visszajöttek, de nem maradtak Kanizsán, kimentek Izraelbe. Biztos volt pártfogójuk. Ládákban vitték el a holmijukat. Volt egy zsidó orvos is, a doktor Koch. Volt neki fiákerje, és azzal vitték hozzá a betegeket.

Magyarkanizsa, 72.

AKIK ÁTKERESZTELKEDTEK, AZOK MARADTAK

– A Lord Sanyi volt a zsidó, az öregasszony, az a Borisék ahun laknak, az a ház vót az övéké, a zsidó ház, az nagy gazdaság, száz hold föld vót a zsidóknak, mert akik átkeresztelkedtek, azok maradtak. Akkó a Répási Józsi bácsi, úgy mondták, a Baumgartner Józsi, az kereskedő volt. Ők meg a répát vették, a répát. Tudod? És akkó

ez Répási Józsi bácsi zsidótú, de hát általában a kereskedők, általában az orvosok, kereskedők még bankárok.

Gombos, 118.

A FELSŐ LAKÁSBAN UGYE, EGY ZSIDÓ HÁZASPÁR LAKOTT

– Arról van-e emléke, mikor negyvennégyben a zsidókat becsukták a gettóba?
– Van valamennyi, mert itt a felső lakásban ugye, egy zsidó házaspár lakott, egy zsidó család, valami Weisséknek hívták.

– Negyvennégyben őket vagonokkal átvitték a gyűjtőtáborokba.

– Igen, őket nem vitték, őket nem vitték el, mert a néni elég idős volt, a fia meg, azt nem tudom, arra már nem emlékszem, hogy elvitték-e vagy sem, de tudom, hogy háború után itten a micsoda, a Petőfi utcán a fatelepet ő vezette, Weiss Imrének hívták, tudom.

Szabadka, 10.

EZEK VÓTAK, EZEK VÓTAK ZSIDÓK

– De ez még a magyarok ideje alatt... Juhász Pali bácsi, azok itt marattak? Vagy hová lettek? Azok vótak zsidók? Meg a aki az öreg doktor néniére, máshogy nem, tán emlékszől rája, öreg, annak a férje, Mangárter.¹⁰⁶ Na, annak vót még egy család, testvérije, Franciska néni, ahun most a Bajcsi Jánosék házuk, az vót a házuk nekik, de hogy hová lettek? Egy fíjuk vót nekik, csak azokat evitték, fíjuk vót, azoknak a fíjuk a Kornél, de azokat elvitték... Ezek vótak zsidók a faluba, meg akkó vót, dehogynem, a testvérije vót az izénak, az apjának, a Zoli apjának, na, a doktor bácsinak a testvérije vót. Na, mi is vót a nevük? Sali, még azok vótak zsidók, de hogy mi történt velük, én már arra nem is emlékszők... No most, hogy ezeket, ezt az izét, ezt a Franciska nénit meg azt a fíját, ezeket elvitték. Most hogy azt a Répás Pali bácsit, azt meg tudod, ahol ott vót a, az üzletje, no, ahol a Lovász Márton bácsid lakik, az vót, az vót a bátyja nekije, annak a Répás Pali, az vót még zsidó. Ezek vótak, ezek vótak zsidók, dehogynem vót, ez a Zsidó Imre bácsi. De azt nem vitték el, az Imre bácsit, az elvette az izét, a kijacsudát, a Barcsi Viktor nénit, de aztán a Viktor néni, mikor kezdődött ez a, hogy viszik őket, evát tőle, evát túle, oszt aztán valahová el is ment az az Imre bácsi, de a, az nem került lágérba, el is vett egy szintén zsidó Bözse, Bözse nénit, mer akkó kikerűt, zsidó vót Palesztinába, ement... Osztt akkó ő sokszó vót itthun, találkoztunk vele, tudom, találkoztam én is vele az utcán, aszongya: „Te, te a Királ Pulának a lánya vagy.” Megismert, mer há ilyen idősebbek vótak ezek már mind. Megismert, azokhó többször hazavittek, meg a piktör Misejékhó, majd úgy mondom, azokhó, azoktú, azokná tartózkottak mindig, me azok, azoké vót a ház, az vót az izé, a Zsidó Imre bácsi háza...

Gombos, 121.

¹⁰⁶ Baumgartner, Bangartner

DOROSZLÓRÓL NEM VITTEK SENKIT, MER AKKÓ MÁ
NEM VÓTAK ITT

– Doroszlón egy zsidó család volt?

– Nem, vót több. Igen, igen. Meg van zsidó temető is. Meg az megvan, meg mink mai napig se nem bántottuk. Úgyhogy a zsidó temető ottan vót a gyárnál. Az megvan. Vót három vagy négy, tán öt család zsidó. Cigler, ez a Cigler család, ez áthurcókodott Bajára. Amit hallottam úgy, vót neki két fia. Az embert tán elvitték, de tán az asszonyát nem vitték, most arról nem vagyok, úgy körülbelül. Nem tudom, hogy kitől hallottam, meg nem tudom úgy, azok átmentek Bajára. A többit, ami vót, izé, hogy kit vittek el, izé, de Doroszlóról nem vittek senkit, mer akkó má nem vótak itt. Ementek ők.

– A német megszállás előtt ők elköltöztek?

– Igen, igen. Abba az időbe, mikó főgyütt a Heil Hitler! Akkó ezek kevesen vótak, és ezek elmentek. Igen. De ez a Cigler család, kint van, éntőlem fiatalabb vót. Olyan fiatal gyerekek vótak. Azok... nem bántottam őket mostan. Azok átmentek Bajára. Bajáró hogy hová tűntek, meg az emberek... meg az öregasszony bótos vót, hogy hová tűntek utána, nem tudom én. Ja! Még egy, hát az orvos! Az orvos is izé vót, az Andris, Székely, hát. Azé mondák, az Apatinba, az má főszabadulás után, az visszagyütt. Az itt vót Apatinba. Ott vót a Maris, a komámnak a szeretője. Ott osztand kerékpárral, nyári úton, át a jégen, be a... Apatinba, parkba leparkótunk, őriztük a biciklit. Ez meg elment udvaróni. Komám, megboldogút... Az Andris, ez az orvos, az valami fényképésznek tanút ki, vagy az lett. Az most hogy él-e még, vagy nem-e, vagy mi, nem tudom.

Doroszló, 107.

DEPORTÁLÁSOK, MEG MINDEN, ITT IS VÓTAK

– Voltak itt a faluba zsidók a második világháború előtt?

– Vótak, vótak. A Vámos Reduk¹⁰⁷ meg a... Azokat elvitték akkó, mikó ez a koluszá, koloszauszt, vagy minek mondják. Holokauszt, elvitték őket a... Ez a Imre bácsi, a Helhutter, hát ez is zsidó vót, de valahogy nem, mer akkó, akkó vett egy lovat, oszt akkó paraszt, paraszt vót, ugye. Hát má ugye, hagyjanak neki békét. Úgyhogy így megmenekűt. Az akkó vót Vámoserok, meg ki vót még zsidó. Nem vót a, két-három család. Zsidó. Van zsidó temető is. Ez a Imre bácsi is tán oda van temetve, zsidó temetőbe. Úgyhogy így akkó, paraszt lett.

– Mert addig mi volt?

– Hát kereskedő. Hát mindenhun ismerik Zágrebba is, mondom a Helhuttert. Ugye, a deportálások, meg minden, itt is vótak. Sok zsidó gyütt a faluba is be. Beszállásóva, mikó a röpteret csináták, akkó gyüttek a zsidók dógozni, románok gyüttek ide dógozni, diákok... Addig nem vót röptér, ezek ekezték csináni, oszt

akkó abbamaradt, mikó a magyarok ementek. Ugye, akkó, mondom, vótak zsidók, azok oda vótak telepítve jobbára Száraz sor, kis utca.

A zsidók, azok ott vótak a, említém, hogy akkó gyüttek látogatóba vasárnap a zsidók, gazdag zsidók voltak azok. Ugye, oszt itt vótak munkaszolgálaton. Együttek a feleségeik, oszt akkó ugye, látogatóba. Há. Ugye, akkó külnen, kiserdőbe, ott letelepedtek, ott beszélgettek, meg ott hoztak azok enni meg inni, hogy a egyik család itt, a másik ott, az a ott leűt beszélgetni. Há. Zsidók.

– A magyarok és a zsidók azok kedvelték egymást?

– Hát itt, itt a faluba, itt a faluba nem vót velük semmi probléma, mer, mer hát ugye itt születtek is, meg a elejibe így is itt vótak zsidók. Nem vót három család, nyilván zsidó. De jó népek vótak. Egy Gizi vót, a Vámos, és a Gizi az egy kicsive öregebb vót, mint a, lányuk vót ezeknek. Ott laktak, hun má most a Dom¹⁰⁸ van. Ott vót a házuk. Evitték őket. Soha többet, a Gizit is meg minden. Elég nagy katasztrófa vót a zsidókra nézve az. Most csak gondoljunk bele, hogy se a gyerekek, minden, elviszik őket.

– Itt is viselték azt a sárga csillagot a ruhájukon?

– Itt nem vót. Nem, de, de hát ugye, ez nem olyan forgalmas hely vót. Városokba tán. Itt nem vót.

Bácskertes, 23.

AZT A KÉT FÉRFIT KÖLLENE HAZAHOZNI A,
A TOPOLYAI ZSIDÓ LÁGERBŰ

– És a Szentendrey¹⁰⁹ tábornok, ez járt hozzánk. És akkor már később volt, akkor a zsidókat már vitték. És Bácskertesről is elvitték a két zsidó családot a topolyai zsidó lágerba. És akkor öregapám mindig a tábornoknak, mindig könyörgött, nem hogy könyörgött, hanem említette neki, hogy: „Idehallgass!” Mert tegeztek egymást... Ha már kimentek az utcára, akkor már meg volt adva a tisztelet, de itt megvolt. Ugye nagyon jóban voltak. És akkor azt mondta nekije, a tábornok az öregapámnak, hogy: „Misa! Mikor a zsidó a szemedbe néz olyan kedvesen, akkor fog becsapni. – Azt mondja: Te nem gondoldod, hogy a magyar fiúk a Don-kanyarnál ontják a vérüket, te meg ezért a két zsidó családért rágódsz?” Akkor mondta öregapám a tábornoknak, hogy: „Ide figyelj, ezek olyan tisztességesek, a Vámosi, a Helmuter az nem, az egy disznó volt, hogyha valaki nőszült vagy férjhez ment, szóval gyerek vagy lány, és tisztességes szegény volt, adott hosszú lejáratú kis kölcsönre esküvői ruhát.” Ez bennük volt, hogy... Vámosi meg Fischer. Fischer volt a vej... És akkor itt voltak nálunk egy pár hónapig elgyugva, mert nem lehetett jelentkezni a faluban, hogy itt vannak, mert baj lett volna abbú. És amikor nem tudom én hány hóna-

¹⁰⁸ Otthon

¹⁰⁹ Szentendrey Ágoston százados az első világháborúban, vitézi rangot kapott. A második világháborúban Zombor katonai parancsnoka. Forrás <http://www.hungarianarmedforces.com/1vh/OAT/87.htm> [2014. dec 5.]

pig itt voltak, ide hordott a család nekik tiszta ruhát, ennivalót, ez-az, akkor azt mondta a Szentendrey tábornok, hogy: „Misa, most már elég ebbű, mert jönnek a németek, ezek a Szálásiek, és – azt mondja – ha rálépnek, a te papucsod felszakad. Érted?” Ezt finoman így kifejezte: „Az én csizmámnak olyan sarka van, hogy nem lehet fölszakítani. Így kimossa magát. És a ház fogja meginni a levit.” Mert akkor már nincs mese. És akkor elmentek. És a Vámosi meg a Fischer család elveszett, a Helmuter családbú meg hazagyütt. Mert a feleségit, a Helmuter Imre anyját nem vitték el, a Klárit. Mert itt katolikusok voltak, és a katolikus anyjuk volt nekik, és így nem vitték el. De az tiszta zsidó volt. A Klárinak magyar volt az anyja. Hát a Péter Józsi apja a testvére volt. Antun a beceneve.

És tudod, már mondtam neked, már mondtam a bátyámnak is annak idején, hogy miért nem jelentkeztek Izraelnek, hogy kérem, ekkor meg ekkor a te apád itt előttünk négyszáz vagy háromszáznolcvan zsidót megmentett, az életüket. Hogy berugatta ugye, ide jöttek mindig azok a nagy tiszték, hogy mert itt volt sonka, szalonna, kolbász, birkatúró, hajma, bor, pálinka. A bátyámnak nagyon feltűnő vót, hogy a hídon két mitrajéz¹¹⁰ áll. Már a másik felire. Feltűnő volt nekem... Itt, a mi hídunkon. Ezen az utcain. És a hídon gyűttek a röptérrű. És a magyar honvédek tudták, hogy itt Bácskerteszen lesznek elintézve. Ezek voltak Titel meg Hodzsák meg errül, civil ruhába. És ez berugatta ezt a nagy tiszteket itten a gang végire. Berugatta, úgy berugatta, hogy azok nem bírtak felkelni. És már a délutáni órákba, akkor keltek fel. No most, a katonáknak meg volt adva a parancs, de nem volt írásban megadva, csak szóbelileg. És ezek ravaszak voltak, ezek a honvédek, hogy csak írásbelileg, ugye. És mikor ideértek, a Babos Annuska meg ide a kereszthez, akkor már a honvédek előrementek, meg hátulrú, és itt látták a zsidók meg a honvédek, hogy itt vannak a mitrajézek meg a golyószórók. Akkor kérdezi a bátyámtól: „Elmentek már a zsidók?” Már Bezdánba mennek. Akkor nagyon kapdostak. A két honvéd akkor is kint volt a hídon. Azoknak nem járt se bor, se sonka, se kolbász, se szalonna, se semmi. Nem merték azok otthagyni az izét. Hogy meddig mentek azok a zsidók, azt mi nem tudjuk, de itten, Bácskerteszen nem lettek kivégezve. És mindig mondtam nekik, írjanak, hátha valaki él, hátha valaki emlékszik, hogy mikor a... Mert azok a zsidók itt voltak a faluba, de akkor kivitték őket a reptérre. És azok semmit nem csináltak, jól éltek, mint hal a vízben. A magyar gyerekek meg a Don-kanyarnál hullottak, mint a legyek. Mondtam, hátha valaki él, hátha valaki emlékszik, hogy mi volt Bácskerteszen, amikor a falu szélére értek, amikor a gépfegyverek fel voltak állítva és... Hátha valaki is bizonyít, és mondom, hátha valaki kap, vendégségben lehetett volna egy-két hétig Izraelben mind vendég, mint turista. Most itt nagyon izélik, hogy megmentett egy zsidót, meg agyonlött... Ez háromszáznolcvan embert megmentett.

No mostan, azt mondja, mivel tellett az idé, ez, ezt nem tudom pontosan, hogy mellik évbe vót. A topolyai zsidó lágerba elvitték a Fischer Zoltánt és a Helmutter Imrét, helybeli zsidókat. Ezek itt nevelődtek fël, törzskönyvezett bácskertesiek

¹¹⁰ Géppuska

voltak, nem vétettek ezek a légynek se. Ezek a szegény, tisztességes szegényeket kisegítették, ha annak a fia vagy lánya ment férhő, esküvői ruhát kapott hosszú lejáratú kölcsönre, kis kamattal. Ez így vót. Ez nem mese, ez így vót, ugye? No és akkor a nagyapám mindég kényszerítette a tábornokot, hogy idehallgass, aszongya, tegezték egymást itt, aszongya, ott vannak Topolyán ezek a bácskerteszi zsidók, Aszongya, azt a két férfit köllene hazahozni a, a topolyai zsidó lágerbű. És akkor azt mondta neki mindég, hogy: „Misa, ide figyelj! A magyar fiúk a Don-kanyarná ontsák a vérüket, és – azt mondja – ezeknek, a zsidóknak semmi bajuk nincsen a topolyai zsidó lágerba, kapnak rendesen enni, dolgoznak, nem bántsa őket senki.” Senki se veri, mer szépen bántak azé itt a zsidókka. De annyira ment a dolog, hogy rákényszerítette a nagyapám, elmentek a saját luxuskocsijába, a tábornoknak a saját luxuskocsijába, akkor is soférja vót, Kupuszinára megnősüt, Szobonya Dániel. Szobonya Danika. Igen, ő gombosi származás. És ez vót neki a civil soférje. A saját Mercedes kocsijába mentek, a Szobonya Dániel mint civil soférje, nagyapám mint a helybeli bíró és a Szentendrey tábornok. Mikor a minden papirost má itthon elkészítettek, hogy ki bírják venni a topolyai zsidó lágerbű ezt a két személyt. Mikor odaértek a kapuhó, azt mondja egy nagyon jó vágású, helyes katona, a térségbe is mikó odaértek, látta, hogy piros, csíkos, nem tudom én, hány csíkja vót a tábornoknak, mer alezredes, ezredes, tábornok, ugye? Három sráf a legnagyobb. És aszongya, jelentkeztek, és a honvéd kérte a belépési papirosát. Azt kivette, szabályosan megmutatta neki, és akkor csengetett, tudod, én mint gyerek mindég ezt hallgattam. Csengetett, és kigyütt a napos tiszt ugye, mer dezsurni oficir¹¹¹, napos tiszt, és ugye jelentkezett, és az mingyá hitta a érséget, tudod, hogy is mondják eztet, mikor a, én a, a mondjuk, gyün egy tiszt, és akkor az a kis érség föláll neki, tiszteletadás.

Ezze azt mondta a tábornok, hogy fiam, nem szükséges semmi, a legnagyobb szorításba mink bemegyünk szépen. Úgy vót is. A honvéd megnézte neki a papírját ugye, gyütt a parancsnok, bevitték. Na és akkor leüték az asztalhó, és akkó mondták a napos tisztnek, hogy mi a helyzet. Meg a parancsnoknak. Hogy ezt a két zsidót ugye akarja kivinni, hiteles papirusukka. Mer ott úgy vót, testvér, hogyha felszólították annak a zsidónak a nevit, az tudta, hogy mén ki a Don-kanyarhó, ugye? Na és akkó, mikó elmentek ezé két zsidóé ugye, azok a illetékesek, ugye? Ezek sírtak, elbúcsúztak a bajtársaktú, többet nem lássák egymást. Irány a Don-kanyar! Na most, mikor ideértek a őrsszobára, nézzék, hogy ez az öreg Buják. A helybeli bíró. Ez a Szobonya Dániel. De nem tudták ők, hogy a Szobonya kinek a soférje, vagy mit keres itt. Na, ott ugye elbeszélgettek velük, és akkor azt mondták, hogy mehetnek. A, olyan korrekt ember vót a Szentendrey Ágoston tábornok, hogy a saját kocsijába. A tábornok út előrú, a Szobonya mellett, a két zsidó, a Fischer Zoltán és a Hellmutter Imre, meg a nagyapám útek hátúrú. Elhozták ide Bácskertesre. Úgyhogy a, a lakásukon tán vótak egy pár napot, és akkor nálunk, itt a épület végibe, eresztésbe, csináltak egy titkos pincét, kiástak. Finoman az meg vót csináva. No, és akkor ugye, ide hordtak mind a feleségeik... Ide hordtak a hozzátartozói nekik enni.

¹¹¹ Ügyeletes tiszt

Ingyen tiszta ruha, ingyen. És azt mondta Szentendrey tábornok, hogy abszolút nem szabad neki kijönni, mer ha kijönnek, ebbi baj lesz, az én nagyapámnak lesz a baja, hogy a zsidókat izéljék. Itt vótak négy hónapig, és mikor a német hatalom már a zsidókat nagyon ö, hogy is mondjam, terelte, akkor azt mondta a tábornoknak, nagyapámnak, a tábornok a nagyapámnak azt mondta, hogy idehallgass, Mihál, Misa, azt mondja, a zsidók kapnak olyan hiteles papirost, jelentkeznek itt, itt a, hogy hun kell nekik jelentkezni, ezred, szá..., satöbbi, satöbbi, jelentkeznek, semmi bántódások nem lesz, és ott fognak jelentkezni a ezredeseknél. Most. Hát akkor úgy el is búcsúztak. És elmentek innent. Ugye. És mindég azt mondta, hogy el ne felejtsem. Azt mondta a Szentendrey tábornok, hogy idehallgass, Misa. Mikor a zsidó legszebben beszél veled, szembe beszél veled, akkor becsap. És ezt a nagyapám nem hatta, nem hitte, és ez megtörtént. Ezerkilencszáznegyvenöt. A Fischer család az elveszett, az egész család elveszett, hogy merre, elveszett, nem tudják a bácskertesiek, kupusziniak, meg merre elvesztek, de Helmutter Imre megmaradt.

Negyvenötbe a Péter Istvány, a Péter Palikának az édesapja honvéd volt. Honvéd vót, és be vótak szállásolva így a parasztkóhó, és annak a parasztháznál vót egy nagy istálló. És míg a magyarok, németek nem vitték el a teheneket. Maradtak még ott tehenek, és ott találkoztak vele, és ez a Péter István megismerte, hogy ez a Helmutter Imre bácsi. És akkor azt mondta neki, hogy: „Idefigyeljél! Míg mink itt vagyunk, én magáru gondoskodom. Maga az, a válú ala, alá áll, ahol vannak a szarvasmarhák, ugye ottan a válú alá, oda fog fekünni, én magának odahordok enni, meg inni. Ki ne jöjjön, mer hogyha megfognak a németek minket, kivégeznek.” Körübelű egy olyan két hétig ott vót, és odahordott neki enni, inni. No és akkó jött az idő, akkó elváltak. Na mostan. Visszatérek, hogy mit mondott a tábornok? Hogy mikor legszebben beszél, akkó becsap.

No, és míg időve a Péter Istvány hazajött... Ja, vót orosz hadifogoly is, igen, orosz hadifogságba esett. Hazaért, és a Helmutter Imre is hazaért. És a Helmutter Imre, a helybeli szövetkezetbe mind úgy hívták, hogy Pčela, ű vót mind a konvencionalista.¹¹² Jó mondom, konvencionalista volt, és ű vette át ezeket a termék, zöldség, répa, paprika, uborka, káposzta, satöbbi, ugye? Ezeket vette át, és ez a Péter István olyan gyöngé termelő volt, ez Budzsákba történt, nekünk erre vót a földünk, gyönyörű paprika ugye, ű nem tesz, nem nekik, meg arra, nem lebecsülés, hát olyan gyengébb munkások vótak, és gyengébb vót az a termés is. De nem kapott az öntözést. És el nem felejttem soha, a feleségemre ott vótam, nyóc zsák paprikát szettek, jött a mi búcsúnk. Ez július 26-tú augusztus elsejéig. Ebbe időszakba szok lenni. Ugye? És elvitték azt a mázsa paprikát, hogy egy kis pénzt kapjak, mer a Palika, olyan kisgyerek vót, ugye? És nem ért sokáig vissza, és a felesége mondja nekem, Maris néni, azt hiszem, vót a neve: „Jaj, Erzsi, tudod, nekem olyan rossz előérzetem van!” Ezt kérdezi a feleségem, hogy mé? Aszongya, edáig nem jön a Pista, biztos nem vették át azt a paprikát. Na most, a Péter István, kint a vasútállomáson vót a szövetkezetnek a Pčela Szövetkezetnek ilyen, ilyen nagy raktárja, deszkából volt, cserépteté,

¹¹² Kommercialista, kereskedelmi ügyekkel megbízott személy

mer ott vették át az árut, és mikor meglátta a Helmutter Imre, vagyis ismerte már a lovát, egy fehér lova vót, eridjé Wirc, nézd meg, hogy ki az. És mit hozott? Elment a Wirc megnézni ugye, hogy ki ez ugye, mondja ű, visszajött és mondja, hogy Imre, azt mondja, az a Péter Pista, Petrina Pista, azt mondja, hozott paprikát. Mennyit? Hogy nyóc zsákka. Menj, nézd meg, hogy milyen áruja van, és ha sorra kerül, a valami vacak áru, nem kell túle átvenni. Ugye? De, de kocsik vótak sokan, ugye? És megjegyzem, hogy olyan kocsik is vótak, hogy a gyöngö minőségű árut idehozták délelőtt, és délután pakóta java árujáva helybe pakóta vagon, vagonyba, Zágrebba vitte java árut. No, mikor a Péter István sorra gyüött, mit hoztá Pista? Imre bácsi, hoztam paprikát. Milyet? Hát akkor ű mondta, mit tudom én má, milyen paprikát. Nézzétek, hogy milyen áru, hát Péter, hogy mingyá olyan áru, nem kell átvenni, vigye vissza. Akkor a Péter Pista, azt mondta még, hogy Imre bácsi, sajnáljon meg, azt mondja, minket, nagyon gyenge állapotba vagyunk, nagyon köllene az a pár dinár, mondja, jön a búcsú, van a gyerek is, hát valami kis valamit venni. Hát hogy sajnáljon meg. Nem lehet, vidd vissza az árut, nem megfelelő. Még eccé mondta nekije, meg mire, mikor harmadszor mondta a Péter István a Helmutter Imrének, azt mondja, Imre bácsi, elnézést. Maga mán elfelejtette aztat, hogy én milyen jót csinátam magával, aszongya. Mer ha akkó magát megfogják a németek, kivégezzék ott Magyarországon, ahol ű így gyugta, és azt mondja, háhá, engem is megfognak, kivégeztek vóna a németek, katonák. Akkor azt mondta neki a Helmutter: „Idehallgass, az akkor volt, ez meg mos van!”

Hogyha ember lett vóna Helmutter, megmondta vóna, mérjétek le a paprikáját, tegyétek fére, eljön az este, vót ott nagy geder, oda szórjátok ki. Engem megcsalna egy kocsin tíz kilóva, Molnárt megcsalja, azt is, és ezze nyóc zsák paprika legyen százötven kiló. Na jó. Ez törtínt. És ez nekem mindig eszembe gyün. Tudod, ez, ez zsidó. És ugye, mikor míg ű eztet végbevítte, hát ez fáj mindenkinek.

Bácskertes, 24.

EZ NEM NÉZTE, HOGY SZERB VAGY NEM SZERB,
AZT NÉZTE, HOGY EMBER

– Én mint srác vótam ugye, annak idején, de mindég hallgattam a nagyapám, meg a, a, a, a tábornok meg ezek mit beszélgetnek, satöbbi, satöbbi. Há itt vót nálunk, vannak fényképek, ha én tudtam, megmutattam vóna neked. Civilbe vannak. Hány halpaprikást ettek meg itt!

– És hogy hívták a tábornokot?

– Szentendrey Ágoston. Hálálra ítélték, a Tito előtti golyó, öööö, a kötél általi, akkó golyó általi, akkó nemzetközi nyomásra, Szabadkán vót neki az utolsó ítélet, hát kár, hogy eztet nem vettem elébb, és ott vót a utolsó ítélet.

– Mivel, mivel fogták el? Pendelhálóval?¹¹³

¹¹³ A kérdező előzőleg mesélt történetek alátámasztására törekszik.

– Igen, pendelhálóval rántották le, ezt egy kupuszini meséte. Szentendre, Szentendrey tábornok. Ide helyezte a vitéz nagybányai Horthy Miklós az újvidéki razzia után mint a Délvidék főparancsnokát. Mikor így bejöttek a honvédök, akkor ű Zomborba jött, mer a első Magyar–Osztrák Monarchia idejé, idő alatt, akkor is itt vót. Itt vót mind magas rangú tiszt, azt, bár nem vagyok benne biztos, hogy milyen rangba vót ugye, és a nagyapám lett neki a tiszt szolgája, legénye, és mikor a partizánok meg a orosz ide bejöttek, akkor Zomborba, többen ugye írgykedtek rája ugye, gondóták, hogy ki köll ezt is végezni, ha lehet. Két zombori tanító pontos adattal tudta, hogy hol van nekije Nagykanizsán a háza. Mer űk Szentendrén laktak, vótak testvérek, és így Nagykanizsára mentek. És ott vót nekije szőleje. És ez májusba történt. És az a két tanító meg mennyi partizán meg oroszok elmentek teherautóval, mer akkó még lehetett átmenni, a partizánok vótak a zatyaisstenek. A Bácsalmásrú hozták át a magyarokat, és itt végezték ki űket, Szabadkán.

Hát én ezt tudok, mindent. No mostan, ottan nem bírták ugye, első napokba megfogni, hanem kiment a szőlőbe, és nézte a metszésnek a, a szőlőmetszésnek a izéit, hogy mellik szem, ööö, hogy fakad satőbbi, satőbbi, nagyon nagy, erős ember vót, és nem bíztak, hogy birják élve megfogni. Hanem pendelhálón, félig dobták rája, és avva lerántották. Ez talán nem is gondót ugye erre, és avva lerántották ugye, oszt ez nem bírt semmit, mikor össze izés feldobták, és a szomszédok is ott dolgoztak a szőlőbe, és látták, hogy oroszok, meg partizánok ugye hát szerbű beszétek, meg, meg oroszú. Na mostan. Akkor ugye, el, elhozták ide Zomborba. Ebbe bal kíz felű vót a mezőgazdasági iskola. Ahol vót egy nagy börtön. Igen. Nagy börtön vót. Olyan nehéz börtön vót.

[És ide elhozták, és vissza-visszatérek, itt, itt lakott Szekeres János, családja van, van, volt neki abba a időbe egy iskolás lánya, Szekeres Mária, lakott egy Balog József családja, és annak vót egyik lánya, Balog Erzsébet. Ezek iskolatársak voltak, de nagyszülők mindig veszekedtek, hogy melyiknek a onokája híresebb, mint a másik. És akkorra a, a Balog Józsefnek az anyósa nagyon haragudott erre a Horvát családra, mint a Vaskárokra meg a Szekeresekre is, és azt mondta a vejinek, hogy eccé má valahogy, be köll űket köpni, mer ez nagy AFŽ vót, be köll űket köpni, hogy zárják be űket, ugye? A Horvát bácsi kapott, Horvát Pál kapott egy évi börtönt, a Szekeres János kapott félévi börtönt. Na, akkor vót föllebbezés, me nem vót mié elítélnie, tudta a akkori bíróság is, de mindegy, ezt végre köllött hajtani. A Horvátnak levették fél évre, a Szekeresnek levették három évre. Há, bocsánat, három hónapra. Na mostan.]

A Szekeres is itt vót bezárva, meg a Horvát, ugyanebbe a börtönbe, ahova a Szentendrey. És ugye a Horvát vót a szakács, a Szekeres vót a trpezáros.¹¹⁴ Mivel a Szentendrey cellába voltak, és csak kis ajtón adták be nekik ennivalót. És ahogy ez a Szekeres vitte ennivalót azon a fatálcán, mit tudom én, hány börtönözöttnek, és

¹¹⁴ Trpezarac, a konyháért felelős beosztott személy

ez a kis ajtón meglátta, hogy a eltezetérű, hogy ez kupuszini, vagyis bácskertesesi. És kérdezte túle a Szentendrey tábornok, hogy ugye, fiam, maga kupuszini, bácskertesesi, hogy igen. Ugye, mer a partizán ment előre, nyitotta ki, kúccsa, ezeket a kis lukakat. Azt mondta, hogy igen. No, mikó ment vissza a, a tácáé, mer, ööö, ilyen penészes darát kaptak. Egy kis darabkát kaptak ugye enni, mást nem kaptak enni, meg kis vizet. Akkor mondta neki, hogy ismeri, vagy kérdezte túle, hogy ismeri maga Buják Mihál bácsit? Hogy vót bíró. Mondja, hogyne ismerném, azt mondja, körösztű szomszédok vagyunk. Mondja meg neki, hogy itt van a Szentendrey tábornok bezárva. És ezeknek a feleségeinek szabadott bejárni minden héten egyszer látogatóba, meg egy kis, szerényke kis csomagocskát bevinni. A Szekeresnek meg a Horvátnak a felesége, ugye? És kérem ugye, ezek megmondták, hogy mi a helyzet. Ugye? És mi történt, az én apám, hát nem világosították föl, ez meg nagyon bészes vót, bértarisznyába majd visz neki kis ennivalót. É, mikó odaért a kapuhó, igazolván, satöbbi, kit keres? Hogy Szentendrey. Kicsodát? A maga! Olyat kapott, hogy mindjá leesett. Megérted, hogy ez nincs itten? Hát akkó ez összeszedte magát, és ugye hazajött. Ez így történt. No mostan ugye ezek vihettek be kis csomagot, egy kis szalonnát, egy kis tojást, de kicsi mennyiségbe. Na most, mi csináltak? A Horvát, a szakács és a Szekeres János, a trpezár. A Horvát bácsi egy darabka szalonnát megfizett a darába, a tojást megfőzte, lehámozta, és a Szekeres a darával tette, a Szekeres tudta, hogy melyik porció a Szentendrei tábornoké. Ez igaz vót.

Majd utána elmesélem, hogy ki mesélte még. Együtt vótak a kupusziniai börtönbe Balogh Józsviva. Na most ugye, ahogy naponta sétáltak, össze voltak láncolva, és mindennap vót orvosi vizsga. Fogták a farukat, hogy kinek mennyi a hús. Mer haltak ugye, hát ezen a kosztón, már csak ez meghalt, az meghalt, és az öreg nem vezett el. És nem tudták megállapítani, hogy mitű van. De ha megtudták volna a partizánok, ezeket talán évekre bezárták vóna, hogy mit míveltek. Na mostan. A Szekeres hazajött, elmúlt a jó élet, a Horvát tovább még maradt, ugye, Még három hónappal tovább ugye, ugye maradt, akkó má nem így ment a kosztolózás, me nem vót megbízott ugye, nem vót megbízott ember, aki eztet végbeviszi.

Na mostan visszatérek, hogy Szabadkán ugye, szóval, elítélt kötél általi halálra, akkor ööö, golyó általi halálra, akkor Szabadkán volt nemzetközi bíróság, már Nyugatra ment, mer nem vót a zöreg bűnös. Ű katonatiszt vót, de nem vótak sehun a, a, a tenyere piszkos. Hát Ű katonatiszt vót, nem vót, mer ilyen razzia után gyütt Újvidékre.

Ugye, és azé küdte ide a zöreg Horthy, nagyon jó beszél szerbű, németű, nem tudom, hány nyelven beszélt, tanult ember volt nagyon. Perfekt, há azé is küdte ide Horthy.

– De honnan tudott Ű szerbű?

– Hát tudott. Hát, hát Szentendrén vannak, vótak szerbek?

– Szentendrén?

– Hát ott, ott hát templom van, öt szerb templom mikedik, kettő nem. Ott van a szerb pátriárka. Onnan van a ciril metodum, hogy mondják ezt az írást? Szentendrű

származik, ezt merem megállítani akármelk tanárodnak, profeszornak Szerbiába. Onnan származik, ez igaz. Na mostan ugye, mikor volt Újvidéken a, a Szabadkán a tárgyalás, akkor eljöttek a Baranyai-háromszögbű, nem tudom én, kilencven vagy százötz szerb iratokka. Ezek harminckilencbe vagy negyvenbe Magyarország, Pécs környékire vót valami szerb kivándorlás. Erőve. És ezeket ide helyezték, és mikor bejöttek a magyar honvédok, akkor a, akkori hatóság akarta őket onnan, a Baranyai-háromszögbű még átlökni őket Srembe.¹¹⁵ És az öreg Szentendrey tábornok nem engedte, és mindenki, minden család kapott Szentendrey-aláírása egy hiteles papirost, hogy igen, ott maradjon a saját hajlékán. És ezek jöttek tanunak, hogy, hogy rendes ember. Hogy megvédjék.

És csak azt kérdezem, azt, azt, azt kérdezem újra, hogy azt mondta az öreg Szentendrey, hogy a zsidónak ne higgy, amikor a legszebben beszél, akkó becsap. Ha olyan tisztességes lett vóna Helhutter Imre annak idején, akkó elment vóna Szabadkára, a bíróságra, és megmondta volna a bíróságon, hogy hallod, uram, ez az ember személyesen jött értem a topolyai zsidó lágerba, hogy kivigyen. És Bácskertesén, nem tudom én, négy hónapig el vótam gyugva. Ez, ez nem mese. Érted? Ha ember lett vóna, elment vóna oda, és megmondta vóna, hogy kérem, személyesen az ő kocsijával. Engemet meg a Fischer vagy a Vámosi Zoltán. Személyesen hoztak haza.

Akkor ezek a szerbek, szerbek, akik gyűttek, azok megmondták az üvéjüket. Azok.

– Itt a szabadkai bíróságon védték.

– Igen. Védték. Itt többet nem tehettek. Ez van, és kész.

Na mostan, há most ne hazudjak neked, Požarevac vagy hogy hívták ezt a másik bertent. Nem tudom, most melk. Igen, meg a másik, most nem jön eszembe melkire elvitték. Hát, jó, az öreg, ugye, hát nem vót ű akkó még olyan öreg, csak hát mondjuk, hogy öreg. Ott vót bezárva, de mint emberre bántak vele, há mikó egyszer oda bekerűt, így tisztogattak lúgot, ön, a, tiszteknek a szobájait, a, szóval vezetéknek, hát megbízott ember vót. Perfekt beszét szerbű, minden. Na mostan, történt az, hogy egy Balog nevezet, Balog József nevezetű elvette Buják Pál kémivesnek a lányát. Ez a Pali bácsi, a Dunai Pali bácsinak vót a, egy lánya, és ez a Balog Józsi elvette a, a ennek a lányát, és született, aki most is ott lakik ugye, asztalos a férje, a Cukros mellett. Az meg ott a lánya is, ugye, a Balog nagyon iv... ivogatott, satöbbi, széjjelment a feleségive, és nem fizette hosszú időn át a gyerekeltartást. És akkor Zomborba elítélték több mint egy évre, és akkó úgy vót, hogy aki egy évné többet kap, az nem lehet Zomborba, az nem bír Zomborba raboskonni. Annak Požarevacra, vagy nem jön eszembe a másik neve.

– Mindegy, nem baj, no majd!

– Dehogynem, ez fontos vóna nekem tunni. No mostan ezt is odakítték. És ez az ember magáva vitt ugye egy kis ennivalót ugye meg egy liter pálinkát. Me nagyon szerette. De megjegyzem, szintén kupuszini, tibbe, bársonpantalló, papucs, satöbbi, satöbbi.

– Megint fölismerte az.

¹¹⁵ Szerémségbe

– Na most ez, ez ott dolgozott a kapuná, a őrsegen, söprögette ott a szobákat, nézi, hogy egy kupuszini fiatalember itt jelentkezik a, a kapuná, a, a érné. Aszongya, megvárom, hát aszongya, ez kupuszini. Ugye, de akkó is jó kedve vót a Józsinak, nem azt mondta, hogy részeg vót, csak olyan jó kedve vót ugye, begyütt, jelöntközött, minden ugye, mingyá mindent elvenni, bicskát, öö, satöbbi, italt, satöbbi, satöbbi. Kérdezi, hogy maga, fiam, hova valósi. Mondja, hogy kupuszini vagyok, mondja, mindjá fölismertem magát, mondja. Maga éngem, mondja, még soha nem is látott. Baj az, hogy nem láttam, de ismerem az öltözékit. Kérdezi a napostú, hogy mellik osztályra mén ugye, majd holnap találkozna vele. Na és akkó másnap felkereste, és akkó kérdezte, hogy él-e a, a nagyapám, a nagyanyám, mink, szilém, bátyám, felesége, mind mi. No, ez mondta szépen, hogy élünk. És akkor, mikor ő jött haza, akkor izent. Izent a tábornok, hogy ott van, egészséges van, de akkó má lenyomott tizenkilenc évet.

[Na és akkor ugye, a Józsi izente, és aszonta, hogy reméli, hogy talán, ha jön első amnesztia, Tito akkor adott első amnesztiát, a Sikának vót televíziója, máshun nem is, és néztük, és jön ki a börtönbű, meg vót hajúva ugye, be volt hülyüve, ugye tizenkilenc évet lehúzott, és elment Nagykanizsára, ott vótak ígyvidi kolegái nekije. És akkó Nagykanizsárú megint írtak levelet, hogy ott van a tábornok, hogyha akarunk vele találkozni, akkor ugye ott találkozzhatunk, de azt mondta megboldogútt édesapám, hogy nem szabad, mert ezek vannak még hatalmon, és azt mondja, újra itt lesznek bajok, és, és akkó nem mentünk el, nem azé, hogy, hogy nem, nem mentünk ugye el. No és akkor a Szentendrey kiment Ausztriába, nem mert hazamenni Nagykanizsára, Magyarországra. Akkor a Kádár-hatalom, ez a, ez a, hogy is mondják, nem avós, vagy nem is tudom mit, személyesen írta a, a magyar–osztrák nagykövetnek, hogy ő bátran hazajöhet, ő letöltötte a zű büntetésit, nincs mit ugye...

– Elég a tizenkilenc év neki.

– ...itélkezni. Na és akkó hazajött, Nagykanizsára. És mi történt pár évre rája, élte, éltek még a szüleim, én meg a feleségem vótunk budzsákba dolgozni, asziszem papi...

– Ez a hatvanas évek derekán vót?

– Nem emlékszek rá pontosan, nem vót még akkó televízió, csak a Sikának.

Egyszer a, a baranyai szerbek azok mentek. El mertek jönni Szabadkára, és helybeli nem mert elmenni. Há ezek mutatták, hogy mit kaptak. Ez nem nézte, hogy szerb vagy nem szerb, azt nézte, hogy ember. Ja hát, hogy a Fischer Zoltán bácsi az megvédte vóna a, szóbelileg is, hogy kérem, ez és ez történt.]

Mert nem azért mondom, öregapámnak nagy elismerése vót a tábornokkal. Védte a szerbeket, védte a zsidókat, de magyar izé... Mert mondta neki a tábornok, Misa, ez nem lesz hosszú, mondta ő neki előre. Misa, ez nem lesz hosszú élet, hogy ezek itt vannak. Tudta az.

– A Szentendrey mondta neki?

– Igen, igen. Most idehallgass! Volt egy alezredes, egyszerű alezredes. Az volt a Bácskának, a Délvidéknek a főparancsnoka. Akkor volt ez a razzia Újvidéken. No és a Horthy ezt leváltatta, a Zöldy volt hadbírósgóna a Horthynál, mert nem szabadott ilyent csinálni. Mert ugye gyűttek ezek a rossz hírek, hogy mennyi ezreket kivégeztek, meg. Nem gyűtt a rendes iratok, mind ezek a hamis iratok. No, és egyszerűen leváltotta, és a Szentendrey tábornokot kinevezte Délvidék parancsnokának. Baszhatta ű akkor már, minden megtörtént. No most, amikor begyűttek az oroszok, partizánok, akkor ű nem ment Szentendrre, hanem Kanizsán [Nagykanizsa] volt nekik egy házuk, családi ház, és ott volt nekik nagyon gyönyörű szőlőjük.

És két bitang zombori tanár vagy tanító, mikor lemegyünk a Ferenc után a hídra, ott le kell fordulni balra és ott bent, ott laktak. Mert én a fiának mutattam, hogy itt valahun bent lakik az a két romlott ember. Két zombori tanár ment teherautóval, oroszokkal, és vártak egy-két napot, hogy az öregot mikor lehet elkapni a szőlőbe. Mert ez áprilisban vót, mikor a szőlő már úgy rügyezik. Nagyon nagy, erős ember vót, ű ha hármat megfogott vóna, az palacsintát csinált vóna belüle. Pendelyhálót dobtak rája, és avval lerántották az öregot, összekötötték, és úgy autóra dobták. Hát nem gyün az öreg, nem gyün az öreg, és akkor a szomszédok, aki a szőlőjük vót, mondták, hogy űk láttak oroszokat... meg tán partizánok összekötötték és elvitték. Mingyá tudta a család, hogy ide hozták.

No, most visszatérek egy kicsit. Ha az öreg Helmutter becsületes lett vóna! Emlekszel, mit mondtam? Azt mondta öregapámnak, hogy mikor a zsidó a szemedbe néz és mosolyog, akkor becsap. Ha az öreg zsidó ott lett volna a baranyai szerbekkel, mert Pécsváradból vagy hunnét harminckilencben a szerbeket kitelepítették, és magyarokat vittek oda. És a Szentendrey mindnek adott egy hiteles papírost mikor gyűttek a magyarok, hogy ezeket a szerbeket nem szabad bántani. Itt a háromszögben,¹¹⁶ itt valahun vót. És ezek a szerbek elmentek a bíróságra. Elmentek és mondták, hogy harminckilencben milyen papírost kaptak, és mikor begyűttek a magyarok, űket nem bántották. Ezek szerbek vótak, magyar szerbek, magyarországi szerbek. És a zsidó nem ment. És ha elmén a zsidó, és azt mondja, uraim, hát engem a zsidó lágerbű kivett! Elfelejtette. Meg a Palika, aki vót harangozó, mi is a neve? Petrinya Palika apja, az megmentette Magyarországon a Zsidó Imre¹¹⁷ életit.

Ugye mikor innen elmentek. Azok vitték űket Oroszországba, ott meghaltak, ez meg itt Magyarországon. És valami faluban volt egy nagy parasztnak nagy istállója. Megmaradtak a tehenei még, meg fönt volt szénás. Oszt találkozott a Petrinya Palika apja a Helmutterrel. Nagyon rossz bőrben volt, a feleség... Akkor már keresték össze a zsidókat, ott már mentség nem volt. Mondta neki, hogy bújjon ide a vályú alá, a tehenek elé, én hozok magának enni, inni. Ha van vécé vagy valami, ha lehet, éccaka. Nem tudom én, hány hétig. No, mikor már elmentek ez a Szálasi banda, hunmi, akkor kigyűtt. És már meséltem neked, hogy a Budzsákba keresztül volt ne-

¹¹⁶ Baranya megye déli része, a Dráva torkolata.

¹¹⁷ Azonos Helhutter Imrével.

kik földjük, ilyen kapott föld. Tudod, ilyen titói osztalékföld, ott volt szálás. És nem rosszbú mondom, olyan gyenge termésük volt, olyan gyenge munkások voltak. No most, hozott búcsú előtt, együtt a búcsú, kivitt nyolc zsák paprikát. Pčelába.¹¹⁸ Én az asszonnyal ott dolgozok. Felesége meg a feleségének egy testvére, az is legény volt, az is kicsit olyan, Miska volt a neve, Misa. Olyan nehézkes volt, no. Hogy finoman fejezzem ki. Mondja az asszonynak: „Erzsi, nem jön ez az én Pistám.” Mondom nekije, a feleséginek: „Idehallgasson – nem tudom, mi volt a felesége neve –, sokan vannak, oszt nem együtt még sorra!” Éreztem én mingyá, hogy itt valami baj lehet. De, mondja, eddig? No, egyszer délután meggyün az ember. No, Pistám, átadtad a paprikát? Nem. Hát miért? Visszaküldte a Zsidó Imre bá. Hát pont a mienket? No, csak azt akarom mondani, hogy voltak ezek a nagy büdös zágrebisták, ezek kihozták a szart a Pčelába, a paprikát meg ilyet, a javát meg vitték vagonba Zágrebba. Ilyet, mint a Maresek Misi anyja meg apja. Voltak ilyenek sokan, ilyen bitangok. Ha annak a Pista Péternek gyöngye volt az áruja, ott naponta raktak hátom-négy vagon paprikát. Mert a Würtzet küldte, az öreg Würtzet, hogy nézze meg, de tudta, hogy ez... Elment megnézni az öreg Würtz, mit hozott. Paprikát. Eridj, nézd meg azt a paprikáját. Mert a Würtz is nagy disznó volt, a zágrebiaknak kinyalta volna a seggit. No, mikor sorra gyütt: „Mit hoztál, Pista?” „Paprikát, Imre bácsi.” „Vegyétek le, majd megnézem. Eztet szórjátok a nádasba!” Emlékszel? Volt egy nagy faraktár. „Ide a nádasba szórjátok ki!” Öccse, ha ember lett vóna! Mérjétek le, abba a nyócba, ha vót két méter paprika. Engem becsaptak húsz-harminc kilóval a mérésen, apádat becsapták. Hát ezt meg lehet csinálni. És akkor azt mondta neki a Pista Péter, hogy Imre bácsi, hát vegye át, nagyon kellene az a pénz a Palikának. Picike volt, gyütt a búcsú, tudod, hogy van, minden szülő igyekezett, hogy valamit kapjon az a gyerek vagy lány, valami kis ruhát vagy lábbelit. Vegye át, Imre bácsi, ezt a paprikát, nagyon kellene a pénz. Nem lehet átvenni ilyen gané árut! Akkor mondta neki a Pista Péter, Imre bácsi, maga már elfelejtette, hogy én megmentettem a maga életit. Az akkor volt, ez meg most van! És ez nekem mindig eszemben van, hogy mit mondott a Szentendrey tábornok. No, nem minden zsidó ilyen volt. Ez nagy dög volt. Ez elcsapta a mozis Józsi bácsitól az asszonyt. Az a mozis Józsi bácsi felesége volt.

Bácskertes, 24.

HÁ MINK EZT NEM TUDTUK, HOGY KICSODÁK, MICSODÁK!

–Igen. Meg hát a falunak a határnak a másik részein is, így minden, mondjuk Szelencsének volt egy része, akkor a Vasút utcának vót egy része, ez még erre vót ugye, és ez a két zsidó ide behúzódt a szalmakazalba, és nekem volt mint Buják Mihálynak még egy iskolatársam, Dubac József, sajnos már meghalt, és mink ugye, hát mint afféle gyerekek hát ugye mindég mentünk valamit nézni, és egyszer ez a két zsidó, mink nem tudtuk mindjárt, hogy ezek zsidók ugye, kibújtak a lukbú, egy szalmakazalbé, és mondták, hogy fiúk, nem-e tudnánk nekik enni vinni egy kis

¹¹⁸ Magyarul Méhecske, a szövetkezet neve.

valamit, mer nagyon éhesek, szomjasak. Egyszerű spajz vót, ott lógott a kalbász, a szalonna, satöbbi, és akkor mink aztán megindútunk a szileink tudta nélkül [nevet a kérdező], megnyútunk kenyeret, szalonnát, vizet, és vittük nekik. Persze űk ígértek egy kis, egy kis lóvét is, ugye.

– De adtak is érte pénzt?

– Hát apróságot. Ugye adtak, nem, nem mertük mi se, mer megtalálják, ott mulatunk, hunnan van ez a pénz. Megin lesz baj. És egy alkalommal, hogy mink elvégeztük, elvittük az enivalót, má jöttünk hazafelé, jött monostori határ irányábú két apatini német katona. Perfekt beszétek magyarú, egyik meg vót sebesülve, mer még nagyon vérzett is a lába is, és kérdezte, hogy fiúk, vannak-e itten zsidók. Nem-e tudjuk, hol vannak zsidók? Mondjuk nekik, hogy nincs itt senki. Na mostan ugye, há mink ezt nem tudtuk, hogy kicsodák, micsodák! És persze mikor bejöttek a partizánok ugye, akkor ez a két ember ugye, elment. Hogy merre ment, nem tudjuk. Csak negyvenhétbe vagy negyvennyolcba, most pontosan nem tudom, kitudósodott, hogy kik voltak azok. Hogy itt vót, itt vótak Kupuszinán, jöttek űk, jöttek egész Bácskába. Vót egy kis egyesség, mer minket úgy hítt, a Titót, űk úgy hítták, hogy бүdös kutyaláncos. Kutyaláncos. A magyarok úgy híttak minket. Hogy бүdös kutyaláncos. Minket! Pe, nagyon nagy ellenségek vótak a magyarok nekink. Orosz nyomásra. Láncos kutya vagy kutyaláncos. Ebbe nem vagyok biztos, ebbe, evve a kifejezésse. A magyarok minket úgy hívtak, hogy a bides Tito kutyaláncos, vagy láncos kutya, de nem vagyok most bizt, ebbe tudom ki... Ez igaz vót! És itten é megjelent ez a, ez a egyik zsidó, és kitudósodott, hogy kicsoda, Apró Antal. Tehát ez a, ez a Buják Mihály, ez a serdülő gyerek, egy olyan embernek hordott enni, aki idével a Magyarország népit tönkretette a politikájával. És a hazáját. Igen. Igen.

Bácskertes, 24.

AZ ÉN APÁM AZT MONDTA, HOGY EZEKEN SEGÍTENI KÖLL

– Azt tudjuk, hogy ez a Polák Mór, ez kivándorolt Izraelbe. Egyszer jelentkezett, de többet soha. Hát ugye, hogy most azok hova lettek, aztat én nem tudom. Csak aztat tudom, hogy az nagyon védte a Mór ugye apát, egyszer jelentkezett Izraelbú, jelentkezett. Nem lehet azt mondani, nem, hazunnák, ha mondanám, hogy nem jelentkezett. Polák Mór, ő, izé vót, ez a cukrász, mi a fene olyan híres, ez a vásárhelyi híres promenáda, mi ennek a nótának a kezdete? Mi annak a, izének a neve? Na, mindegy. Odavalósi, ott vót cukrász. Ez jelentkezett, ez elment. De nem jelentkeztek a katonák, ezek a német katonák, se ezek a zsidók nem jelentkeztek. Úgyhogy ezé apámat nem bántották.

Na most ezerkilencszáznegyvennégybe, egész negyvennégy nyarán én nem tudtam, gyerek vótam, ugye. Zomborba jártam iskolába, polgáriba, mikor hazagyüttem, akkó nekem mindég az vót a kötelességem, Kucskába vót a szállás, arra a szállásra ki köllött menni, vinnem kenyeret. Én azt nem tudtam, hogy az micsoda. Ott vót

öt zsidó. Azok, akik elszöktek a lágerbú, és az én apám fölkaróta őket, és kivitte a szállásra. És az, hogy feketén, hogy kapta ű a kenyeret, én azt nem tudom, előljáró vót, valószínű, hogy hozzáfért a kenyérhő, én azoknak mindég vittem ki. És akkor negyvennégybe, mikor má, te, vonútak ki majdnem a magyarok... És akkor ide keveredett egy Polák Mór nevezetű zsidó. Ez nagyon híres vót, annak a, Maros, nem, Marosvásár, hanem hova valósi izé vót. Cukrász. És az is ide keveredett hozzánk. Az én apám azt mondta, hogy ezeken segíteni köll. Nem köll hagyni, hogy, hogy lűjék őket agyon vagy vigyék el, mer elviszik. És ez nálunk vót.

Bácskertes, 19.

EZEK VISSZAJÖTTEK, DE TÖBB NEM

– A zsidók is visszajöttek, akkó vót, aki bent dógozott a szövetezetbe, Zadrugába az irodán. Kint nem, kint nem zsidók dolgoztak. Orvos volt meg a Szántó, a Paszkus meg a Szántó. Hát a Paszkus az orvos vót. Az orvos vót, de elmentek. A Szántó, az meg bótja vót neki, meg írnok vót. Az asszony tartotta a bótot, az ember meg a szövetezetbe. Igen, ezek visszajöttek, de több nem. Mert vót itt a Hubert Gyuri, a Licht Pista, a Kasner, vótak többen, de nem jöttek vissza.

– Őket ugyancsak negyvennégyben vitték el?

– Igen, igen! Mind a németeket ki a házbú.

– De a zsidókat korábban vitték?

– Azokat magyar időbe vitték... mert a Hitler úgy adta ki, hogy a zsidókat üldözik, és azokat meg kő semmisíteni.

Őrszállás, 123.

ITTEN NEM TUDOM, HOGY EGY IS MARADT VÓNA

– Voltak-e itt Őrszálláson a faluban zsidók?

– Vótak, vótak. Azok, hát most, hogy elmenekültek, vagy elvitték őket, ezt nem mondom meg pontosan, erre nem emlékszek már. Csak akkor, mikor az orosz rendszer meggyütt, akkó zsidók eltűntek. Addig vótak. Régi Jugoszláviába is itt vótak, meg magyar idő alatt is itt vótak, nem bántotta senki őket, de mikó ez a kommunizmus gyütt... Mert ugye a zsidók azok mind gazdagabb emberek vótak, mindegyiknek vót bótja kettő-három. Meg vót, akinek vót szállása, meg...

Őrszállás, 124.

ZSIDÓKAT AZOKAT ÖSSZESZEDTÉK

– És a zsidók, ott az elején?

– Hát azok ott az elején, a zsidók mikó a németek vótak, akkó internálták el. Aztán mikó megváltozott, akkó a magyarokat meg a németeket szedték, vitték el. Úgyhogy itt, a mi falunkban is ami vót, itten nagyon sok német vót, jóformán, ami volt, az el

is lógott. Zsidókat azokat összeszedték. Itt, a mi falunkban olyan nagy izé nem vót. Hát vót kivégzés, meg összeszedték ezeket a magyar izéket, hanem az a gazda izé, az vót mifelénk. Hogy a fődeket elszedték, aztán osztották szét a fődeket. Mentek ezek a munkás izék.

Csantavér, 33.

OSZT AMELLIK NEM BÍRT MENNI, AZT AGYONLÍTÉK

– Batinán vannak, és akkó akarta látni. Hát én olyan kislány vótam, tizenhárom éveske vótam, de mondja anyámnak, hogy: „Mama, elengedi a nenuszt?” Mer úgy hítak, hogy nenus engemet, még most is a Maris úgy hív, hogy nenus. Mer nena vótam, de hát nenusnak hítt. „Elengedi a nenuszt velem Batinára? Hát itt van a Pista, most elviszék, ki tudja, hogy mikó találkoznak?” Há persze, anyámnak gyereke vót, há persze, hogy elenged. Elmentink oda, persze nem szabadott, de ott annyi nép vót, hogy gondótam, hogy leszakad az az egísz minden a asztaltú, ilyen magosan, ahogy most mutatom, olyan licspocs sár vót a kivesen. Olyan szórott kives vót. Nem ilyen beton, entett, hanem szórott, olyan apró kevekke szórott keves vót. És azon olyan licspocs, sár, a zsidókat azon a két szélin a német katonák gépfegyverrel, oszt amellik nem bírt menni, azt agyonlítették, oszt oda abba a licspocs sárba beletaposták. Persze, hogy láttam, hát ott vótam.

Bácskertes, 21.

A KARSZALAGOS EMBEREKRE EMLÉKSZEM, HOGY ELTŰNTEK

– A zsidóknak mi lett a sorsa akkor, amikor a németek bevonultak?
– Hát azoknak szomorú sorsuk lett. Akit nem tudtak elrejteni, akit nem tudtak megmenteni, mert Gachal tiszteletes úr nagyon sok zsidót megmentett, voltak szerbek is, akik zsidókat megmentettek, voltak magyarok, akik zsidókat mentettek, voltak, akik saját gyerekének jelentette be azt a zsidó gyereket a családba. Szóval igen sok zsidó mentve lett ilyen módon. De bizony voltak olyanok, akiket elhurcoltak. Voltak olyanok, erre emlékszem, akik sárga karszalaggal jártak a faluban addig, míg ott voltak. Tehát ilyen módon megpecsételve voltak. Nem mehettek el a faluból, nem hagyhatták el, éltek, mint emberek, szóval nem fosztották ki őket, nem háborgatták őket, de megjelölve voltak, és egy bizonyos idő után azok eltűntek. Ismét nem tudom, nem emlékszem arra, hogy összegyűjtötték, hogy teherautóra rakták őket, úgy vitték el őket, vagy vonattal, vagy hova lettek. A karszalagos emberekre emlékszem, hogy eltűntek.

– És akiket befogadtak?

– Azok ottmaradtak. Megvoltak, megvannak manapság is, élnek ott emberek, akik leszármazottaik vagy még ugyanazok az emberek, mondjuk kortársaim, azok még manapság is megvannak, akiket ilyen módon, hogy saját gyerekként rejtettek el.

Szabadka, 25.

■

■

A NÉMETEK SORSA

Meg nekik másképp volt a hajuk, nem volt pántlika (311) • De a politikával megkeverték a népet (312) • Azt mondták, hogy slava, hogy cigányok vagyunk (312) • Mert volt ilyen Kulturbund Topolyán (313) • Nagyon kevés a kezesség, mert hát mennek (314) • Kulturbund-gyűlésekre (314) • Kulturbund, de oda nem mentünk, Őrzi, ugye? (314) • Hát örültem, hogy

nem lett semmi belüle (315) • Az utcán nem vót, hogy adjon isten! vagy jó napot! (316) • Német asszonyok söprűve vertek bennünket (318) • Isten áldja meg magát, nem gyugná el a Mariskát? (319) • Nem maradt nekik semmijük se, mindent elvettek tőlük (320) • Így volt az a német időben (323) • A németek több pontot kaptak, mint a magyarok (324)

MEG NEKIK MÁSKÉPP VOLT A HAJUK, NEM VOLT PÁNTLIKA

– Folyt az élet. Volt a Kulturbund, és mi is azért elmentünk. Nagyon szerettük a valcert, hogyne, jártunk, meg a templomba is. Mi mindig egyik felin voltunk, húzódtunk, a magyarok. Meg nekik másképp volt a hajuk, nem volt pántlika. Egy helyen, de húzódtunk arra a felire. Elkülönültünk. Únáluk valcer volt, de közben nagyon szerettük, meg űk is a csárdást. Oszt azért ment úgy az élet. De mindig külön álltunk. Az a Kulturbund énszerintem, vagy én se tudom, hogy rosszabb volt. A templomban is egyik oldalt álltunk magyarok, hát úgy, mint most is. Hát a szerbek se gyűnnek a templomba. Azért a kultúra, tudja, mit tesz! Mindenki áll az ű felin. Egyik felén volt a német lányok, amott a magyar lányok.

– Ugyanazon a misén?

– Úgy, de nagyon jól megvoltunk, csak másként állt a hajuk.

– Az magyar mise volt?

– Magyar, hát magyarok vótak, csak a Kulturbundba... Minekünk meg ott vót, én olyan kislány vótam, nagyon szerettem valcerozni, mert magyaroknál elejibe csárdás vót. Akkor nem volt olyan barát az iskolában, én nem is emlékszek rá, hogy én jártam német lánnyal. De jól voltunk, mondom, a templomban is szépen fel voltak öltözve, csak másként állt a hajuk meg minden.

– Hogy állt a hajuk?

– Hogy? Nem tettek pántlikát bele, hanem úgy, és olyan szép volt. Meg akkor a szoknyájuk is hosszabb volt. Sőt, most akarják felújítani. Juj, nekem, de szerettem ezt a német táncot. Ez padrakati¹¹⁹ volt. Aki az urak közt nősülni akar, olyan nagyon szép, nagyon szerettem, mindig az első. Ez olyan: „Magyar csárdás németű, magyar csárdás németű, magyar csárdás németű, dadadadadam. Várjál, babám, elvárjál, míg csak el nem maradjál.” Ilyenek. Friss németes, akkor csárdás. A magyaroknak megint más volt az öltözéke. De most már csinálták már újabban olyan öltözéket, mint ezek. Amit elloptak, most ebbe a világba, a szerb világba.

– Azok, akik visszajöttek? Vagy azoknak a leszármazottai?

– Azok, akik itt maradtak, mert volt magyar–német. Azt mondták, magyar Röss Péter bácsi. Miért mondják? Nem nagyon tudtam, miért mondják. Mit értettem én a politikában? Azért akkor még nem értettem így az életet. Volt ilyen több. Oszt akkó ott is volt lány, az már úgy járt, mint én. Barátnóm volt, az is 34-es, a Trezi meg a Holló. Az, aki bátrabb volt, mondja, hogy tiszta német.

Ha jól tudom, harmincnyolcban kezdődött ez a Kulturbund. Azt hiszem, hogy harmincnyolcban, így télen. De azért nem tudom biztosan. Mert a Gyöngyösbokréta az harminchétben volt először, aztán harmincnyolcban. Amikor volt ez a Kulturbund, akkor egy kicsit valahogy. Mert a németek úgy voltak, hogy kevesebben voltak, mint

¹¹⁹ Doroszlói tánc helyi elnevezése.

a magyarok, és nagyon el voltak már magyarosodva. És úgy bele is alakultak. Még a Gyöngyösbokrétába is mindig volt egy pár. Hogy ne legyen szó. Meg olyan szépen kezdtek, mert ők másképp öltöztek. De már kezdtek, egy-kettőnek már cifrább ruhája is volt. A németek olyan sötétebben voltak. Evvel a Kulturbunddal fölkeverték őket. Valahogy az megzavarta a községet. Akkor volt, akinek nem tetszett, akkor még verekedés is volt. Veszekedtek. Jobban a legények, a fiúk.

Doroszló, 104.

DE A POLITIKÁVAL MEGKEVERTÉK A NÉPET

– Külön szórakoztak a németek?

– Külön. Előbb is azok külön. Külön kocsmába táncoltak, azok a Pappéknál, mi meg a Körben. Előbb is már külön táncoltunk, de amúgy nagyon jóban voltunk. Meg jó népek voltak. De a politikával megkeverték a népet. Sokan összevesztek meg verekedtek, meg minden volt.

Doroszló, 105.

AZT MONDTÁK, HOGY SLAVA, HOGY CIGÁNYOK VAGYUNK

– Hát negyvenegyben én hétéves voltam és nagyon vártuk a magyarokat. Annyira vártuk, hogy kint álltunk az egész kövesen kicsitül nagyig mind, na, egyszer csak gyűttek a magyar honvédok, örültünk. Hát de nem sokáig tartott, el is mentek, átmentek csak itt. Lovon jöttek. Na, de tovább nem volt böcsületjük a magyaroknak a németek előtt. A németek úgy gyűlöltek. Úgy gyűlöltek a magyarokat, hogy az én anyám túrút, tejfölt hordott át Szentiványira. És föl voltak bízattva a gyerekek. A falun végén egy nagy tó volt, és mikor odaért anyám, rossz vödörket, lábosokat dobáltak bele a vízbe, persze ugye, az le volt takarva, túrú, tejföl szépen fehérre. A szoknyája, a mindene. Azt mondták, hogy slava, hogy cigányok vagyunk. Na hát, akkor az én anyám sírt, és elment, volt neki egy magyar ajkú kalapos, oda elment és mondta, hogy nézze meg, hogy mit csináltak. Ugye az mindjárt tisztába tette, rendbe tette, oszt barátnők lettek.

Utána mondja, hogy: „Jaj, Mári néni, tudja mi történt itt? Volt egy nagygyűlés, oszt gyűtt a Führer, küldött egy német katonát. Többiek mind várták, hogy mi lesz. Vitték a sonkát, a kóbászt, mindent, mert jön a német katonatiszt.” Mikor arra került, hogy bemutatkozik, meg is mutatott, mondta, hogy ő magyar, ő nem azért gyűtt. Képzelve, azt mondta az a katona, levetette a felső ruháját, és magyar katonatiszt volt. Mondta, hogy kinek van a legnagyobb háza. A németnek. Kinek van a legszebb lova? A németnek. Kinek van a legjobb földje? A németnek. Kinek van a legkisebb háza? A magyarnak. Kinek van a legrosszabb lova? A magyarnak. És mégis szereti ezt az áldott hazát. Ugyhogy visszavitték a sonkát meg a kóbászokat, nem adták oda, mert nem német, nem a Führer embere volt. És akkor ezt nagyon nevelték, persze az én anyám ment Apatinba is. Ott is elmesélte. Oszt mikor gyűtt

hazafelé a vonattal, ott mesélte a szilágyiaknak, és mikor egy fiatalasszony, teli volt a pofája aranyfoggal, fölállt, oszt mondta: „Mit gondoltok ti, magyarok? Itt hagyjuk a német a nagy ház és a sok föld a magyarnak? Lófasz a magyarnak, kurac a magyarnak.” Mondta neki [anyám], hogy: „Kurac teneked! Nézd meg, milyen kezem van, én dologbul élek. Én nem abból élek, hogy mit kapok, én nem várom azt, hogy a németek elmenjenek. Énnekem abból semmi hasznom nincs, se nem érdeköl.” Ilyen csunyán bántak mivelünk.

Szilágyi, 128.

MERT VOLT ILYEN KULTURBUND TOPOLYÁN

– Topolyán éltek németek?

– Éltek, szóval lettek telepítve egy tíz család, de az régen, úgyhogy az egy se volt német. Csak a magyarok. Az mind magyar volt. Azt se tudták, hogy német őseik voltak. Nem volt ott német, egy volt az utcánkban, ezt Heiser Henriknek hívták. Ez a mi utcánkban lakott és kádár volt, és ő nagy Hitler-párti volt. Addig azt se tudta, hogy német, de ő az egyik környező sváb faluból jött, mert kádár volt, és Topolyán nem volt kádár, és ő Topolyáról nősült, jól szituált nőt vett el. Az is az anyámmal egyidős volt, az az asszony, és négy gyerekük volt, és egy se tudott egy szót sem németül. És mikor a Hitler fölütötte fejét, akkor ő kezdett ráébredni, hogy ő német, és akkor ő küldte a gyerekeit németórára. Mert volt ilyen Kulturbund Topolyán is, és ott adtak németórákat, és egy sem tanult meg.

– Ki volt a tagság?

– Hát neki volt két segédje, azok is németek voltak, akkor volt egy Jaksi, az is rokona volt, ez a Jaksi, de hát ez is magyar nőt vett feleségül, ez valami unokaöccse, nem tom ki volt, ez is valahonnan valamelyik sváb faluból jött pincér volt, na hát, ez nem hitlerezett, ez a Jaksi, úgyhogy annak semmi baja nem történt.

Na most, ezek a németek, ezek, mondom, akik eredetileg ide lettek egy tíz család, úgy valahogy tudom, ez egy se tudott már németül és már arról se tudott, hogy ő német. Ugyanúgy egy tíz szlovák családot is telepítettek. Onnan tudom, hogy ez az én unokabátyám, ez a Kiss Lajos megírta a Topolyának a történetét. Egy ilyen kis füzetbe. Nem tudom, hallott-e róla? Azt már gyerekkoromban elolvastam, és ő azt írta, hogy ez a tíz család követelte, hogy a pap tartson szlovák misét. De hát egy pap sem tudott szlovákul. Úgyhogy ők ugráltak először, azok az ősök, akik be lettek telepítve, de utána lettek azok a Vojcsenák. Fogalmuk sem volt, hogy tót származásúak. Most egy Vojcsena Misi az gimibe járt, mikor én, mi is lett, állatorvos vagy valami ilyesmi. És a szerbtanár nő mikor végivonult a folyosón, és szerb fiúkkal ott veszekedett, akkor fogta a fejét ez topolyai, ez topolyai, mer szerbül beszélt, tudom is, kicsoda, Vojcsena Misi. Mert olyan rosszul beszélt szerbül, közbe valamikor tót ősei voltak, nah, ezek nem tudtak erről, hogy ők tót eredetűek. Hát ugye meg állandóan magyar nőket vettek feleségül, szóval nem is volt más. Akkor volt Misinszki, hát azok se tudtak arról, akkor, szóval több ilyen tót név van. De

inkább ilyen lengyelre, arra hajló nevek voltak, mint a Misinszki. Hát az nem tót név. Misinszki meg, szóval tudtam én, több ilyen tót eredetű. Na most, volt Bajsán elég sok tót, és azok is átköltöztek Topolyára, de hát ezek se tiszta tótok már, mer úgy össze vannak keveredve a bajsai tótok. Mert csinált, épp a rádióba vagy a tévébe hallgattam egy riportot, és kérdezte őket, hogy micsoda. Tót. De miért van *Magyar Szó* a zsebébe? Hát mer mit olvassak? Mert tót újság nincs.

Szabadka, 13.

NAGYON KEVÉS A KEZENSÉG, MERT HÁT MENNEK KULTURBUND-GYŰLÉSEKRE

– Milyen vót a viszony a harmincas-negyvenes években a magyarok meg a németek között?

– Hát vót így is, úgy is. A németek nagy valakik vótak akkó. Készít a Hitler a háborúra, és a Hitlerjungend,¹²⁰ akik tagjai vótak a Hitlerjungendnak ugye, azok műkedtek, hát meg vót nekik engedde, meg ugye vót minden. Fotballoztunk, tudom. Koluton¹²¹ vótunk fotballozni.

– Koluton ott németek vótak?

– Németek. És panaszkodtak a ottani játékosok, hogy nagyon kevés a kezenség, mert hát mennek Kulturbund-gyűlésekre, nem mennek a meccsre. Ugye ez a panasza főnnállt. Hát de mink semlegesek, mit terédtem én, hogy most azok a svábok Kulturbund-gyűlésre mennek, vagy fotballmeccsre. Nem terédünk, de azok panaszkodtak, hogy hát ez a problémájuk van.

– A meccs alatt nem vótak durvák, vagy nem szótak oda a magyaroknak?

– Nem tudom, inkább Szentiványon vót, ha vót. Szentiványon, mer a szentiványiak gazdagok vótak. Gondolom, maga a kezség is, meg minden. Hát és Apatin, Apatint termelte a Duna. Hajón szállították a búzát, hajón szállították a kukoricát. Meg jó mestereket is képeztek ki Apatinba.

Bácskertes, 18.

KULTURBUND, DE ODA NEM MENTÜNK, ÖRZSI, UGYE?

[– A németeknek volt itt szervezetük?

– Volt, hogyne, a Kulturbund, de oda nem mentünk, Örzi, ugye? A Kulturbundba egyszer se? Különállók vótak űk. De még csak míg a magyarok vótak, nem? Idehallgassál, tudod, hogy volt? A magyar házaknál volt kint a magyar korona ráfestve a falra. A németeknél meg a horogköröszt. Hát jó, mindenki őrzi a nemzetségét. Nem elítélendő. És addig mink, nekem ezek az iskolás barátnőim, minddel nagyon jóban voltam. Mikor begyűttek a magya-

¹²⁰ Hitlerjungend

¹²¹ Küllöd

rok, ez a Kulturbund lett, ezek a németek akkor különmentek. Templomba is nem mentünk. Nem így, mind most, mindenki végezze a maga ízéjét. Nem köllöttünk tovább nekik. Nem köllöttünk, nem voltak barátnök.]

– És a németek kitelepítése?

– Jaj, kidobolták. Meg mink is már megcsináltuk a kocsit, a sátoros kocsit. Azt hit-tük, majd jönnek a magyarok. A németek után a magyarokat. És akkor menjünk, ne menjünk. Itt a Zámbo sógor, a Katicájának az öreganyja, az volt az én apám a testvérje. És annak az ura meg az én apám, azok csinálták ezeket a kocsikat meg sátort. Mi meg csomagoljunk, ki mennyit bír el. Jaj, de mit hagyjak itthun? Tele volt a szekrényem ruhával. Jaj, de nem hagyom itt! Nem hagyok itt, semmit nem hagyok itt. Csomagoltunk össze mindent. De elbírod? Elbírom, tán nem köll mes-sze menni. Emlegették, hogy a magyarok is mennek. Nagyon emlegették. A Stock András. Még él. Ott, ahun laktunk, ott benn, ahun a Hózsza Pityuék most laknak, ott a Stock András jött olyan Hitler-ruhába. Fialat volt, olyan. Ott is lakott egy fiatal, a Hermannék által. Oszt úgy táncoltunk velük, azok is mentek velük. Akkor volt ez a háború, zűrzavar. Oszt úgy kapaszkodtam az Andrásba, jaj, András, éppen mondom valamelyik nap, jaj, András, úgy szerettem valcerozni veled. Szerettük a németeket. Csak űk csinálták a Kulturbundban az ű. Mert az ű hajukban nem volt főkötő, nálunk volt. Ők másképp is egy kicsit öltöztek... Mindegyiken ződ selyemből csinált szoknyát meg pruszlikot. Meg fehér blúzt. Hogy ne legyenek olyanok, mint eddig voltak, mint a magyarok.

Doroszló, 110.

HÁT ÖRÜLTEM, HOGY NEM LETT SEMMI BELÜLE

– No most, az is megtörtént például, mert ez is ide kíváncozik. Hogy az egyik bátyám, az nem volt alkalmas katonai szolgálatra annál fogva, hogy ő 198 centi magos volt. Két centivel kevesebb volt a két méternél. De magasságához nem volt meg a mellbősege. És ezt a magyar katonaság orvosai, a legkisebb bajjal senkit nem vittek el katonának. Minél többen maradjanak itt. Gondolom, a frontra, vagyis a vágóhídra. No, ez végett negyvennégyben, amikor a partizánok már bejöttek, akkor az olyan németeket, akik nem voltak benne a Kulturbundban, azokat nem bántalmazták. Ellenben aki bent volt, és nem menekült el, azoknak bizony megjött a bajuk. No most, tekintettel arra, hogy a bátyám német katona volt, ez miatt az én szüleimet is el akarták deportálni.

Előbb köllött volna még mondani valamit... No, mondom azért. Ennek az any-ja, a Gyuszinak meg a Józsának az anyja fölbújtatott minket, és egy kosárba vagy cekkerbe szedett záptojásokat, és mondta, hogy menjünk ki és dobáljuk be a ho-rogkörösztös, ahun vannak horogkörösztök a házon. Az annyit jelentett a horog-köröszt a házon, hogy ott németek laknak. Nem láttál fényképen se? Nem láttál ilyent? Ez volt a pláne benne, ez még a partizánok előtt volt, hogy... Bedobáltuk,

igen, csak azon tűnődök, hogy hogy is kezdjem. Valaki megneszelt vagy megismert valakit, és másnap vagy harmadnap beidéztek bennünket a csendőrségre. No, még eszembe vót, hogy kaptam a rendőröktől abban a szobában, mert akkor még itt voltak a rendőrök meg a csendőrök is. Eszembe vót, hogy most, jaj, jaj lesz nekünk. Közben ez a legöregebb ember odalökött, hogy menj te előre. Hát előrementem, bementem a szobába, illetve az előszoba, mint ahogy az előbb említettem, Maris nénénél. Az előszoba, osztán jobbra bementünk. Két csendőr bent van. Mondja, itt a jómadarak. Ketten vannak, beszélgetnek, jegyezgetnek. No, majd meglássuk, azt mondja, melyik a legjobb! Atyaúristen! Már előre rémképeket láttam. Erre föl az egyik föláll, oszt kimegy. Ez elkezd magyarázni, hogy mit csináltatok? Be köllött vallanunk, bevallottuk, bedobáltuk. Mondja, hát nem tudjátok, hogy ezek a németek a mi szövetségeseink? Hát nem szabad lett volna ilyet csinálni! Okított bennünket. Azt mondja, most ide figyeljete, mintha kezdett volna írni, de nem írt semmit se. No, amikor elmondta a mondókáját, az úgynevezett oktatási-nevelési célját, hogy hasson, hogy ilyen valamit nem szabad csinálni, meg nem tudom én micsoda. Most elmehettek, most az egyszer megúsztatok szárazon. Hát persze, a sorrend, ahogy befelé, úgy kifelé. Én voltam az utolsó. Mikor odaérek hozzája, megfogja a kezem, odaránt, suttogva: „Máskor úgy csináljátok, hogy ne lássa senki!” Hát most képzeld el, hogy azt hittem, hogy örömben... Hát örültem, hogy nem lett semmi belüle.

Mondtam azt, hogy német katona volt a János bátyám. Apám nagyon ellenezte: „Ne menj, fiam, sehova, nem mész sehova!” De ő katona akart lenni. Ő huszonegyes volt, és negyvennégyig, már mondtam, hogy névsorozáson volt, és nem vált be a mellbősége miatt. Mégiscsak elment német katonának. És akkor, amikor eljött haza elbúcsúzni, én örültem, mikor megláttam. Nagy motorbiciklin, tudod, hogy mi a hajós motorbicikli? Tudod, hogy mit jelent az? Hát tudod, hogy oldalt, három kerreke... Azt úgy nevezték abban az időben, hajós, hajós motorbicikli. Kiszáll, fő van fegyverezve. Katonai ruhába, német katonai ruhába, SS-ruhába. Amikor beszaladok, kiabálok anyámnak. És akkor, mikor én bementem kiabálni, oszt kiabáltam: „Itt a János bátyám SS katonai ruhában!” Apám hátat fordult, és nem ment elbúcsúzni. Mert nem engedte, hogy elmenjen. Három hónap múlva vagy négy hónap múlva már jelentették, hogy meghalt a János.

Doroszló, 113.

AZ UTCÁN NEM VÓT, HOGY ADJON ISTEN! VAGY JÓ NAPOT!

– ...Akkó, mikó az oroszok begyüttek, akkó azok nagy izét csinálnak. Németek ementek, emenekütek, akik emenekütek. Itten nagy probléma vót, tudod, az, hogy a németeket főbiztatták, és akkó minden német ment katonának önként. Akkó akik itthon maradtak, azokat meg bedobták lágerba. Úgyhogy az utcán nem vót, hogy adjon isten! vagy jó napot!, hanem Heil Hitler! Az vót az... Igen. Nagyon nagy izébe vótak, és aztán, mikó az oroszok bejüttek, akkó... A németek egy se tudott magyarú, de aztán mindegyik tudott magyarú beszélni.

– Volt ez az ellentét a német lakosság meg a magyarok között?

– Meg, igen. Nem mertünk köröszűmeni Militicsen, mert... Hanem a nyári utakon köllött kerülővel menni. Akkó olyan veszélyes vót. Aztán negyvennégy ősze, akkó megkezdték hurcókodni kifelé a németek. Na, mikó azok ementek, akkó gyűttek az oroszok, mondom, hogy gyűttek be. Meg a partizánok. Akkó fölállították ahun a posta van, ott vót a partizániroda. És akkó a kocsisokat vagy lovasokat vagy parasztokat vagy munkásokat hajtották izébe, a Müsztenbe. Ilyen, hogy mondjam neked? Munkára. Köllött sebesűtteket hordani, akkó köllött nem tom én, mindenféle. A röptért csinátuk itten. Brestovacon vót röpte, minálunk vót... Igen, köllött menni. Nagyon sok robot vót.

– Milyen volt a németekkel való viszony?

– Tudod, hogy abba az időbe még nem gyűtt be a Kulturbund, odáig hát szomszédok vótunk, meg jártunk is egymáshó. Nekünk például... a sarkon laktunk, a szomszédunk is német vót, meg a hátulsó szomszédunk is német vót. Rozmaring utca 47. Most ott a sarkon a... Az iskolának által. Az vót a mi házunk. Mikó begyűtt harminchét-harmincnyolc vagy mikó begyűtt ez a sváb. A svábok mindig velünk tartottak. Valami húsz százalék vót sváb. De három százalék ha vót szerb. Vót a jegyző vagy rendőr vagy nemtom, ezek vótak...

Ez mind tiszta magyarság vót, hogy őszintén megmondjam, meg svábság. De mind magyarú beszélt, svábú nem beszéltek. Minálunk má elmagyarosodtak a svábok is. Na, uram, akkó kezdődött, akkó nyílott meg a Kulturbund, érted? Én mivel Papp vagyok, mentem, kiválasztott ministráns vótam. És akkó onnan kezdtem, tudod, eztet a művelődés, kultúrát vagy ami vót. Há mi vótam én? Mint a többi parasztyerek.

– És akkor harminchét-nyolcban változott a világ egy picit?

– Nem is kicsit, hanem nagyon sokat. Má mint ministránsok közt a svábok, azok különmentek. A magyarok közt. De a plébánosunk, az is sváb vót. Kerényi sváb vót. Vagy klaićevói. Hát me akkó még nem vót Klaićevo. Kerényi. Na most, öleg az hozzá, hogy hát nem azé, mink ministrátunk meg... Na, onnan, mikó megkerült a Kulturbund, akkó tovább nem vót. Mert hát akkó itt nyitottak egy új klubot, nyitottak egy új, hogy mondjam neked, műveltséget, kultúrát. És ők egy különb izéva, különb micsoda tartoztak... Meg nagyon-nagyra is vitték. Úgyhogy aztán Stock, az öreg Stockot ismeritek, a Stock is négy évvel öregebb, mint én, ha jól tudom.

...Mer vót, magyarok mikó bejöttek, akkó leventék vótak. A svábok, azok nem akartak leventének menni. Ők az SS-izéhő tartoztak, tudod. És akkó a, most ahun a Kubicsek van, a Jani, ott vót a Kulturbund. És ottand ki vót húzva, fönn vót a horogköröszűs zászló mindennap. De a magyar is fönn vót. És akkó kezdődött meg a nagy gyűlölet. Ezek, akik svábok elmentek a honvédségbe szógáni, azok megmaradtak, magyarok maradtak.

De akik elmentek az SS-hő, azok elmentek. Éppend a vasútállomás vót, ugye. Akkó megindút mit tudom, hunnand, akkó Hodzsákrú vagy nemtom én. Úgyhogy két mozdony vitte őket. És mind ezeket a fiatalokat meg öregeket, mind a svábokat. Heil Hitler! Zenekarra, német zászlókba, köves úton (akkó köves út vót, meg sáros,

meg parasztút). És bementek: emegyünk, de két hét múva győzelemmel gyüvünk. Heil Hitler! Az orosz front előtt ementek. Aztán gyütt, tudod, mikó má, akkó má nem vótak itt németek. Igen, má akkó, má negyvenegybe, má akkó Hitler toborozta a csapatját. Akkó má nem mentek, nem akartak a magyarsághoz bevonúni. Hanem azé, akkó egy nagy vagon, és irány. Vitték őket ki, most Németország vagy hová vitték, azt nem tudom. De nem mentek a magyar katonaságba. Mentek ide is meg... Má Hitler akkó eröndözte, nem tom aztat. ...a negyvenkettőig tán valahogy. Akkó még besoróta őket. De má utána nem bírta besoróni. Mert... még a magyarok is elmentek SS-hó, mer több pénzt kaptak ott. Úgy hallottam, én nem láttam. Én nem...

Doroszló, 107.

NÉMET ASSZONYOK SÖPRŰVE VERTEK BENNÜNKET

– Ez vót. De mint olyan, hogy... No, akkor ez má más téma. Én mentem polgáriba abba az időbe... Magyar időbe... Magyar időbe, mikó... Az nem gimnázium volt, hanem polgári... hatodik után?... Negyedik után mentünk... negyedik után? Szóval... negyvenháromba, mikor a németek megszállták Magyarországot...

[...mer Horthy a Hitler kihívatta megbeszéni ezt, mint ahogy mondtam is, hogy baj van, akkó megtörtént, mikor ő, Sztálingrádnál bekerítették a németiket, ha hallottátok, és rengeteg ottmaradt, és avval megtört, még akkor sokan megadták, a románok, a bulgárok...

A németeknek a csatlósai átálltak, ez a front, ezt a frontot a bulgárok, amazt még a nem tudom mi, megadta magát, itt az oroszok, és így sikerült, és körbevették, tudja, vele mennyi német, ezrek, százezerek vesztek ott, és a, most nem, nem úgy akarom mondani, hogy ki járt vóna jobban, ha a magyarok, mer talán, talán, de a Horthy is sokat várt, előbb ki köllött vóna ugrani a, vagyis...

Nem. No, akkó Hitler kihívatta, de már a terv megvót, alighogy a Horthy odaért, az összes, ami még vót olyan, megindultak és megszállták Magyarországot. Mikor ez megtörtént, akkor Horthy kinn vót, ott vót a Hitler kezibe, ez mind ki lett csinálva, hogy az fő, ha valami nincs, lelüvik. Akkó azt mondta, hogy jó van, na, hát legyen. És... akkó vették el ezeket a részeket.]

Mentünk biciklivel, úgy vót alkalom utána, hogy a németek má, hogy megszállták Magyarországot, még hát erre mindenfelé. Német asszonyok söprűve vertek bennünket. Polgáristák mentünk, voltunk... voltunk... huszon-valahányan innen jártunk oda, nem ment a vonat, valami, hát akkó elmentünk, ez az egyik. Akkor összehasonlítás képpen az a gimnázium még mindég megvan, a bíróság van Hodzsákon, bíróság, másik felin van...

De! A németek palotába, a mienkhöz képest, mink még abba, tehát mán akkó, akkó mán... szóval, hogyha, most úgy mondom csak, netán, ha a németek nyernek,

magyaroknak nem lett vóna, hiába vótak ott kinn, vagy hogy mondjam. És lássátok, ha tik nem, de ennyi falu itt hagyta mindenét, csak amit kocsira fő tudott pakolni, és elment. Érezték, hogy mi vár rájuk, mer akik itthun maradtak, hurcolászták vagonokba, főtóták a határig télidőbe, minden nékü, evés nékü, semmi, főtóták, akkó letóták arra Újvidék, Szerbiába.

Gombos, 119.

ISTEN ÁLDJA MEG MAGÁT, NEM GYUGNÁ EL A MARISKÁT?

– Stikker Mariska. Avval öreganyám jóba vótak. Oszt akkor elszaladt hozzánk az anyja, a Rozi néni, oszt mondta, hogy: Annus néni, a jóisten áldja meg magát, fogadja be a Mariskánkat. Oszt űk németek vótak. Oszt akkó mondta öreganyám, hogy nem merem, nem merem Rozi, nem merem. Mert hátha, mert ki volt adva, hogy nem, nem rejtegetni senkit. Mert akit megfognak, hogy rejteget... Hát megincsak odahozta azt a Mariskát hozzánk. Oszt akkó a Mariskát is ott még rejtegették.

– Németül beszélt?

– Dehogy, hát magyarok vótak űk, vagy hogy mondjam. De németek vótak. De gyütt az orosz oszt kereste, hogy ki a német. Oszt ki a német. Oszt akkó aki egy kicsit olyan...

– De a neve az német volt?

– Persze. Krum. Krum volt a neve nekije. Krum Ferinek hívták az apját, meg Krum. Meg az anyja is német vót. Németek vótak.

– És az oroszok azok mi alapján azonosították? A név alapján?

– Csak űk úgy keresték. Csak keresték. Nem tudták űk, hogy az a Krum mit jelent. Csak ezek már nagyon féltek, mert tudták, hogy űk micsodák. Akkor azt mondta öreganyám, hogy... Hát akkor ott volt az a Mariska náluk, akkor még azt is vigyáztunk. Eccé csak hozzám szalad egy asszony. „Annus néni, a jóisten áldja meg magát, nem gyugná el a Mariskát?” Ez vót a Striker Mariska. Az valami két hónapig gyugdostuk nálunk. Olyan szép lány vót, oszt akkó azé o, úgy a lányokat szerették, meg a asszonyokat. A oroszok. Na úgy, olyanok vótak. Úgy, olyanok vótak. De úgy lüvődö, meg olyan, hu, mit olyan, olyant, olyant azé nem csináltak. Há nem. Na most, közbe azé csak elvitték a lovakat. Bementek, oszt ugye az a rossz észbű kihajtott lovakat, oszt aki meg vót pihenve ló, aztat elvitték. Azé a gyerekek, csak a gyerek, gyerek. Há kimentünk a utcára játszani. Me felénk nem vót köves. Oszt oda nem bírtak annyira. Mindjá bedűtek avva a tankjaikka, meg Isten tudja mikke gyütt.

– Tankok is vótak itt?

– Há persze, hát a Sár utcáva mentek kifelé. Mentek a Kazuknak. Oszt akkor... ott mentek keresztű... a Jozicékná, meg akkó ott valahun vót, valahun ott vót, há úgy mondták, hogy a Kazukon, ott vót. Élő fákat vagdosták le, oszt az úgy elrekesztette a vizet, vagy hogy tudták űk azt megcsinálni, nem tudom. Oszt azon mentek keresztű. Na, elég vót az hozzá, hogy ide akarok visszatérni, megen erre a, mentünk a utcán, oszt megállított engem a orosz katona. De hogy, hogy tudtunk velük rögtön

beszéni, én nem tudom. Komolyan mondom, hogy nem tudom. Kérdezte tőlem, hogy hány éves vagyok, oroszú. Mondtam neki, hogy kilenc, devet, mutattam a ujjamat. Úgy végignézett rajtam, oszt mondta, hogy neki is Oroszországba akkó ekkora lehet a lánya. Oszt akkó nagyon megsajnálta szegényt. Mindég tojást kerestek meg kokoskát. Hát nem a, akik előtettek vótak, azok mind megették a tojást, meg a kokoskát, meg minden valamirevaló lovait, lovakat elvittek. Tudod, hogy hogy eltetvesedtünk?

– Az oroszoktól?

– Hát nem tudom. Az oroszoktól. Annyi fejtetűt kaptunk, hogy nem tudtuk, hogy hanyadán vagyunk. Oszt nem volt ilyen szer is meg olyan szer is.

– Jó, de nem volt ilyen por vagy valami?

– Semmi. Érted, hogy semmi? Hát semmi. Nem értitek föl fiatalok, hogy hogy vót az, hogy semmi nem vót. Akkor petróliummal kenték a fejeinket. Oszt úgy vakaróztunk, hogy nem tudtunk hova.

Bácskertes, 15.

NEM MARADT NEKIK SEMMIJÜK SE, MINDENT ELVETTEK TŐLÜK

– Öt család itt maradt, mikor vége lett a lágernak, akkor itt maradtak. Visszajöttek. Ki lettek engedve, és visszajöttek.

– A saját házukba jöttek?

– Nem. Most képzeld el ezt a stóoszt,¹²² amit most elmesélek. Voltunk hárman, akik arra laktunk, szomszédságban a legények, és minden este kocsmáig, ez már negyvenkettőben volt, akkor itthon voltam, hazajöttem Németországból, és itthon voltam, míg be nem vonultam a magyar hadseregbe, és akkor a társaság, minden este kocsmázás, biliárdozás, kártyázás, hát szórakozás, és éjfélkor megyünk haza hárman, és átmegyünk a templomunk ahogy van, ott átvágtunk az utcán, neki a templomnak, egyszer amarról, ellenkező irányból valaki szalad és zihál, nagyon szaladt, mikor odagyütt, egy nagy kés van nála, nem is tudom, Hans bácsinak hívták, kicsit jobb módú ember volt, szép új ház, tiszta új házuk volt, nagy ablakok, ajtók, minden, tiszta új. Nem láttatok senkit se, hogy szaladt erre? Nem. Miért, mi a baj? Azt mondja, gyertek hozzám, majd megmutatom, mit csináltak énvelem. Mert volt neki egy fia, és nem akart bemenni német katonának, és azért téglákkal azt a nagy ablakokat, nemcsak az üveget, még ahol fa volt, még azt is összetörték, úgy összetörték azt a hatalmas ablakokat az utcáról, azt hiszem hét ilyen ablakot, elég nagy házuk volt. Azt mondja, lássátok, hogy mit csináltak?

És most már, mikor begyűttek ezek a partizánok vagy mit tudom, akkor ők itt maradtak, és annyi emberség volt bennük, hogy visszamehettek lakni a házukba, de nem volt az ő házuk, államosítva lett a ház, de bírtak bent lakni.

Én sokat dolgoztam a malomban munka után, két óráig dolgoztam, akkor volt egy szivácsi főmolnár, mindig adott munkát, nyolc-kilenc évig dolgoztam, ott nincs

¹²² Trükköt, cselet, csínytevést

egy szög, amit nem én csavartam be a malomba, és ennek az apja, ki nem akart menni német katonának, ez is itt dolgozott a malomban, német ember, hát amúgy is jóba voltunk, mert apám dolgozott náluk, jobb módú német ember volt. Feri, azt mondja, még egyszer ilyen történne, a többivel a végtelenségig kitanának, mert lássátok, hogy velem mit csináltak, mindent elvettek, bedobtak a lágerba, és az én fiam nem ment se német katonának, se nem voltunk nagy németek, semmi sem, és látod, hogy mit csináltak velem. Ha még egyszer ilyen volna, a végtelenségig mennék végig a német-séggel. Ezt többet nem csinálnám, olyan kivételt. Ez egy óriási lökés vagy kibaszás magyarán mondva, így kitolni. Mert velünk is jól kitoltak, a magyarsággal, senki a világon nem basztak így ki, mint a magyarokkal, no, mindegy.

– Említette, hogy öten azért hazajöttek a táborból, a másik négy az hogy járt?

– Volt egy másik család, annak a fia kitanult tanítónak, és elvett egy rác lányt, egy ilyen kolonistát,¹²³ az is malomban dolgozott, asszony, de német család volt, annak a fiait agyon is lőtték, ő itt dolgozott a malomban, az asszony, mert ezek már korosabb német emberek voltak, és ők egymást behajtották ebbe a német hadseregbe, mert egy se nem akart.

Volt három vagy négy német gyerekek, akik a magyar hadseregben szolgáltak, de ott kivették, és elmentek német katonának. No most, ez két testvér volt, és itt valahol Dalmáciában voltak mint német katonák, és már akkor mindenki tudta, hogy a háborút megnyerni nem lehet, és ezek összebeszéltek egy páran mint német katonák, hogy átszöknek a partizánokhoz, és ennek sikerült, ez vissza is kapta a házat meg az egész vagyonát, mindent visszacapott, úgyhogy a sajátjában maradt, viszont az öccsít megfogták a németek, valaki elárulta, és agyonlőtték Dalmáciában, úgyhogy az asszony itt dolgozott a malomban. Akkor volt egy, az fényképezéssel foglalkozott, de az is német család volt, az is itt maradt. Úgyhogy fölalták magukat. Nem maradt nekik semmijük se, mindent elvettek tőlük, csak ami rajtuk maradt, ha maradt valami. Mert itt halomra haltak a lágeristák.

A németek külön voltak. Teljesen külön voltak. Pláne ezek regisztrálva lettek, hogy mondjam, német Kulturbund ami volt, ezek teljesen külön voltak, ez a másikon, most ahol új iskola van, itt volt egy nagy kocsmá, ez mozi is volt, meg a falunak az összes ocsmány népeit, meg a gazdagok is, meg a cigány, itt mindenki megfordult, ez olyan kocsmá volt, nemzetközinek lehet mondani, és itt is fúvószenekar volt, mink is ott öltözködtünk, a Krisztus Köröszűs Egyet csapat, a régi Jugoszláviáról mesélek én mostan, ez mind akkor történt. Úgyhogy ottan szórakozott mindenki, szerb is, magyar is, cigány is.

– A németek meg a Kulturbundban, ott szórakoztak?

– Ezek egész külön csapatuk is volt, csak egyetlen magyar volt, de annak is az édesanyja német volt, az is jobban németnek tartotta magát, de magyar hadseregben szolgált mint zászlós, iskolája volt neki, és a magyar hadseregben, akinek iskolája volt, az kapta a rangot is, a zászlós az már elég nagy rang volt a magyar hadseregben.

¹²³ Az első világháború után betelepültet.

Egyszer volt, бүдösül összevesztek. Ez lány végett történt az egész, nem politika, akkor politikával senki nem foglalkozott. Úgyhogy nagyon összeverték egy, Pistának neveztük, de német legény volt. Ebben a kocsmában, amiről most szó van, nem a Kulturbund, hanem emez a mindenkinek a kocsmájában, a magyarok, mert nekünk állandóan volt színtársulatunk, mint kölkek, tizenhárom-négy évesek már tanultad a szerepedet, és minden évben volt két előadás, karácsonyra meg valami jeles ünnepre. No, és itten, mivel ez már a magyarok ideje alatt történt, negyvenháromban, mikor én Pesten voltam, anyám írta úgy nagyjából, de később elmesélték énnekem, magyarok itt tartottak egy előadást, ez a színielőadást, mert java része már a legénységnek be volt vonulva, ezek öregebbek is, mint én, és mivel nagyon sokan mentek volna színielőadásra, mert volt nekünk egy magyar kocsmánk, ott szoktunk előadni, az elég nagy volt, de kicsinek bizonyult, akkor elgyűttek ide. No most, volt az öspörös, az nem csinált kivételt, se szerb, se magyar, se német, és volt egy Kromel nevezetű, az volt a főkántor a templomban, ez is a magyarokkal tartott nagyon, ő volt a tűzoltóknak a főparancsnoka is, mert voltak tűzoltók is, mentek templomba, és ez jobban a magyarokkal tartott, ez a kántor, és tele van a terem, most majd adják a gyerekek a színielőadást.

Ez a kántor elment a söntésbe, hogy megiszik egy spriccert, és volt egy kulturbundista, az SS-ovac¹²⁴ volt, egy bolond fiatal, az is huszas volt, de be volt vonulva, SS-ruhában is volt, és fogta a sörösüveget és hátulról fejbe vágta a kántort, és akkor vér, beszaladt a közönség, ahelyett hogy kiszaladt volna, bement a közönség, ott összeverekedett, a feleségem ruhája is csupa véres lett, el is kellett dobni. És akkor szétszaladt a társaság, és volt egy, az be volt vonulva a magyar hadseregbe, gyalogos volt, és a gyalogosoknak nagy szuronyjuk volt, és megfogták az SS-t a magyarok, nemcsak ő, hanem többen, volt egy egy lábú, Radoka nevezetű, de az is magyar gyerek volt, egy botja volt neki és egy lába, csak azzal a bottal járt, az meg ez a Pista, ez a magyar gyalogos megfogták a grabancát, mint SS-katonát kivitték a községháza elé, odakötötték egy fához és azt a vastag botot ez a Radoka eltörte rajta, akkor gondolhatod. Amaz a magyar meg lecsatolta a szuronyt és azzal betyárul összeverték,¹²⁵ akkor gyűttek neki a rokonságai, ketten az SS-nek, mert híre ment, hogy menjenek, mert agyonütik, mert agyonütötték volna száz százalékban. Бүдösül elverték, és akkor gyűtt a segítség, bizony nem mertek odamenni, mert azok is kaptak volna, gyere csak ide, betyárul elverték a SS-t, de nem történt semmi, mintha nem történt volna semmi, pedig SS-katona volt. Rendes SS-ruhában volt. Ilyen is volt.

– A faluban meséltek-e arról, hogy mi volt a sorsa a sváboknak negyvennégy után?

– Hát mesélték persze. Dobálták föl a kocsira őket, mint a дögöket. Mert anynyian meghaltak ugye, éhen, szomjan, meg megfagytak, meg a tetű megette őket. Gakován¹²⁶ volt a láger. Most van ott egy nagy emlékmű, Gakován csináltattak

¹²⁴ Az -ovac többek között a szerb nyelvre jellemző jelzős szerkezet, amit a közbeszédben a magyarok is használnak. Itt: SS-es.

¹²⁵ Vélhetően a szuronyt tartó szíjjal verték össze.

¹²⁶ Gakovo, magyarul Gádor.

ezek a németek, mármint a hozzátartozók. És még mindig vannak ilyenek, akik az én korombeliek, minden évben jönnek, Ridicára¹²⁷ is, ezeknek is nagy házuk volt, és ezekkel is nagyon jóba vagyok még máma is. Mert én nem mondhatok semmit ezekre a kolonistákra. Ennekem senki nem mondta, „jebem ti mater madjarsku”.¹²⁸ Úgyhogy ezzel a családdal is, az ember meghalt, az asszony maga él, beteg, öreg, és gyünnnek minden évben a háznak a gazdája. Tiszta új, hatalmas nagy ház, mondja, „zamislite, majstore”,¹²⁹ hogy mit akar a gazda, hát mondom, él, azt mondja, él, huszonegyes,¹³⁰ mint én, de hát a családja él, ő maga van, de gyünnnek a család. Azt mondja ez az asszony, akiről szó van, meg akarja venni a házat, a saját házát. Mondom, hát miért nem adtad el neki, megegyeztek, hogy még élek, mert nincs neki senkije, az asszonynak, van neki egy testvérje, az is öreglegény, nem nős, mondom, mit akarsz, miért nem adtad el neki. Csináltatok volna egy írást, még én élek, addig itt lakok ebben a házban, és ha még gyünnnek nyaralásra, mit tudom én. Ilyen is van. A saját házát akarja megvenni.

Úgyhogy szomorú sorsba voltak ezek a németek Gakován. Dobálták föl, ahogy mesélik, reggel kocsikra, parasztkocsikra, és elásták őket, csak úgy bez veze.¹³¹ Nagyon sokan meghaltak. Sokan átérték. Szökdöstek is, aki bírt akkor, akinek volt ismeretsége a faluban, azok takargatták. Nálunk is volt egy, varrónő volt, az is elszökött, ismerték, nagyon sokáig volt ott nálunk, de nem tudta senki se, hogy ott van.

– Regőcén próbáltak segíteni ezeknek a gakovóiaknak, akik be voltak csukva?

– Nem, senki. Nem, mert ezek rabok lettek, a németek. Egyszerűen ilyen volt a törvény, hogy ezeket likvidálni kell, és kész, nem csak Regőcén, mindenütt a németiséget száz százalékban, lehet mondani, lágerozták.

Regőce, 125.

ÍGY VOLT AZ A NÉMET IDŐBEN

– Elvittek lovat, kocsit, volt a fejadag, a cséplőgéptől elvitték a búzát, csak hagytak bizonyos fejadagot, minden személynek úgy egy métert, a többit mindet elvitték. Disznót se nem volt szabad vágni, nem kaptunk cukrot, sót a német időben. Romániából a svercerok hozták még a gyufát, élesztőt. Itt a németeknek mindön volt, még narancsot osztottak, magyaroknak mög a bótban nem volt se ruhát, semmit nem bírtunk vönni. A magyaroknak nem adtak, csak a németeknek. Voltak ilyen svercer asszonyok meg emberek itt, hetiniek átmöntek, volt nekik összeköttes, Romániába átmentek, és onnan hozták a só, cukor, élesztő, petróleum. Mert vilany nem is nagyon vót, akkor petróleumlámpával. Azt is úgy vöttük, meg a ruhát, harisnyát, azoknál lehetett vönni. A magyarok nem kaptak semmit.

¹²⁷ Regőcére

¹²⁸ Baszom a magyar anyádat!

¹²⁹ Képzelve el, mester!

¹³⁰ 1921-ben született.

¹³¹ Indokolatlanul, „ész nélkül”

– Miből vették, honnan volt pénzük?

– Hát amit eladtunk, csak fizettek, a pénz csak volt a nép közt annyi, hogy bírtunk élni, de szögényesen, nem daskázkodott semmiben senki se. Ez volt a német időben. A németek nagy urak voltak. Mindfelé voltak németek is, magyarok is az utcában. Úgy ahogy most, már gyűttek a negyvenhetes évben, gyűttek ezek a kolonisták, most gyűttek a menekültek, úgy voltunk a németek. Akkor csak németek meg magyarok voltak a faluban. De már csak ötszázan maradtunk a faluban. Ötszáz lakosa van a falunak. Akkor mindön házban négy-öt gyerek volt, mindön ház tele volt. Tanyák voltak itt a falu körül, mög a kishatárban mindenfelé, bérösök, sok nép volt. Akkor úgy kapáltunk, köllött a munkaerő, nem úgy, mint most, mindent mögcsinál a gép, traktor, meg lekombájnoznak, nem köll se aratni. Mi úgy arattunk mög kapáltunk. Így volt az a német időben.

– A német családok, azok jobban éltek?

– Igen, ők mindönt kaptak. Volt a, Kulturbundnak mondták, önekik ott osztottak mindönfélét, nem a bótban, hanem ott kaptak mindönt, hozták nekik. Az ő fiataljaik azok mind elmönt a háborúba, elvitték őket úgy, mint a német katona. Kimönt Oroszországba a frontra, ki itten Szerbiában a partizánokkal harcolt.

– A magyarok közül nem ment senki?

– Volt, aki elmönt önként. Aki elmönt német katonának önként, azokból sokat agyonütöttek, mikor gyűttek a partizánok. Akkor vót négy-öt, aki mikor megszűnt ez, mikor a németek elmöntek, akkor elmöntek megint önként katonának, hogy ne bántsák őket, elmentek a partizánokhoz katonának, hogy ne bántsák őket, azért mert német. Akkor úgy mondták, hogy hipók,¹³² német hipók voltak. Ők nem möntek, ők így a faluban, vagy mit tudom én, ilyen röndfönntartók voltak, de a német idő alatt.

Tamásfalva, 152.

A NÉMETEK TÖBB PONTOT KAPTAK, MINT A MAGYAROK

– Ki volt a rendőr, csendőr, kisbíró negyvenegyben?

– A régiek maradtak, és ugyanaz a bácsi dobolt, mert olyan dobos volt, aki hirdette, közhírré tétetik, és akkor mondta. A községházán viszont nem tudom, mert nekem hál istennek semmi dolgom nem volt, hogy ott kik ültek az irodákban, fogalmam sincs. De nem hiszem, hogy kicserélték. Mondjuk, lehetett egy főparancsnokuk, aki német volt, vagy helybeli német, mert voltak ott német lakosok is.

– És hogy fogadták ezt, hogy a németek vonultak be?

– Elfogadták. Szóval, nem volt ott probléma. Valami kis jutalmuk nekik volt, a németeknek, mert akkor pontrendszer volt. Pontra lehetett ruhát vásárolni, pontra lehetett cipőt vásárolni, és a németek több pontot kaptak, mint a magyarok.

– A falubeli németeket toborozták utána a német hadseregbe negyvennégy tájékán?

¹³² Katonaszökevények

– Volt, akit igen. Mert volt, aki el is ment német katonának, nem kevés. Fiatalok. Na most, azok kötelezettségből mentek el, vagy szívesen mentek, ezt ismét nem tudom. De tudom, hogy volt, elég sok német család, akik hát ott voltak. Mint ahogy voltak zsidó családok is. Ott éltek, és soha semmi bajuk egyik a másikkal nem volt azért, mert ő német, azért, mert ő magyar vagy azért, mert ő szerb. Szóval jól megvoltak a falu emberei egymással.

Szabadka, 25.

Idősebb házaspár és lányuk

Három nemzedék (1942)